

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БЕРЕЖНА КСЕНІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 027.022-048.35:316.77(477)

ДИСЕРТАЦІЯ
ПУБЛІЧНІ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ: ВЕКТОРИ МОДЕРНІЗАЦІЇ В
ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство

27 – соціальні комунікації

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

К. С. Бережна

Науковий керівник Давидова Ірина Олександрівна, доктор наук із соціальних комунікацій, професор

Харків – 2018

АНОТАЦІЯ

Бережна К. С. Публічні бібліотеки України: вектори модернізації в інформаційному суспільстві. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. – Харківська державна академія культури, Міністерство культури України. – Харків, 2018.

Дисертація є комплексним узагальнюючим дослідженням ключових векторів модернізації публічних бібліотек України в умовах інформаційного суспільства. Тема дисертації у такій постановці питання досі не була предметом окремого дослідження.

Дисертація являє собою перше дослідження, в якому розглянуто трансформації, що відбулися у діяльності публічних бібліотек України, визначено показники їх розвитку з 2007 по 2017 роки та обґрунтовано напрями реформування в умовах демократизації та децентралізації українського суспільства. У роботі висвітлено динаміку техніко-технологічних трансформацій публічних бібліотек України. На основі аналізу масиву статистичної інформації, було виявлено позитивну динаміку інформатизації публічних бібліотек України, яка зумовлена рядом соціально-економічних та соціокультурних змін, до яких віднесено формування мережевого інформаційного простору; європейську інтеграцію України та зростання ролі вітчизняних бібліотек у цьому процесі; реформування адміністративно-територіальних одиниць України.

Проаналізовано організаційні зміни в діяльності публічних бібліотек України та висвітлено етапи їх розвитку починаючи з 80-х рр. ХХ ст. Сформульовано передумови подальшого розвитку їх організаційної структури, серед яких: розроблення та впровадження проектних типів організаційних структур; формування та використання електронних інформаційних ресурсів; впровадження маркетингових технологій; розвиток

інформаційного сервісу; поширення програмно-проектної діяльності; урізноманітнення напрямів методичної роботи.

У ході дослідження ключовим напрямом соціально-економічної модернізації визначено розвиток програмно-проектної діяльності бібліотек. Активна робота у цьому напрямі реалізується обласними універсальними науковими бібліотеками, обласними дитячими бібліотеками та бібліотеками для юнацтва. На основі аналізу тематичної структури виконаних проектів їх було розподілено за відповідними напрямами: популяризація читання; позиціонування бібліотеки як громадської платформи; реклама бібліотечних послуг; залучення молодого покоління.

На основі статистичної звітності виявлено динаміку розвитку бібліотечного обслуговування у публічних бібліотек України, яка вказує на значне підвищення кількості віртуальних користувачів та високий рівень відвідуваності соціокультурних заходів. Запропоновано напрями розгортання інформаційно-комунікаційного сервісу публічних бібліотек України, що дозволять книгозбірням відповідати вимогам суспільства знань. Серед запропонованих напрямів, зокрема: використання мережевих та хмарних технологій; надання доступу до електронного урядування; урізноманітнення напрямів соціокультурної діяльності (створення коворкінг-зон, мейкерспейсів); запровадження мобільних технологій та технологій дистанційного інклюзивного бібліотечного обслуговування.

У ході дослідження визначено вектори реформування системи публічних бібліотек в умовах процесів децентралізації, що активно розгортаються на території держави. Шляхи стабілізації системи публічних бібліотек ґрунтуються на впровадженні моделей функціонування бібліотеки як сучасного інформаційного і просвітницького центру; бібліотеки як соціокомунікаційного майданчику суспільства, місця спілкування і організації змістовного дозвілля; мультимедійної мобільної бібліотеки; бібліотеки як мультикультурного центру комунікації і толерантності.

У дисертації виявлено принципи та інструменти створення комфортного інформаційно-комунікаційного середовища публічних бібліотек України. Використовуючи інтуїтивні, поведінкові й рефлексорні принципи для оцінювання і переорієнтування свого фізичного простору, публічні бібліотеки матимуть можливість виявити незадоволені потреби споживачів інформації в межах своєї спільноти, а також можливі підходи до задоволення цих потреб. Інструментами створення комфортного інформаційно-комунікаційного середовища в публічних бібліотеках України є: зонування простору (практичне, просторове, художньо-декоративне); корегування візуальних характеристик простору за допомогою кольору та світлодизайну (збільшення або зменшення простору, підкреслення смислового центру, розділення приміщення на функціональні зони, створення динаміки та відповідної атмосфери); запровадження тактильних показників для обслуговування людей з вадами зору (тактильна плитка, смуги, стрічки та маркери); застосування інформаційних технологій (інтерактивні дошки, термінали електронної реєстрації, проектори).

Матеріали, висновки та рекомендації цієї дисертації становлять теоретичну основу для ефективної модернізації публічних бібліотек України, спрямовані на подолання цифрової та технологічної нерівності, а також підвищення інформаційної грамотності та культури населення. Шляхи модернізації публічних бібліотек, які були запропоновані автором, можуть систематично підтримувати інноваційну діяльність бібліотек та створювати ефективну систему управління структурними та технологічними перетвореннями.

Ключові слова: соціальні комунікації, публічна бібліотека, модернізація, інноваційна діяльність публічних бібліотек, організаційна структура бібліотек, інформаційні технології, стратегії розвитку публічних бібліотек.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дослідження:

1. Бережна К. С. Динаміка техніко-технологічних трансформацій публічних бібліотек України // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2017. Вип. 50. С. 101-111.

2. Бережна К. С. Інформаційний сервіс публічних бібліотек України: напрями розгортання в комунікаційному просторі // Вісник Книжкової Палати. Київ, 2016. №11. С. 9-12.

3. Бережна К. С. Організаційні трансформації публічних бібліотек України // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2016. Вип. 49. С. 68-76.

4. Бережна К. С. Формування комфортного інформаційно-комунікаційного середовища публічних бібліотек України // Молодий вчений. 2017. № 9. С. 142-146.

5. Бережная К. С. Использование облачных технологий в публичных библиотеках Украины // Научные и технические библиотеки. 2017. №11. С. 30-37.

Наукові праці, в яких засвідчено апробацію результатів дослідження:

6. Бережна К. С. Web-сайт як джерело доступу користувачів до інформаційних ресурсів бібліотеки // Роль бібліотеки у створенні когнітивного ресурсу суспільства знань: технології, освіта, наука : зб. наук. пр. Харків : ХДУХТ, 2016. С. 19-21.

7. Бережна К. С. Застосування принципів емоційного дизайну до інформаційно-комунікаційного середовища публічних бібліотек // Бібліотека і книга в цифровому медіасвіті : матеріали III Всеукр. студ. наук.-практ. конф. 29 верес. 2017 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; Укр. бібл. асоц. ; уклад.: О. В. Воскобойнікова-Гузева, В. Є. Сошинська ; орг. ком.: Г. В. Горбенко [та ін.]. Київ, 2017. С. 22.

8. Бережна К. С. Матеріально-технічне забезпечення інформатизації публічних бібліотек України // Культура та інформаційне суспільство XXI

століття : матер. всеукр. наук.-теорет. конф., (21-22 квітня 2016 р.). Харків: ХДАК, 2016. С. 301-302.

9. Бережна К. С. Обслуговування людей з обмеженими можливостями (досвід публічних бібліотек України та США) // Публічна бібліотека – соціокультурний центр регіону: технології, розваги, дизайн: (20 травня 2016 року) : матер. наук.-практ. конф. URL : http://belinskogo.kh.ua/Berezna_Services_for_people_with_disabilities.html.

10. Бережна К. С. Оптимізація мережі публічних бібліотек України в умовах інформаційного суспільства // Бібліотека і книга в цифровому медіасвіті : матеріали II Всеукр. студ. наук.-практ. конф., 23 верес. 2016 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; Укр. бібл. асоц. ; уклад.: О. В. Воскобойнікова-Гузєва, В. Є. Сошинська ; орг. ком.: Г. В. Горбенко [та ін.]. Київ, 2016. С. 6-9.

11. Бережна К. С. Організаційна структура публічних бібліотек України в умовах Інформатизації // Проблеми розвитку документально-інформаційних систем у сучасному інформаційно-комунікаційному середовищі : матер. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 10 лют. 2016 р.). Рівне : РДГУ, 2016. С. 9-11.

12. Бережна К. С. Публічні бібліотеки України у сільській місцевості як точки доступу до інформації // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку: матер. міжнар. наук. конф. (24–25 листопада 2016 р.). Харків : ХДАК, 2016. С. 142 143.

13. Бережна К. С. Реформування системи публічних бібліотек України в умовах децентралізації // Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку: матер. міжнар. наук. конф. (23–24 листопада 2017 р.). Харків : ХДАК, 2017. С. 172 173.

14. Бережна К. С. Роль публічних бібліотек України у поширенні електронного урядування // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матер. всеукр. наук.-теорет. конф., (20-21 квітня 2017 р.). Харків : ХДАК, 2017. С. 245 247.

15. Бережна К. С. Коворкінг як напрям соціокультурної діяльності публічних бібліотек України // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матер. всеукр. наук.-теорет. конф., (26-27 квітня 2018 р.). Харків : ХДАК, 2018. С. 248 249.

ANNOTATION

Berezhna K. S. Public libraries of Ukraine: modernization vectors in information society. – Qualifying scientific work. Manuscript.

The thesis for the Candidate Degree in Social Communications by specialty 27.00.03 – Book, Library and Bibliography sciences. – Kharkiv State Academy of Culture. – Kharkiv, 2018.

The thesis is a comprehensive generalized study of key vectors of the Ukrainian public libraries modernization in the context of the information society. The subject of the dissertation has not yet been the focus of a separate research in this formulation.

The thesis is the first research in which the transformations that took place in the activity of public libraries of Ukraine were considered, indicators of their development from 2007 to 2017 were determined and directions of reforming within the conditions of democratization and decentralization of Ukrainian society were grounded. The paper highlights the dynamics of technical and technological transformations of public libraries in Ukraine. Based on the analysis of the statistical information, the positive dynamics of Ukrainian public libraries informatization was revealed, which is determined by a number of socio-economic and socio-cultural changes. They include: the formation of a network information space; European integration of Ukraine and the growth of the domestic libraries role in this process; reforming of the administrative-territorial entities of Ukraine.

The organizational changes in the activity of Ukrainian public libraries are analyzed and the stages of their development from the 80's of the twentieth century are highlighted. The conditions of their organizational structure further

development are formulated, among them: development and implementation of organizational structures project types; formation and use of electronic information resources; implementation of marketing technologies; development of information services; distribution of software and project activities; diversification of methodical work directions.

During the research, as a key direction of socio-economic modernization was determined the development of library program and project activity. Active work in this direction is being realized by regional universal scientific libraries, regional children's libraries and libraries for youth. According to the analysis of the completed projects' thematic structure, they were distributed in the following areas: reading popularization; positioning the library as a public platform; advertising of library services; the involvement of the younger generation.

Based on statistical reporting, the dynamics of library service development in Ukrainian public libraries was revealed, which indicates a significant increase in the number of virtual users and a high level of attendance of socio-cultural events. The directions of information and communication service development in Ukrainian public libraries are proposed, which will allow libraries to meet the requirements of the knowledge society. Among the suggested directions, in particular: use of network and cloud technologies; providing access to e-government; diversification of socio-cultural activity directions (creation of coworking zones, mater spaces); the introduction of mobile technologies and technologies for remote inclusive library services.

The investigation determines the vectors of the of public libraries system reform in the context of decentralization processes that are actively expanding on the territory of the state. The ways of stabilizing public libraries system are based on the implementation of the library functioning models which are considered as a modern information and educational center; libraries as a socio-communicative platform of society, places of communication and leisure organization; multimedia mobile library; libraries as a multicultural center of communication and tolerance.

The thesis reveals the principles and tools for creating a supportive information and communication environment for public libraries in Ukraine. Using intuitive, behavioral and reflexive principles for evaluating and reorienting their physical space, public libraries will be able to identify unsatisfied needs of information consumers within their community, as well as possible approaches to meet those needs. There are such tools for creating a supportive information and communication environment in public libraries of Ukraine as: zoning of space (practical, spatial, artistic and decorative); adjusting the visual characteristics of the space with the help of color and lighting (increasing or decreasing of space, emphasizing the semantic center, separating the space into functional zones, creating a dynamics and the atmosphere); implementation of tactile indicators for the service of people with poor eyesight (tactile tiles, stripes, tapes and markers); application of information technologies (interactive whiteboards, electronic registration terminals, projectors).

The materials, conclusions and recommendations of this thesis form the theoretical basis for effective modernization of public libraries in Ukraine aimed at overcoming of digital and technological inequality, as well as raising the information literacy and culture of the population. The ways of public libraries modernization proposed by the author can systematically support the innovative activities of libraries and create an effective system for managing structural and technological transformations.

Key words: social communications, public library, modernization, innovative activity of public libraries, organizational structure of libraries, information technologies, strategies of public libraries development.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	11
ВСТУП.....	12
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ	
1.1. Бібліотечні інновації як основа процесу модернізації публічних бібліотек.....	19
1.2. Методологічні засади дослідження.....	48
Висновки до розділу.....	59
РОЗДІЛ 2. СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНА ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ	
2.1. Техніко-технологічні трансформації публічних бібліотек України.....	64
2.2. Організаційні зміни в діяльності публічних бібліотек.....	82
2.3. Напрями розгортання інформаційно-комунікаційного сервісу публічних бібліотек України.....	97
2.4. Соціально-економічна модернізація управління діяльністю публічних бібліотек.....	140
Висновки до розділу.....	155
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК	
3.1. Реформування системи публічних бібліотек України в умовах децентралізації.....	160
3.2. Створення комфортного інформаційно-комунікаційного середовища в публічних бібліотеках України.....	175
Висновки до розділу.....	193
ВИСНОВКИ.....	197
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	203
ДОДАТКИ.....	229

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АІБС – автоматизована інформаційно-бібліотечна система

БД – база даних

ВНЗ – вищий навчальний заклад

ЕДД – електронна доставка документів

ЕК – електронний каталог

ЕОМ – електронно-обчислювані машини

ЕСМаР – електронна система моніторингу базової мережі публічних бібліотек України

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

ІФЛА – Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ

МБА – міжбібліотечний абонемент

МОН – Міністерство освіти і науки

НБ – наукова бібліотека

НБУВ – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського

НДР – науково-дослідна робота

ОТГ – об'єднана територіальна громада

ПБ – публічна бібліотека

ПЗ – програмне забезпечення

ЦРІ – центри регіональної інформації

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Публічні бібліотеки, надаючи доступ до інформації та знань, забезпечують можливості для самоосвіти і культурного розвитку особистості. В умовах адміністративно-територіальної реформи в Україні вони виконують роль соціокультурних, громадських та інноваційних центрів, інформаційних посередників між органами місцевої влади і громадою. Публічні бібліотеки є суб'єктами державної інформаційної політики й учасниками формування національного інформаційного простору, інтегровані в усі сфери життя людини і суспільства через надання безоплатного доступу до інформації, сприяють просвіті, спрямовують зусилля на подолання цифрової і технологічної нерівності, підвищення інформаційної грамотності та культури населення. Публічні бібліотеки мають потужний потенціал консолідації суспільства, інтеграції України до світового інформаційного простору, підвищення рівня життя, рівного доступу до інформації, знань і культурного надбання. Потреби населення України в інформації, освіті та культурі забезпечують 16 221 публічна бібліотека (серед них 13 244 – у сільській місцевості). Кожен третій мешканець України є користувачем публічних бібліотек.

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена наявністю основних протиріч між вимогами інформаційного суспільства до публічних бібліотек України і повільними темпами їх техніко-технологічних, організаційних та управлінських трансформацій; зростаючими потребами користувачів і наявним рівнем інформаційного сервісу; станом приміщень публічних бібліотек та світовими тенденціями створення комфортного інформаційного середовища. Необхідність вирішення зазначених протиріч потребує розробки теоретико-методичних засад модернізації публічних бібліотек України, аналізу змін організаційної структури, матеріально-технічної бази і техніко-технологічної інфраструктури й інформаційно-комунікаційного сервісу.

Наукове розроблення теми дисертаційного дослідження дозволить визначити шляхи модернізації публічних бібліотек України та інтеграції українських інформаційних, знаннєвих і культурних здобутків у глобальний інформаційний простір.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Означений напрям дослідження пов'язаний з реалізацією законів України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про Національну програму інформатизації», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», Стратегії розвитку бібліотечної справи до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України», інших програмних документів українського уряду.

Дисертація виконана згідно з комплексною науково-дослідницькою темою факультету соціальних комунікацій Харківської державної академії культури «Документально-комунікаційні структури суспільства: інноваційні стратегії розвитку» (державний реєстраційний номер 0109U000512), відповідає науковій проблематиці кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи «Трансформація бібліотечної діяльності як складова формування нової комунікативної реальності».

Мета дисертаційного дослідження – з'ясувати стан, проблеми й основні напрями модернізації публічних бібліотек України в інформаційному суспільстві.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- з'ясувати рівень наукової розробленості проблеми модернізації публічних бібліотек;
- обґрунтувати теоретичну базу та методологічний інструментарій дисертаційного дослідження;
- дослідити динаміку техніко-технологічних трансформацій публічних бібліотек України за 2007-2017 рр.;

- проаналізувати організаційні зміни в діяльності публічних бібліотек України;
- визначити напрями розвитку інформаційно-комунікаційного сервісу публічних бібліотек України;
- обґрунтувати шляхи соціально-економічної модернізації управління діяльністю публічних бібліотек України;
- визначити вектори реформування системи публічних бібліотек України в умовах децентралізації;
- виявити ефективні інструменти створення комфортного інформаційно-комунікаційного середовища в публічних бібліотеках України.

Об'єкт дослідження – публічні бібліотеки України.

Предмет дослідження – вектори модернізації публічних бібліотек України в інформаційному суспільстві.

Методологія та методи дослідження. Для досягнення мети й вирішення завдань дисертаційного дослідження застосовано комплекс загальнонаукових підходів: соціокомунікативний, соціокультурний, системний, модернізаційний. Використання означеного дослідницького інструментарію дозволило науково осмислити й обґрунтувати теоретико-методичні засади модернізації публічних бібліотек України в інформаційному суспільстві.

З метою реалізації завдань дисертаційного дослідження та доведення його теоретичних положень застосовано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, моделювання, які надали змоги окреслити нову концептуальну стратегію розвитку публічних бібліотек України. На основі джерелознавчого аналізу структуровано існуючі дослідження світового та вітчизняного бібліотекознавства щодо зміни парадигм, функцій, завдань, актуальних напрямів трансформацій публічних бібліотек.

Теоретичну базу дослідження забезпечили фундаментальні положення теорії соціальних комунікацій, бібліотекознавства, викладені в працях О. В. Воскобойнікової-Гузєвої, В. М. Горового, Т. Ю. Гранчак,

І. О. Давидової, В. О. Ільганаєвої, О. М. Кобелева, Н. М. Кушнарєнко, М. М. Кузнецової, О. Ю. Мар'їної, В. С. Пашкової, М. С. Слободяника, А. В. Соколова, А. А. Соляник, Г. В. Шемаєвої та ін., в яких досліджено бібліотеку як провідну соціокомунікативну установу суспільства.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим дослідженням, у якому розроблено концептуальні засади модернізації публічних бібліотек України, визначено динаміку їх розвитку й напрями трансформацій в умовах інформатизації за період 2007-2017 рр.

У дисертаційній роботі *вперше*:

- обґрунтовано науково-методичні засади системної модернізації публічних бібліотек України в напрямі їх техніко-технологічних, організаційних та управлінських трансформацій, зорієнтованих на сталий розвиток публічних бібліотек в інформаційному суспільстві;

- виявлено позитивну динаміку інформатизації публічних бібліотек України, яка зумовлена певними соціально-економічними та соціокультурними змінами, зокрема формуванням мережевого інформаційного простору; європейською інтеграцією України та посиленням ролі вітчизняних бібліотек у цьому процесі; реформуванням адміністративно-територіальних одиниць України;

- запропоновано комплекс дій, спрямованих на забезпечення сталого розвитку публічних бібліотек, а саме: трансформація мережі публічних бібліотек України; розроблення та упровадження гнучких організаційних структур управління; формування та використання регіональних електронних інформаційних ресурсів; упровадження маркетингової діяльності; опанування мережевих технологій інформаційного сервісу; поширення програмно-проектної діяльності; розширення номенклатури посад бібліотечних установ відповідно до сучасних потреб; урізноманітнення

напрямів методичної роботи (інтернет-конференції, віртуальні консультації, соціологічні дослідження);

– доведено доцільність подальшого реформування публічних бібліотек України за такими векторами: функціонування публічної бібліотеки як сучасного інформаційного і просвітницького центру; бібліотеки як соціокомунікаційного майданчика суспільства, місця спілкування і організації змістовного дозвілля; мультимедійної мобільної бібліотеки; бібліотеки як мультикультурного центру комунікації і толерантності;

удосконалено:

– концептуальні засади розвитку інформаційно-комунікаційного сервісу публічних бібліотек України, які реалізуються в диверсифікації інформаційних продуктів і послуг; використанні мережевих, хмарних та мобільних технологій; наданні доступу до електронного урядування; урізноманітненні напрямів соціокультурної діяльності: створенні коворкінг-зон, використанні краудсорсингу; запровадженні інформаційних технологій дистанційного інклюзивного бібліотечного обслуговування;

набули подальшого розвитку:

– методики застосування ефективних інструментів створення комфортного інформаційно-комунікаційного середовища публічних бібліотек, що базуються на теорії емоційного дизайну та передбачають функціональне зонування простору; корегування його візуальних характеристик за допомогою кольору й освітлення; запровадження тактильних покажчиків для обслуговування людей з вадами зору; застосування інтерактивних пристроїв як композиційних елементів простору;

– уявлення про напрями модернізації публічних бібліотек, основою яких є техніко-технологічна, сервісна й управлінська складові та механізми їх реалізації.

Практичне значення одержаних результатів. Головні положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження становлять теоретичне підґрунтя для ефективної модернізації публічних бібліотек України,

спрямованої на подолання цифрової і технологічної нерівності, посилення ролі публічної бібліотеки як інформаційного центру розвитку громади. Запропоновані автором засади реформування організаційних структур бібліотек допоможуть стало підтримувати в книгозбірнях інноваційну активність і систему управління. Окремі наукові результати дисертаційного дослідження використано і реалізовано в діяльності наукової бібліотеки Національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова.

Результати дослідження можна використовувати в системі підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців. Найважливіші з-поміж них реалізовані в навчальному процесі факультету соціальних комунікацій Харківської державної академії культури для оновлення змісту і структури навчальних курсів: «Бібліотекознавство», «Управління в ДІС», «Мультимедійні технології в бібліотеці», про що свідчить акт про впровадження.

Особистий внесок здобувача. Робота виконана самостійно, наукові результати та висновки одержані дисертантом особисто. Усі публікації за темою дисертаційного дослідження є одноосібними.

Апробація результатів дисертації відбувалася на 11 наукових конференціях міжнародного та всеукраїнського рівнів: «Проблеми розвитку документально-інформаційних систем у сучасному інформаційно-комунікаційному середовищі» (м. Рівне, 2016 р.); «Культура та інформаційне суспільство XXI століття» (м. Харків, 2016-2018 р.); «Роль бібліотеки у створенні когнітивного ресурсу суспільства знань: технології, освіта, наука» (м. Харків, 2016 р.); «Публічна бібліотека – соціокультурний центр регіону: технології, розваги, дизайн» (м. Харків, 2016 р.); «Бібліотека і книга в цифровому медіасвіті» (м. Київ, 2016-2017 р.); «XIX міжнародна науково-практична конференція Короленківські читання 2016»: круглий стіл «Молода бібліотечна наука» (м. Харків, 2016 р.); «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» (м. Харків, 2016-2017 р.).

Публікації. Основні наукові положення, результати та висновки дисертаційного дослідження викладено в 15 одноосібних публікаціях, серед них: 4 – статті в наукових фахових виданнях України, 1 – зарубіжна публікація, 10 – тези доповідей на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота містить вступ, три розділи, висновки, два додатки, список використаних джерел з 245 найменувань на 26 сторінках, 14 рисунків. Загальний обсяг дисертації 232 сторінки: основний текст – 190 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

1.1. Бібліотечні інновації як основа процесу модернізації публічних бібліотек

Публічна бібліотека виступає активною силою, що сприяє, поширенню освіти, культури та інформації та як важливий фактор, сприяючий підтримці ідей миру і духовності через людські помисли, тому ЮНЕСКО у Маніфесті про публічні бібліотеки закликає центральні та місцеві органи влади надавати підтримку і активно сприяти розвитку публічних бібліотек. На рівні держави, цьому сприяє схвалення Кабінетом Міністрів України «Матеріалів до «Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», за якою вектор розвитку бібліотек України спрямований на євроінтеграцію, сталий економічний, соціальний і екологічний розвиток, що передбачає надання рівних можливостей кожному члену суспільства. У матеріалах до стратегії зазначено, що «роль публічних бібліотек у суспільних перетвореннях та забезпеченні прав і свобод людини недооцінена, що призводить до неефективної реалізації їхнього потенціалу як соціальних інституцій» [148].

В сучасних умовах бібліотека розглядається як одна з основних ланок системи соціальних комунікацій. Найточніше цю ідею висловив німецький бібліотекознавець Р. Клут, який у своїй концепції загального бібліотекознавства наголосив, що визначення місця бібліотеки в суспільстві стане можливим тільки після появи науки про комунікації, в структурі якої і повинно розглядатися бібліотекознавство [122]. Бібліотека в цій концепції розглядається як провідний комунікаційний центр суспільства.

В Україні сутність теорії соціальних комунікацій було розроблено та обґрунтовано В. О. Ільганаєвою, А. В. Соколовим [193], О. М. Холод.

Дослідженням бібліотеки як соціокомунікативної установи займалися: О. В. Воскобойнікова-Гузєва [69-73], В. М. Горовий [75-78], Т. Ю. Гранчак [80-82], І. О. Давидова [83-87], О. М. Кобелєв [116-118], М. М. Кузнецова [125-126], Н. М. Кушнарєнко [50,134], О. Ю. Мар'їна [142-146], М. С. Слободяник [190-192], А. В. Соколов [193], А. А. Соляник [134], Г. В. Шемаєва [218-221] та інші.

Най докладніше питання соціокомунікативної природи бібліотечної діяльності розкрито у монографії В. О. Ільганаєвої «Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку» [100]. В ній автор наголошує на необхідності дослідження бібліотеки виходячи з її соціально-комунікативної природи. У цьому дослідженні бібліотека виступає суб'єктом соціальної діяльності, а носієм діяльності виступає бібліотекар.

З початку ХХІ ст. велику кількість досліджень в Україні було присвячено питанню інформатизації як загального фактору змін у бібліотечній діяльності. Різних питань інформатизації бібліотек торкалися у наукових працях: Л. А. Дубровіна [93], С. В. Горова [74], В. М. Горовий [75-78], Л. Й. Костенко [124], О. Ю. Мар'їна [142-146], Д. В. Соловяненко [195, 216].

Стратегічні засади інформатизації бібліотек України представлені у публікаціях М. І. Сенченка [188], К. В. Лобузінної [136-137]. Технологічні аспекти інформатизації бібліотек вивчає О. В. Баркова [12]. Проблеми автоматизації бібліотек розглянуто у кандидатській дисертації О. М. Пашкової [172] та її публікаціях. Різні аспекти трансформацій бібліотечної діяльності розглядалися в працях О. С. Онищенко [93,137,167], Я. Л. Шрайберга [222], В. О. Ільганаєвої [100-104], І. О. Давидової [83-87]. Проблему трансформації бібліотек у 90-х рр. ХХ ст. за часів незалежності України за нових соціально-політичних і економічних реалій досліджує О. С. Онищенко [167]. Автором висвітлено особливості удосконалення системи бібліотек, формування нової інфраструктури бібліотечно-бібліографічних установ, фахової періодики, інформатизації бібліотечної

справи. Увагу приділено активізації використання фондів, становленню нових умов управління та матеріально-технічного забезпечення діяльності бібліотек.

Будучи пріоритетним напрямком розвитку сучасної бібліотечної політики нашої держави, автоматизація базується на активному розвитку й упровадженні новітніх інформаційних технологій та актуалізує модернізацію матеріально-технічної бази публічних бібліотек, організаційної структури та підготовки бібліотечних кадрів. Необхідна постійна програма підвищення кваліфікації фахівців всіх рівнів. За останні десять років у бібліотечній галузі з'явився ряд нових спеціальностей, зокрема пов'язаних із запровадженням нових технологій. Це не тільки автоматизація, а й використання розмножувальної техніки, засобів телекомунікації, які сьогодні дозволяють взаємне використання ресурсів бібліотек і навіть створення електронної «бібліотеки без стін». Тяжіння персоналу до безперервної освіти дає установі як короткочасну, так і довгострокову користь. Високі моральні принципи та ентузіазм працівників роблять адаптацію і інновації більш ніж можливими, вони роблять їх вірогідними.

Дослідженню процесів розвитку і трансформації бібліотечно-інформаційної сфери України в період 1990–2010-х рр. крізь призму історико-бібліотекознавчого аналізу присвячена монографія О. В. Воскобойнікової-Гузевої [72]. Автором визначено, що за останнє двадцятиріччя розвиток як окремих бібліотек, так і національних бібліотечно-інформаційних систем тісно пов'язується із глобальними стратегіями побудови інформаційного суспільства, які розробляються та досліджуються на багатьох рівнях — від загальноохоплюючих світових глобальних перспектив, до багатонаціональних і національних розробок на урядовому рівні, регіональних і локальних стратегій, а також стратегій окремих установ та закладів. Бібліотеки та їх мережі багатьма урядовими програмами розглядаються як інформаційна магістраль та частина ініціативи з входження в інформаційне суспільство.

Проблеми трансформації сучасної бібліотеки та значення людського фактору у цьому процесі почали розглядатися на початку 80-х рр. XX. ст. Важливий внесок в дослідження цього напрямку на монографічному рівні належить А. С. Чачко [214-215].

Бібліотечні інновації є основою процесу модернізації публічних бібліотек України. Різні аспекти інноваційної діяльності бібліотек було розглянуто у публікаціях Т. І. Вилегжаніної [59], Н. Ю. Каліберди [107], О. Ю. Качанової [111], А. С. Чачко [215]. Розглянувши основні поняття інноваційно-методичної діяльності бібліотек, О. Ю. Качанової [107] зазначено, що у сучасних умовах жодна організація не може розвиватися без постійного удосконалення різних напрямів своєї діяльності: надання нових послуг або продукції, використання нових технологій, оновлення методів управління діяльністю і персоналом. Інновації - необхідний елемент розвитку: без них бібліотекам неможливо залишатися соціально значущими організаціями, надавати конкурентоспроможні послуги, зміцнювати свої позиції в умовах ринку. Модернізація публічних бібліотек тісно пов'язана з інноваційною діяльністю, так як одним із завдань бібліотечної інноватики є виявлення специфіки та розробка механізмів стратегічного управління, що дозволяє, з урахуванням довгострокової перспективи, забезпечувати ефективний розвиток публічної бібліотеки.

Активні техніко-технологічні, організаційні, функціональні трансформації бібліотек України мають проводитись за умов формування інноваційної політики розвитку публічних бібліотек. Інноваційна політика бібліотек України в умовах їх функціонування на документно-інформаційному й інформаційно-когнітивному рівнях соціальних комунікацій досліджується в дисертації І. О. Давидової [82] «Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві». Автором розвинуто теорію парадигмальних змін у бібліотечній сфері в умовах розгортання виробничої функції бібліотек. Обґрунтовано, що бібліотека позиціонує себе виробником інформаційних продуктів і послуг,

споживачем і посередником, який, на відміну від діяльності інших установ, що є нейтральною до моралі і соціальних цінностей, виступає гарантом гуманістичних традицій суспільного розвитку та засобом підтримки суспільного гомеостазу.

Дослідженню інтернет-ресурсів і проблем впровадження мережевих технологій як загального фактору, що вплинув на діяльність бібліотек присвячені кандидатські дисертації і статті В. О. Копанєвої [122] та Д. В. Солов'яненка [195], монографічні видання і статті Л. Я. Філіпової, численні статті Л. Й. Костенка [123-124]. Серед публікацій, що торкаються технологічного аспекту виділяються роботи О. М. Волохіна, О. В. Баркової [12], В. О. Копанєвої [122], Л. Й. Костенка [123-124], Л. В. Кислюк [112-113]. Технологізацію бібліотечно-інформаційної діяльності в цифровому середовищі дослідила О. Ю. Мар'їна [145]. Автором було простежено етапи освоєння бібліотеками механізації існуючих технологічних процесів, опанування мережевих технологій. Автор зазначає, що у третьому тисячолітті вектор розвитку бібліотечно-інформаційної сфери діяльності чітко спрямований на опанування цифрового комунікаційного високотехнічного середовища, що пов'язано з впливом технічного прогресу та поступовою еволюцією World Wide Web від статичної Web 1.0 до семантичної Web 5.0 [145; С. 93, 61]. Технологія Web, з одного боку, стала потужним стимулом для розвитку веб-орієнтованої концепції бібліотек, а динамічно зростаюче інформаційне Web-середовище позначило безліч нових шляхів розвитку книгозбірень [145; С. 61].

Згідно Статті 6 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» за призначенням бібліотеки поділяються на публічні та спеціальні. Публічні – це загальнодоступні бібліотеки, у тому числі спеціалізовані для дітей, юнацтва, осіб з фізичними вадами. За значенням публічні бібліотеки поділяються на: всеукраїнські загальнодержавного значення (національні, державні); обласні; міські; районні; селищні; сільські [208].

Виходячи з задач публічних бібліотек вони виконують різні функції. Кумулятивна функція реалізується для формування, накопичення, систематизації, аналітико-синтетичної обробки й організації збереження документальних ресурсів. Сервісна для надання інформації про наявні бібліотечні ресурси, організації пошуку, видачі і прийому документів і інформації з запитів різних категорій користувачів, забезпечення доступу до віддалених джерел інформації. Науково-методична функція здійснюється в ході вивчення інформаційних потреб користувачів, інструктивно-методичного забезпечення діяльності, науково-дослідної роботи в галузі нових інформаційних технологій, розробки навчально-методичних матеріалів з основ інформаційної культури користувачів. Навчальна функція втілюється в процесі організації бібліотечно-бібліографічних занять з основ інформаційної культури із різними категоріями користувачів. Просвітительська в ході організації заходів з метою прилучення користувачів до скарбів української і світової культури. Виховна функція бібліотек втілюється у сприянні гармонійному розвитку особистості, а також вихованню почуття патріотизму на державному, регіональному рівнях. Соціальна у сприянні розвитку здатності користувачів до самоосвіти і їхньої адаптації в сучасному інформаційному суспільстві.

Крім основних функцій, кожен вид бібліотек діє відповідно до свого суспільного призначення. До мережі публічних бібліотек належать бібліотеки масового профілю, що обслуговують міське і сільське населення України. Публічні бібліотеки розміщуються відповідно до територіально-адміністративного устрою держави і об'єднуються у централізовані бібліотечні системи (ЦБС) у кожному адміністративному районі. Це районні, обласні, міські бібліотеки на чолі яких – головна (територіальна) бібліотека, а всі інші – її філії. Центральні бібліотеки створюють власні інформаційні продукти та виступають методичним та координуючим центром для бібліотек філій, а сільські бібліотеки, зазвичай, виконують лише функцію точки доступу до інформації.

Бібліотеки з їхньою багатовіковою історією завжди були для пересічної людини уособленням храму мудрості, хранителями історичної пам'яті, гарантами її збереження. Поняття «публічна бібліотека» сьогодні, відповідно до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», визначається як загальнодоступна установа. Проте публічна бібліотека не просто надає послуги всім верствам населення, вона є гарантом забезпечення рівного доступу до інформації. В центрі її уваги стоїть пересічна людина зі спеціальними і загальнокультурними потребами, певними життєвими інтересами. Змінюються ідеологія і концепція колишньої масової бібліотеки; в основі діяльності публічної бібліотеки покладено пріоритет загальнолюдських цінностей [155].

Доступ до знань, ідей та думок в усій їхній різноманітності відіграє важливу роль у збереженні і розвитку демократичного суспільства, що робить роль публічної бібліотеки особливо значущою.

Публічна бібліотека є місцевим інформаційним центром надаючи своїм користувачам швидкий доступ до знань та інформації у всіх формах. Обслуговування в публічній бібліотеці організоване на основі рівного доступу для всіх, незалежно від віку, раси, статі, віросповідання, національності, мови або соціального статусу. Особливі види послуг чи матеріалів повинні надаватися тим користувачам, які з якихось причин не можуть користуватися звичайними послугами і матеріалами. Всі вікові групи повинні отримати матеріали, які відповідають їх потребам. Фонди і послуги повинні включати всі типи носіїв і сучасних технічних засобів поряд з традиційними матеріалами. Головне при цьому – висока якість і відповідність місцевим потребам і умовам. Зміст матеріалів повинен відображати сучасні тенденції і еволюцію суспільства, а також пам'ять про людські прагнення і творчі досягнення. Фонди і послуги не повинні підлягати ідеологічній, політичній чи релігійній цензурі в будь-яких проявах, або залежати від комерційних факторів.

Отже, публічна бібліотека – це організація, створена суспільством, яке підтримує та фінансує її через місцеві, регіональні або національні органи влади. До публічної бібліотеки, як закладу, що обслуговує населення, висуваються певні вимоги щодо її місцезнаходження та технічного обладнання. Бажано, щоб вона розташовувалася в найбільш доступному для мешканців місці, поблизу транспортних розв'язок, культурних і комерційних установ. Її приміщення має відповідати умовам, які б сприяли якнайкращому обслуговуванню користувачів і збереженню фондів, проведенню різних заходів для всього населення, для того, щоб стати важливим просвітницьким та культурним центром громади.

Публічна бібліотека – це освітня установа у найширшому розумінні цього слова. Вона забезпечує потреби населення у сфері освіти, інформації з розвитку особистості, організації відпочинку і дозвілля. Це робить її роль у суспільстві особливо значущою. Місія публічної бібліотеки визначається на основі аналізу складу населення, соціооточення, інфраструктури регіону, історичних та культурних традицій.

Прикладом місії публічної бібліотеки може бути:

- збереження нагромаджених знань, пам'яті людства у вигляді документів і нетрадиційних носіїв інформації;
- розповсюдження знань і інформації в суспільстві, інформаційно-бібліотечне обслуговування населення;
- культурно-просвітницька діяльність, спрямована на задоволення духовних потреб громадян.

Метою діяльності бібліотеки є підвищення рівня інформаційного обслуговування, використовуючи нові методи і форми діяльності.

Роль і місце публічних бібліотек у побудові інформаційного суспільства розглянула Н. Тітова. Автор зазначила, що мережа публічних бібліотек України відіграє провідну роль у: накопиченні та передаванні знань; забезпеченні прав людини на вільний доступ до інформації; подоланні цифрової і, як наслідок, інформаційної нерівності суспільства; розробці

контенту і забезпеченні рівноправного доступу до нього; підвищенні рівня грамотності у сфері інформаційно-комунікаційних технологій; вихованні дітей та юнацтва [204].

Соціально-політичні зміни, які відбулися в українському суспільстві у 2014 р. суттєвим чином вплинули на загальну кількість публічних бібліотек, у зв'язку з чим бібліотечна система України скоротилася за рахунок відсутності статистичних даних щодо книгозбірень Луганської, Донецької областей та Автономної Республіки Крим.

Місію бібліотеки в комунікаційному просторі сучасності сформулювала В. О. Ільганаєва. Автор висловила думку, що місія бібліотек в епоху документальних комунікацій – збереження і передача в часі документальної інформації – змінилася на забезпечення доступу до інформації в епоху інформаційних комунікацій. Нині при переході до когнітивно насичених соціальних комунікацій і становленні ноосферної цивілізації – «Суспільства Розуму» – місія бібліотек трансформується в забезпечення формування свідомості соціально активної творчої особистості [101].

Публічні бібліотеки в інформаційному суспільстві виступають як активний виробник та поширювач інформації та знань, центр глобальних інформаційних і наукових комунікацій. Цю думку І. О. Давидова розвиває характеризуючи бібліотеку як «базову соціально-комунікативну структуру, яка концентрує комунікаційну культуру суспільства і забезпечує комунікаційні процеси з використанням документів, інформації, знань». Комунікація, на думку автора, пронизує всі основні складники бібліотечно-інформаційної діяльності, задаючи напрям їх розвитку [84].

Створення нового середовища соціальної взаємодії щодо функціонування та розвитку бібліотек, їхньої подальшої інтеграції до системи соціальних комунікацій суспільства розглянуто Г. Шемаєвою. Автор висвітлює модель публічної бібліотеки, фіксує посилення протиріччя між: рівнями розвитку системи соціальних комунікацій та інтегрованістю

бібліотек до світового інформаційного простору; розмаїттям комунікаційних засобів і рівнем їхньої репрезентації в комунікаційній інфраструктурі сучасного суспільства; новітніми інформаційними технологіями та можливостями збереження культурної ідентичності; виробниками і споживачами інформації та знання; загальноцивілізаційною тенденцією до інтелектуалізації суспільної діяльності та рівнем створення умов діяльності бібліотечних установ. Автор робить висновок, що подолання означених протиріч потребує осмислення нової моделі публічної бібліотеки в системі соціальних комунікацій [219].

Наприкінці ХХ ст. В. Пашковою було висвітлено проблему визначення місця публічної бібліотеки у інформаційному суспільстві, яку вона розглянула у європейському контексті. Автор визначила публічну бібліотеку як «інформаційний, рекреаційний і культурний центр, який сприяє розвитку культури і мистецтва, збереженню надбань нації та людства, забезпечує умови для освіти, навчання й відпочинку громадян, опікується проблемами писемності, сприяє економічному та соціальному благополуччю населення». В інформаційному суспільстві публічна бібліотека покликана надавати можливості для безперервної освіти, сприяти засвоєнню громадянами вмінь і навичок знаходження і використання інформації. В. Пашкова наголосила на реалізації завдань публічної бібліотеки через вивчення якості, повноти та відповідності матеріалів, які відбиваються для надання у користування. Лише ці критерії мають братися до уваги для прийняття рішень, а не релігійні, моральні чи політичні погляди, що можуть бути висвітлені в матеріалах [173].

В. Пашковою також досліджено роль і місце публічних бібліотек у сучасному суспільстві, висвітлено досвід українських бібліотек щодо використання інтернет-технологій в обслуговуванні різних верств населення. Автор зазначила, що мережа публічних бібліотек України – чи не найбільша в світі. Покликанням публічних бібліотек автор вважає забезпечення демократичного залучення всіх громадян, доступність для людей із

особливими потребами, запобігання соціальному виключенню громадян. Тому, що в умовах економічного розшарування, в умовах розвитку електронних засобів інформації, коли Інтернет став важливим засобом отримання інформації, навчання, розвитку науки, ведення бізнесу, врядування, проведення вільного часу, з'являються інформаційно багаті та інформаційно бідні громадяни, розширюється «інформаційна прірва». Бібліотеки – чи не єдині установи, які намагаються дати раду цій проблемі. Бібліотеки важливі для вирішення цієї соціальної проблеми також з огляду на її територіальну обумовленість, бо інформаційна та електронні «прірви» є не лише результатом майнової нерівності громадян, їхнього соціального статусу або освітнього рівня. Мова йде про забезпечення доступності до інформації, зокрема електронної, незалежно від місця проживання людини: в місті, в сільській місцевості, у віддаленому від столиці регіоні. Надання доступу до безкоштовного інтернету — спосіб, що сприяє зменшенню інформаційної і електронної «прірви». Бібліотека в Україні стає центром громади, бо робить те, що потрібно саме зараз [174]. Тим паче, необхідною є модернізація публічних бібліотек України таким чином, щоб вони відповідали вимогам сьогодення.

Публічна бібліотека залишається потрібною людині протягом всього життя і в різних життєвих ситуаціях. Часто це важливий громадський центр, єдине місце, де проходять неформальні зустрічі членів спільноти. Відсутність інших безоплатних культурних закладів спричиняє затребуваність бібліотеки, яка має чималий досвід в організації змістовного дозвілля з врахуванням різних груп населення.

Сьогодні зростає роль публічної бібліотеки, яка з моменту свого виникнення традиційно розглядається як суспільне благо, важливим завданням є трансформація масових бібліотек у публічні. Відмінністю публічної бібліотеки від масової є те, що: вона виконує не замовлення держави, а в результаті загальної децентралізації управління підпорядкована

органам місцевого самоврядування; орієнтується на потреби кожного індивідуума; реалізує принцип свободи доступу до інформації.

Публічна бібліотека у своїй діяльності: виявляє, прогнозує і реагує на потреби населення, яке вона обслуговує та відповідно поновлює форми і методи обслуговування, визначає власну місію, орієнтуючись на інтереси реальних та потенційних користувачів, шукає ніші в інфраструктурі регіону, обирає відповідну спеціалізацію обслуговування; надає особливого значення зручності, комфортності обслуговування, оформленню бібліотечного простору, наявній метаінформації; змінює підхід до комплектування, що тепер базується на відборі літератури, котру бажає читати публіка, а не тільки тієї, що самі бібліотекарі визначають "як найкращу літературу для читання"; посилює інформаційну функцію; створює численні фактографічні матеріали з життєво важливих питань для населення і доводить до широкого загалу. Якщо бібліотека стала інформаційним центром своєї громади і першим пунктом звернення за інформацією про місцеві новини, навчання, роботу, тоді можна говорити, що вона відмовилася від застарілої концепції обслуговування; шукає можливостей для забезпечення відкритого доступу до світових інформаційних ресурсів, застосовує інформаційні технології; запроваджує сучасний менеджмент, який базується на відповідальності кожного працівника перед спільнотою, на кошти якої бібліотека існує. Її керівництво має розуміти призначення публічної бібліотеки, віддавати перевагу діяльності спрямованій на задоволення інтересів населення; співпрацювати з різними громадськими організаціями, міжнародними фондами, активно діяти в соціальному просторі, що її оточує.

Для підтримки високого рівня обслуговування, діяльність публічної бібліотеки повинна забезпечуватись відповідним законодавством і мати гарантоване постійне фінансування. Існує багато різноманітних моделей взаємовідносин між публічними бібліотеками і органами влади. Діяльність бібліотек частково або повністю регулюється органами влади районів, на основі стандартів, нормативів та критеріїв якості. Розробляються вони з

врахуванням міжнародних рекомендацій, прийнятих ЮНЕСКО, національних особливостей. Таким широко відомим документом став Маніфест ІФЛА/ЮНЕСКО про публічні бібліотеки 1994 року, який відображає професійне бачення бібліотечною спільнотою шляхів розвитку публічної бібліотеки на початку ХХІ століття [155].

Проголошення на законодавчому рівні тези про те, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, передбачають гуманізацію бібліотечної справи, задоволення реальних потреб реальних людей. За Законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (у редакції 2006 р.), кожна бібліотека має право самостійно визначати зміст, напрями і форми своєї діяльності. Таким чином, закріплена на законодавчому рівні відповідність діяльності бібліотеки запитам населення передбачає відповідні зміни у комплектуванні її фондів. За своїм призначенням фонд публічної бібліотеки має бути універсальним за змістом, включати видання різних типів і видів [208].

За кордоном традиційно існують два підходи до формування фондів публічних бібліотек: «теорія запитів» та «теорія цінностей». Перший базується на визнанні того факту, що публічна бібліотека фінансується за рахунок муніципалітету, доходи якого складаються з податків працездатних громадян. Тому інтереси і потреби населення є для неї пріоритетними. Другий підхід передбачає, що керівник ПБ та її працівники краще знають, яка література, з їхньої професійної точки зору, є необхідною і найкращою. Передбачається, що комплектуватися варто цінними, найкращими зразками книжкової продукції, враховуючи завдання ідеологічного та виховного змісту. Проблема вибору між «запитом» і «якістю» завжди стоїть перед комплектатором, і від прийняття ним рішення залежить, наскільки успішною буде діяльність публічної бібліотеки. З цим пов'язані і основні показники якості її роботи: охоплення населення бібліотечним обслуговуванням, обертаність книжкового фонду, відвідуваність.

Концепція «Бібліотека для користувача» передбачає чітку адресність,

усвідомлення місця бібліотеки у навколишньому інформаційному просторі, на цільових ринках: інформації, знань, вільного часу. Тому кожна бібліотека має:

- визначити свою місію, тобто відповісти на питання: «Чому існує, для кого і як саме буде працювати»;
- виділити основні групи користувачів, яким вона буде віддавати пріоритет в обслуговуванні та формуванні фондів.
- провести певну спеціалізацію філій (в умовах ЦБС), що, у свою чергу, дасть можливість зосередити зусилля на одному напрямі, а не створювати у всіх філіях схожі універсальні фонди.

Свою соціокультурну місію публічна бібліотека реалізує і через склад бібліотечних фондів. До стандартних характеристик фонду публічної бібліотеки відносяться: доцільний обсяг, що забезпечує його інформативність, тобто відповідність потребам громадян, та планомірне і систематичне оновлення. Разом з документами на паперових носіях широкого розповсюдження набувають документи на сучасних носіях, зокрема – електронних.

Ядро фонду публічної бібліотеки складає художня література для дорослих, юнацтва та дітей, довідкова, науково-популярні видання, бібліографічні посібники широкого профілю тощо. У фонді містяться універсальні і галузеві енциклопедії, тлумачні і мовні словники, краєзнавчі і туристичні довідники, атласи, маршрутні карти, адресні книги, посібники, програми на допомогу навчанню, освіті і розвитку особистості. Крім того, публічна бібліотека, призначення якої зберігати культурні традиції і відбивати місцеву історію у контексті історії і культури всієї країни, збирає краєзнавчі документи, місцеві інформаційні документи, джерела поточної інформації, інформаційні видання з різних сфер життєдіяльності даного регіону, документи мовами національних меншин, які проживають у даній місцевості. Сьогодні ІФЛА рекомендує також придбання комп'ютерних ігор, іграшок та головоломок для найменших користувачів. Успішна діяльність

публічної бібліотеки потребує створення раціональної системи управління фондами, що будується на стратегії їхнього розвитку. Ця стратегія втілюється у перспективному (стратегічному), тематико-типологічному та щорічних поточних планах комплектування [155].

Глобальна мережа Інтернет уможлиблює для окремої особи та громади в усьому світі, будь-то у найменшому і найвіддаленішому селі чи у великому місті, мати однаковий доступ до інформації для розвитку, освіти, удосконалення, культурного збагачення, господарської діяльності та поінформованої участі у демократичному суспільстві. Ці питання є провідними в роботах Т. І. Вилегжаніної [57-68], С. В. Горової [74] та ін. Всі можуть представити в Інтернеті свої інтереси, знання та культуру для ознайомлення усього світу. Бібліотеки та інформаційні служби є важливими брамами до Інтернету. Для одних вони пропонують зручне середовище, рекомендації та допомогу, а для інших – це просто точки доступу до Інтернету. Бібліотеки – це механізм, для подолання бар'єрів, що існують через різницю у можливостях користування ресурсами, технологіями та навчанням.

Надання доступу до Інтернету та всіх його ресурсів повинно відповідати Загальній декларації прав людини, передусім статті 19: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів» [97].

Глобальна взаємопов'язаність Інтернету забезпечує ресурс, через який усі можуть повною мірою скористатися цим правом. Відповідно, доступ не повинен підлягати жодній формі ідеологічної, політичної чи релігійної цензури або обмежуватися через економічні причини. Бібліотеки та інформаційні служби повинні також обслуговувати всіх членів своєї громади, незалежно від віку, раси, національності, релігії, культури, політичної приналежності, фізичних або інших обмежень, статі, сексуальної орієнтації

та будь-яких інших причин, мусять забезпечити право користувачів шукати інформацію за своїм вибором, мають поважати право своїх користувачів на конфіденційність та забезпечити таємницю стосовно ресурсів, що вони їх використовують, повинні забезпечувати та надавати доступ громадськості до якісної інформації та засобів комунікації. Користувачам необхідно допомагати набувати необхідних навичок, створити відповідні умови для вільного та конфіденційного користування інформаційними ресурсами за їх вибором. Поряд із великою кількістю цінних ресурсів, наявних в Інтернеті, деякі можуть бути ненадійними, вводити в оману чи бути образливими, бібліотекарі мають забезпечити користувачів бібліотеки інформацією та ресурсами, навчаючи їх правилам ефективного використання Інтернету та електронних ресурсів, вони повинні активно популяризувати та організовувати відповідальне використання інформації з мережі всіма своїми користувачами, включаючи дітей та юнацтво.

Важливе значення для дисертаційного дослідження мають роботи, присвячені техніко-технологічним трансформаціям бібліотек України, які відбулися під впливом інформатизації. Концептуальні основи функціонування бібліотечного Інтернет-сервісу як напрямку інформатизації бібліотек України з використанням інформаційних технологій досліджено у дисертаційній роботі Д. В. Соловяненко «Інтернет-технології бібліотечного сервісу в Україні: становлення і розвиток (1990-ті рр. - початок XXI ст.)». Розглянуто загальні передумови освоєння Інтернет-простору бібліотеками України. Автором розроблено та подано розгорнуту технологію бібліотечного Інтернет-сервісу (БІС). У дослідженні визначено, що технологія БІС – це аналітично-адаптивна людинно-центрична технологія створення та адміністрування інтерактивної веб-орієнтованої програмної системи. Автор виділяє три процеси цієї технології – процес підготовки до реалізації БІС, процес реалізації БІС та процес аналізу БІС – які виконуються циклічно. Тобто можливості сервісу покращуються з кожним сеансом

надання БІС та збору відомостей від користувачів по каналах зворотного зв'язку. Дисертантом було розглянуто загальні передумови освоєння Інтернет-простору бібліотеками України, досліджено деталізовані показники динаміки підключення вітчизняних бібліотек до Інтернету та створення ними веб-проектів (веб-сайтів та веб-сторінок) [195].

Умови для освоєння Інтернету вітчизняними бібліотеками почали закладатись ще у 80-х рр. минулого століття. На початку 90-х рр. почалися перші спроби впровадження телекомунікаційних технологій, а процес підключення українських бібліотек до мережі Інтернет розпочався у 1996 році. Динаміка зростання кількості бібліотек, підключених до Мережі, збільшувалась в середньому на 33 бібліотеки щорічно (піки у 1997 та у 2003 рр.), а динаміка підключення бібліотек до Мережі була неоднорідною за регіональною ознакою.

Технічне забезпечення публічних бібліотек Східної України було проаналізовано Г. Ковальчук та Н. Кучерявою [132]. Автори дійшли висновку щодо готовності наукових бібліотек Східного регіону до переходу на новий інтеграційний етап впровадження сучасних інформаційних технологій. Бібліотеки як за програмно-технічним станом, так і за рівнем професійної підготовки персоналу мають змогу плідно співпрацювати в інформаційному просторі східної України [132].

Грунтовне дослідження стану матеріально-технічної бази публічних бібліотек було проведено Українською бібліотечною асоціацією – «Публічні бібліотеки України як місце доступу громадян до інформаційних технологій та Інтернету» [175]. Воно було реалізовано у березні-травні 2008 р. за підтримки та на замовлення програми «Глобальні бібліотеки-Україна». За допомогою анкетування було визначено загальні відомості про бібліотеку, відомості про область і обласний центр, надано характеристику комунікаційної інфраструктури у обласному центрі, наведені відомості про фінансування бібліотеки, матеріально-технічний стан, використання в бібліотеці сучасних інформаційних технологій та відомості про персонал

бібліотеки. У результаті дослідження було отримано дані, важливі для формування бібліотечно-інформаційної політики та інформатизації публічних бібліотек України, покращення якості обслуговування користувачів у книгозбірнях.

У 2014-2015 рр. Національною бібліотекою України ім. Ярослава Мудрого було проведено загальнодержавне дослідження нових інформаційних технологій, що використовуються у публічних бібліотеках України. Завданнями дослідження було: аналіз порівняно з результатами дослідження 2001 р., нинішнього стану та динаміки в часі кількісних та якісних показників наявних комп'ютерного парку, програмно-технічних засобів автоматизації бібліотечних процесів в ОУНБ, доступу до Інтернету; існування веб-сайтів у бібліотеках, БД та інформаційних ресурсів; кадрового складу підрозділів автоматизації; послуг, що надаються з використанням сучасних інформаційних технологій; участі в грантових проектах з інформатизації; впровадження нових інформаційних технологій в областях. У дослідженні взяли участь Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького (ОННБ), Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка (ХДНБ), 22 обласні універсальні наукові бібліотеки (ОУНБ), Публічна бібліотека ім. Лесі Українки м. Києва. Для вирішення поставлених завдань було проведено анкетування, застосовано статистичний метод збору даних та здійснено їх аналіз. Матеріали дослідження засвідчили, що за період з 2001-го по 2014 р., незважаючи на несприятливі фінансово-економічні умови, робота з упровадження нових інформаційних технологій у базових бібліотеках (ОННБ, ХДНБ та ОУНБ) здійснювалася досить активно: у всіх базових бібліотеках створено підрозділи автоматизації, їх функції розширилися; більше 2/3 працівників у них – молодого та середнього віку; понад 90% фахівців мають вищу освіту; кількість ПК збільшилася в 4,5 рази, периферійних засобів – у 2–3 рази; кількість ПК, підключених до Інтернету, збільшилася в 10 разів; усі базові бібліотеки створюють різноманітні електронні ресурси – бази даних, електронні каталоги, електронні бібліотеки

тощо; у всіх закладах відкрилися інформаційні, тренінгові та інтернет-центри, де, крім доступу до Інтернету, здійснюється навчання основ комп'ютерної грамотності користувачів і бібліотекарів; розширився перелік послуг для користувачів, що надаються з використанням нових інформаційних технологій віртуальна довідка, консультування в режимі он-лайн, електронне інформування; сканування; друк; послуги програми Skype; продовження терміну користування документами; електронне замовлення; електронне доставлення документів; запис у бібліотеку он-лайн тощо [140].

Техніко-технологічні зміни, що відбувалися в публічних бібліотеках у різних аспектах вивчали: Н. Г. Ашаренкова [5-11], О. В. Воскобойнікова-Гузєва [72-73], Т. І. Вилегжаніна [57-68], І. О. Цуріна [213], О. Ю. Мар'їна [142-146], Л. В. Кислюк [112-113], К. В. Лобузїна [136-137]. Стан упровадження технологій автоматизації у бібліотечні процеси розкрито у кандидатській дисертації Л. В. Кислюк. Автором охарактеризовано мультимедійні технології, студійовано організаційні зміни в бібліотеках під впливом упровадження в їх діяльність інформаційно-комунікаційних технологій. Обґрунтовано роль технологій автоматизації, що за змістом є технологічними, а по суті – соціальними. За результатами аналізу опанування мультимедійних технологій виділено декілька напрямків: комплектування та організація доступу для користувачів бібліотек до мультимедійних продуктів та послуг; формування позитивного іміджу бібліотек на засадах створення мультимедійних презентацій та інших мультимедійних продуктів, що відображають сучасні бібліотечні послуги; створення багатовимірного науково-освітнього і соціокультурного середовища на основі генерації і транспортування мультимедійної інформації і знань у рамках програм культурної і наукової спадщини; організація мультимедійних читальних залів, мультимедійних центрів, медіатек [112].

Перспективним напрямом техніко-технологічного розвитку інформатизації є формування електронних бібліотек. Цій проблемі

присвячені кандидатська дисертація і публікації І. А. Павлуші [171]. В теорії електронних бібліотек сформувалося два підходи. Прихильники першого, зокрема А. О. Чекмарьов [216], Л. Й. Костенко [123-124], Т. П. Павлуша [171], практично ототожнюють електронну бібліотеку з комплексною автоматизацією бібліотечних процесів [171]. М. С. Слободяник, розглядаючи бібліотекознавчі аспекти функціонування електронних бібліотек, виділяє в структурі електронної бібліотеки повнотекстову базу даних і метаінформацію, що дозволяє здійснити пошук цих документів [191]. Технологічне забезпечення функціонування електронної бібліотеки представлено у численних статтях О. Б. Антопольського, Ф. С. Воройського, О. В. Баркової [12]. Комплекс комунікативних засобів електронної бібліотеки було виділено О. В. Барковою, він включає: засоби пошуку інформації; засоби доступу до електронних документів; засоби оперативного інформування; різноманітні інформаційні сервісні засоби; засоби інтерактивного спілкування; а також: засоби інформаційного обміну; засоби інтеграції ресурсів. Останні дві групи засобів комунікації електронної бібліотеки пов'язані з організацією інформаційної взаємодії в технологічному процесі формування електронних інформаційних ресурсів. Автор дійшла висновку, що розвиток інформаційно-комунікаційних технологій в електронному середовищі неминуче пов'язаний з розвитком електронних бібліотек як нових інструментальних засобів комунікації [12].

Наступним технологічним кроком до доступності електронної інформації є медіатизація публічних бібліотек, яка висвітлена в роботі Ю. В. Левченко та В. П. Мироненко [153]. Термін «медіатека» вперше з'явився у французькому бібліотекознавстві. Медіатека у Франції – це сучасна бібліотека, яка відповідає світовим стандартам обслуговування на основі фонду, що включає різноманітні види документів (від друкованих до електронних та мультимедійних), а також забезпечує доступ до інформаційних мереж, Інтернет включно. Медіатека розрахована на широкий загаль відвідувачів: діти дошкільного віку; школярі; студенти; абітурієнти;

молодь; спеціалісти різних профілів; особи, що займаються самоосвітою; бажаючі отримати іншу професію [153].

Основні проблеми трансформації бібліотечних установ у сучасні інформаційні центри досліджувала С. Горова. Автор підкреслює, що розвиток електронних технологій сьогодні дає можливість для оновлення традиційних форм бібліотечної діяльності. Для забезпечення керування значними обсягами електронних ресурсів, автор пропонує утворювати спеціальні підрозділи бібліотек. Такі нові підрозділи корисні для сучасних користувачів у процесі створення, пошуку і використання інформації; вони надають якісний безпосередній доступ користувачам до інформації і т. д. [74].

Актуальні аспекти управління бібліотечною установою за умов суспільних інноваційних структурно-функціональних перетворень розглядав О. Ісаєнко. Автор дійшов висновку, що бібліотека як об'єкт управління повинна демонструвати гнучкість і вміння пристосовуватись до нових обставин попри історично обумовлений власний консерватизм. В цьому випадку саме організаційні форми та організаційне забезпечення значною мірою впливають на успішне втілення нововведень, їхню ефективність. А для успішної адаптації і реалізації інновацій у конкретній бібліотеці повинні створюватись сприятливі організаційні умови, тому паралельно із розробкою програм нововведень повинен бути здійснений вибір організаційних форм їх реалізації. О. Ісаєнко наголошує, що необхідним є перехід від статичних організаційних структур до гнучких, які сприяють прогресивним зрушенням всередині установи. Тому на зміну традиційним лінійно-функціональним структурам управління приходять більш динамічні дивізіональні і матричні структури, що забезпечують швидкий та дієвий розвиток установи. В свою чергу формат, компонування та змістове наповнення тих чи інших організаційно-управлінських структур залежить від особливостей конкретної бібліотеки: напрямів і сфер її діяльності, матеріально-технічного

забезпечення і архітектурної композиції приміщення чи будівлі бібліотеки, професійної компетенції та наукового рівня її співробітників тощо [106].

Інноваційні перетворення, що відбуваються в публічних бібліотеках України досліджує Т. Вилегжаніна [59-60]. Автор дійшла висновку, що «публічні бібліотеки України перебувають у постійному пошуку сучасних, ефективних форм обслуговування користувачів, активно впроваджують нові інформаційні технології, прагнучи відповідати вимогам часу. Не випадково, як свідчать результати дослідження «Публічні бібліотеки в соціокультурному просторі регіону» (2007), саме загальнодоступні бібліотеки очолюють рейтинг установ культури. І це підтверджує те, що вони необхідні суспільству, яке динамічно змінюється».

Ефективність динаміки організаційного розвитку публічних бібліотек України зумовлюється перш за все, їх кадровим складом. Розвиток кадрового потенціалу бібліотеки досліджують Н. Г. Ашаренкова [5-11], Л. М. Багрянцева, В. П. Жукова [95-96], Ю. Е. Петрухно [176]. Підвищенню іміджу бібліотечної професії приділяли увагу Л. М. Беліна [33], І. О. Бондаренко [54], В. М. Горовий [75-78], Л. П. Каліберда [107-109]. Результати комплексного вивчення сучасного бібліотекаря, проведеного колективом науково-дослідницького відділу Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого, найбільш повно висвітлені у публікаціях З. І. Савіної [186]. Дослідженню змін, що відбуваються в бібліотечній професії під впливом інформатизації присвячено докторську дисертацію та публікації Н. В. Лопатіної. В роботах автора мінливість умов і технологій професійної діяльності бібліотекаря розглядається в контексті фундаментального процесу інформаційного розвитку суспільства. Специфіка бібліотечної професії в сучасних умовах вивчається в контексті зміни інформаційно-комунікативних форматів і її впливу на людину (як ініціатора і автора цих новацій і одночасно об'єкту їх потужного перетворюючого впливу) і на суспільство в цілому, його інституціональні системи і соціальну

структуру як макрохарактеристики [138].

Процеси всеохоплюючої інформатизації перетворюють виробництво і використання інформації на головну рушійну силу соціально-економічного та соціально-культурного прогресу. Інтенсифікація всіх сфер соціально-економічної діяльності людства зумовила, з одного боку, зростання потреби в інформації й знаннях, а з іншого – створення нових засобів задоволення цих потреб, що стало передумовою виникнення інформаційної індустрії. Головною метою публічних бібліотек України як ланки інформаційної інфраструктури держави стає перероблення інформаційних ресурсів у «нове знання» і забезпечення умов доступу користувачів до необхідної їм інформації.

За умов інформатизації суспільство потребує змін та активізації не тільки інформаційного ресурсу, а й інформаційного потенціалу бібліотек, наближення його до потреб і сподівань користувачів, різних соціальних груп і структур. Ці процеси бібліотека здійснює шляхом трансформації бібліотечно-інформаційного виробництва.

Перспективи вдосконалення системи бібліотечного обслуговування читачів із особливими потребами викладені в роботах С. Л. Васильченко, А. В. Литвин, В. С. Пашкової [173-175]. Комплексне дослідження публічної бібліотеки як соціального феномену здійснено Н. Г. Ашаренковою [10]. Автор дослідила питання обслуговування користувачів з особливими потребами в публічних бібліотеках та послуги, що стають реальністю для України. Автор акцентує увагу на необхідності орієнтації публічних бібліотек на спеціальні види послуг для людей з обмеженими можливостями, що відповідає загальносвітовій тенденції – зниженню виробництва стандартизованих товарів, послуг і збільшення тих, що задовольняють індивідуалізованим потребам особливих груп населення [10].

Питання обслуговування людей з обмеженими можливостями дослідили зарубіжні науковці Мішель Ковальські та Джон Вудраф. Автори діляться своїми міркування про стратегічні підходи до вирішення проблеми,

розповідають про існуючі в бібліотеках США навчальні курси з підготовки бібліотечного персоналу, а також заняття, розроблені для цієї категорії користувачів, що сприятиме взаєморозумінню між бібліотекарями і користувачами та уникненню можливих проблем [234].

Вивченню читачів публічних бібліотек та їх інформаційних потреб присвячені докторська дисертація, монографія і публікації Т. В. Новальської [159-160], розділ монографії і публікації М. С. Слободяника [190,191], кандидатські дисертації і публікації О. В. Васюк [56], Т. М. Коваль, Л. В. Ляшенко. Привертають увагу вивчення потреб читачів у електронних інформаційних ресурсах, представлених у публікаціях О. О. Ісаєнко [105-106], Н. Ю. Каліберди [107-109], Л. І. Кононученко [121]. Найбільш ґрунтовно проблематику вивчення читачів публічних бібліотек та їх інформаційних потреб висвітлено у численних публікаціях З. І. Савіної [186].

Питаннями класифікації і аналізу інформаційних продуктів і послуг займалися Ю. Столяров [196], М. Дворкіна, І. Давидова [83-87], Л. Філіпова, К. Лобузін [136-137], О. Ю. Мар'їна [142-146]. Застосування новітніх інформаційних технологій в процесах створення та надання інформаційних продуктів і послуг висвітлюється в роботах М. Дворкіної [13], Т. Добко, М. Івашиної, Н. Каліберди [107-109], К. В. Лобузін [136-137], П. Рогової, В. Свірюкової, О. Ю. Мар'їної [142-146], Г. М. Швецової-Водки та інших.

Використанням інформаційних технологій для оптимізації системи бібліотечного обслуговування присвячені роботи В. М. Горового [75-78], О. О. Ісаєнко [105-106], Д. В. Солов'яненка [195,216], Т. П. Павлуші [171]. Зарубіжні науковці також активно розглядають використання сучасних технологій і сервісів у обслуговуванні користувачів, зокрема американський науковець Джозеф Джейнс розмірковує про деякі тонкощі використання бібліотеками новітньої хмарної технології, а саме: зберігання інформації у «хмарі» та надання користувачам можливості доступу до неї [230], а фахівець

з Німеччини Марлен Нейман розглянула, яку роль може грати Instagram в медіа-комунікаційному образі бібліотеки на прикладі міської публічної бібліотеки м. Ерланген (Німеччина) демонструючи, як бібліотеці можна домогтися успіхів в Instagram. Проект бібліотеки #ErlangenShots, міський фотоконкурс з подальшим проведенням виставки в міській бібліотеці, ілюструє, що бібліотеки можуть відігравати активну роль в об'єднанні населення міста, як у віртуальному світі, так і у реальному [239]. Ще одному аспекту дослідження розвитку бібліотечного сервісу з використанням сучасних інформаційних технологій є праця Кетрін Грінхілл [229], у якій автор статті розповідає про експеримент, здійснений однією з бібліотек Австралії, метою якого була спроба надання бібліотечних послуг через тривимірний віртуальний світ з елементами соціальної мережі Second Life. Як показала практика, завдяки користуванню соціальною мережею, бібліотекарі значно розвинули свої особисті навички користування новітніми технологіями, а бібліотечна спільнота загалом зазнала чималих змін. Виділенню 10 напрямків, за якими бібліотекам доцільно організовувати свою роботу по впровадженню і удосконаленню новітніх технологій присвячена публікація американського науковця Алісон Маркот [237], серед них: організація віртуальних екскурсій бібліотекою, застосування технології «віртуальної реальності» та курси програмування для початківців.

Перспективним напрямом розвитку інформаційного сервісу є розроблення бібліотеками власних мобільних додатків, таке технологічне рішення було розглянуто Мікко Вайніо [245] на прикладі однієї з фінських публічних бібліотек, що розробила додаток, який принципово відрізняється від інших тим, що пропонує, окрім доступу до бібліотечних ресурсів, додаткові можливості: розсилка рекомендованих списків з урахуванням інтересів читачів, замовлення книжок, переадресація документів тощо.

Досвід та перспективні напрями розвитку інформаційного сервісу зарубіжних бібліотек були розглянуті у публікаціях Джорджа Брауна [226], Кена Чада [227], Марлін Холл [230], Джозефа Джеймса [231], Хенріка Стіна

Дженсена [232], Джеффа Джуліана [233], Анети Кубісіак [235], Вероніки А. Веллс та Мішель М. Мелоні [236], Хермана Реша [240], Тейлор Артур [243].

Публічні бібліотеки України на етапі інформатизації і модернізації своєї діяльності активно запроваджують програмно-проектні методи управління. Організації діяльності бібліотек на основі програмно-цільового підходу і стратегічного планування приділяють увагу В. О. Ільганаєва [100-104], М. С. Слободяник [190-192], О. М. Василенко.

Проектна діяльність бібліотек була досліджена В. Білоус. Автором розглянуто проектну діяльність як стратегію розвитку, один із факторів модернізації бібліотеки, важливу умову інноваційного розвитку бібліотеки і професійного зростання бібліотекарів, але ці дослідження проводилися стосовно бібліотек ВНЗ. Необхідно зазначити, що публікації в яких розглянуто програмно-проектну діяльність саме публічних бібліотек практично відсутні. Переважна більшість авторів розглядають окремі проекти, та не торкаються управлінського аспекту [52-53].

У сучасному світі бібліотека перестає бути місцем, де зберігаються книги, а стає дійсно громадським центром спілкування, комфортним і максимально зручним для відвідувачів з можливістю реалізувати власні культурно-освітні, дозвільні, інтелектуальні потреби та ідеї.

Численні публікації вітчизняних та зарубіжних науковців присвячені різним аспектам створення комфортного бібліотечно-інформаційного середовища в бібліотеках. Різні напрями трансформації бібліотечного простору досліджували С. В. Дригайло [91-92], С. Г. Матліна [149-151], М. Я. Дворкіна [13], Н. Г. Грабар [79, 96], О. Ю. Мар'їна [142-146]. Досвід організації комфортного інформаційно-бібліотечного середовища публічних бібліотек світу вивчали С. А. Харіна [212], О. Б. Клімкіна [114], Т. О. Махаліна [152], Н. Є. Булусова [55], М. М. Осіпова [168], Т. І. Новікова [161-162], О. В. Терещенко [200-203]. Сучасні будівлі та приміщення публічних бібліотек світу розглянула у своїй публікації Т. Філіппова [211].

Модель публічної бібліотеки в сучасній системі соціальних комунікацій досліджувала Г. Шемаєва [220]. Автором розкрито модель Датської публічної бібліотеки, що ґрунтується на єдності чотирьох різних просторів, пов'язаних з пріоритетними напрямками їх діяльності. Модель передбачає формування цілісної системи, що досягається взаємозумовленістю та взаємодоповненістю кожного простору. Одним з таких просторів виділяється простір задоволення потреб користувачів, спрямований та організацію доступу до інформації та здобуття знань. Його формування в більшій мірі залежить від насиченості інформаційних ресурсів, технологічного оснащення, рівня інформаційно-бібліотечних послуг. Пріоритетним напрямом нової моделі публічної бібліотеки залишається вивчення читацьких запитів, інтересів та потреб. Навчально-освітній простір спрямований на задоволення потреб в освіті, організації доступу та використання інтерактивних та соціальних зразків навчання. Передбачається створення навчальних центрів при бібліотеках з виділенням особливих зон для обслуговування певних груп користувачів. Основними формами, що застосовуються в українських бібліотеках у рамках даного простору є неформальні навчальні курси, освітні послуги, е-навчання, тренінги [220].

Бібліотека належить до складних систем, що не існують поза загальнокультурним соціально-комунікаційним процесом, що визначає формування комунікаційного простору. Важливим напрямом її діяльності є створення комфортних умов для використання інформаційно-бібліотечних ресурсів, взаємовідносин з їхніми споживачами, що ґрунтуються на довірі та здатності фахівців бібліотеки оперативно й у повному обсязі задовольняти потреби членів суспільства в знаннях.

Саме в цих працях висвітлено багатоаспектні наукові напрацювання та практичний досвід щодо трансформації інформаційно-комунікаційного середовища вітчизняних і зарубіжних бібліотек. Ці розвідки актуальні для дослідження сучасного стану аналізованої проблеми та є підґрунтям для

визначення подальших перспектив формування комфортного інформаційно-комунікаційного середовища в публічних бібліотеках України.

Організацію комфортного середовища для спілкування в бібліотеці розглянуто у публікації Н. Грабар [79]. Автор у бібліотеках залежно від виду спілкування виокремлює:

- традиційне середовище спілкування;
- віртуальне середовище спілкування;
- мультимодальне середовище спілкування

Традиційне бібліотечне середовище як об'єкт предметно-діяльнісних взаємовідносин. Його призначення для таких бібліотечних процесів, які не вимагають обов'язкового використання цифрових засобів.

Віртуальне середовище бібліотечного процесу – це творче середовище, в якому домінує використання уявних, абстрактних, математичних та комп'ютерно-цифрових технологій для пошуку творчих варіантів, творчої трансформації, обробки та презентації результатів на різних етапах. З цими середовищами найтісніше пов'язане поняття «комп'ютерно-програмне середовище».

Мультимодальне середовище бібліотечного процесу наявне за ознаками двох попередніх. Це дозволяє бібліотечним фахівцям, знаходячись у реально-просторовому творчому середовищі, застосовувати професійні програми в реальному масштабі часу для поліпшення обслуговування, надання додаткових послуг, а також використання презентацій. Таке середовище більш сприятливе для наглядно-образного спілкування [79].

Реформування системи публічних бібліотек є стратегічно важливим напрямком державної регіональної політики. Доведено, що вкладання коштів у розвиток бібліотечної мережі в перспективі приносить кількаразову віддачу, має безпосередній вплив на зростання валового регіонального продукту, створення нових робочих місць та зростання середньої заробітної плати.

Питання оптимізації мережі публічних бібліотек України у різних аспектах були досліджені Н. Розколупою [183-185], Т. Вилегжаніною [57-67] та Н. Ашаренковою [5-11]. Н. Розколупа розглянувши правові аспекти реорганізації публічних бібліотек автор дійшла висновку, що зміни в мережі публічних бібліотек відбуваються на рівні регіонів спонтанно, без підготовки та вивчення кола проблем, котрі необхідно вирішити. Головна риса таких змін – спроби об'єднати на рівні району чи міста існуючі бібліотеки для дітей та для юнацтва з бібліотеками для дорослих. У кількох регіонах розглядається питання об'єднання в одну всіх обласних бібліотек. Майже всі відомі випадки такої «оптимізації» відбуваються з порушенням законодавства [185].

Реформуванню бібліотечної галузі присвячено публікацію Т. Вилегжаніної. Автор висловила думку, що при реорганізації бібліотечної мережі в малонаселених зонах обслуговування варто обов'язково враховувати наявність публічної бібліотеки в сільській адміністративній одиниці, а також такі фактори, як інформаційні та соціокультурні потреби громади, розвиток інфраструктури, кліматичні особливості, стан доріг і логістику, історико-культурні традиції. Крім цих рекомендацій, за відсутності або при закритті стаціонарної сільської бібліотеки обов'язковим є використання будь-яких інших форм бібліотечного обслуговування – бібліотечного пункту, пересувної бібліотеки/бібліобуса, віддаленого доступу до Інтернету [67].

Таким чином, ґрунтовний аналіз публікацій, проведений для визначення рівня розробленості теми, засвідчив фактичну відсутність узагальнюючих праць з проблематики дисертаційного дослідження, що актуалізує необхідність розроблення теоретико-методичних засад модернізації публічних бібліотек України в соціокомунікаційному просторі.

1.2. Методологічні засади дослідження

Методологічну базу дослідження модернізації публічних бібліотек України створюють такі загальнонаукові підходи, як соціокомунікативний, соціокультурний, системний, модернізаційний. Теоретико-методологічну основу дослідження утворюють фундаментальні положення теорії соціальних комунікацій та бібліотекознавства, використання яких дозволило всебічно дослідити стан матеріально-технічної бази, організаційної інфраструктури, інформаційного сервісу публічних бібліотек України та визначити стратегічні вектори їх модернізації в умовах інформаційного суспільства. Теоретичну основу дослідження складають наукові розробки, викладені у працях вітчизняних і зарубіжних учених з теорії соціальних комунікацій та бібліотекознавства.

Використання модернізаційного підходу ґрунтується на необхідності дослідження структурних, технологічних та інституційних змін у економіці, національній інформаційній політиці, зокрема у відношенні бібліотечно-інформаційної діяльності, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності публічної бібліотеки як базової інформаційно-комунікаційної установи суспільства. І якщо символами економічної модернізації теперішнього часу вважається «економіка знань», «економіка різноманітності», «глобалізація економіки», то символами комплексної модернізації публічних бібліотек мають стати інтегрований інформаційний простір світового рівня, розвиток матеріально-технічної бази та організаційної структури управління, консолідована стратегія подальшого розвитку загальнонаціональної системи публічних книгозбірень в умовах децентралізації, забезпечення сучасної підготовки фахівців бібліотечної справи, співпраця з професійними і громадськими об'єднаннями.

Для бібліотекознавчих досліджень комплексне використання модернізаційного підходу започаткувала О. В. Воскобойнікова-Гузева, його доцільність обґрунтовано у монографічному дослідженні автора [72].

В умовах швидкого розвитку інформаційних технологій, засобів діяльності в усіх сферах матеріального і нематеріального виробництва, що не оминуло бібліотечну діяльність, постала необхідність визначення спільних та відмінних рис понять модернізація та трансформація. Модернізація у найрозповсюдженішому сенсі, це удосконалення, поліпшення, оновлення об'єкта, його приведення у відповідність з новими вимогами і нормами, технічними умовами, показниками якості. Тобто удосконалення без докорінної зміни сутності об'єкту чи процесу. Трансформація, в свою чергу, це дія або процес зміни форми, вигляду, природи або характеру, перетворювання виду, істотних властивостей чого-небудь, зміна цільової спрямованості економічної діяльності. Трансформації та зміни у бібліотечній діяльності можуть відбуватися у будь-якому напрямку: вперед, назад, по колу. Модернізація ж орієнтує публічну бібліотеку і її структури, сфери на вдосконалення, просування вперед, на розроблення й реалізацію нових цілей, завдань, пріоритетів, стратегій. Модернізація є незавершеним проектом і проектом, що ніколи не завершується в глобальному вимірі. Таким чином, модернізація публічних бібліотек України означає приведення їхньої діяльності у відповідність з сучасними вимогами та нормами, без зміни сутності бібліотеки як інформаційно-комунікаційної установи.

Щоб виключити відрив позавиробничих сфер життя від виробничих, в дослідженні модернізаційний підхід використовується як продовження цивілізаційного, але вже враховуючи економічні реалії українського суспільства та враховуючи можливість розробки національних проектів модернізації, здійснюваних на основі накопичення технологічно і соціально передових дослідів і впровадження їх в гармонійному поєднанні з історичними традиціями і традиційними цінностями. Наслідування досвіду передових країн в галузі бібліотечної діяльності не розглядається як буквальне, між тим може застосовуватись в досить широких формах. Власне, будь-яка публічна бібліотека, модернізуючись, здійснює трансформацію, змушуючи новий елемент, який потрапив в її середовище, діяти за її

власними, тільки йому властивим правилами і законами. Якщо цього не відбувається, то бібліотека вступає в смугу внутрішньої напруги, соціальної аритмії, робить помилки, відчуваючи структурні і функціональні втрати.

В умовах модернізації організаційної структури та інформаційно-комунікаційного сервісу публічних бібліотек, важливим компонентом на всіх етапах запровадження інновацій є модернізація особистості. Результатом модернізації особистості є вироблення сукупності певних особистісних характеристик, що складаються в процесі модернізації під впливом засобів масової комунікації, освіти, індустріального досвіду. На підставі соціологічних досліджень можна сформулювати аналітичну модель сучасної особистості бібліотечного фахівця, що має такі якості:

- відкритість до експериментування, інновацій та змін;
 - готовність до плюралізму думок і схвалення такого плюралізму;
 - орієнтація на сучасність і майбутнє, а не на минуле;
 - економія часу, пунктуальність;
 - переконаність у здатності організувати діяльність так, щоб долати створювані перешкоди;
 - планування майбутніх дій для досягнення передбачуваних цілей як у громадському, так і в особистому житті;
 - віра в урегульованість і передбачуваність соціального життя і можливість розраховувати дії завдяки відомим законам, правилам і урядовій інформаційній політиці;
 - почуття справедливості розподілу - винагорода за можливості залежить від майстерності і вкладу;
 - висока цінність формальної освіти;
 - повагу до гідності інших незалежно від їх статусу, обсягу влади і т. д
- [94].

Реалізація ключових векторів модернізації публічних бібліотек України дасть змогу книгозбірням повною мірою реалізувати свій потенціал як

інструменту побудови інформаційного суспільства. Сучасні процеси в соціумах розвинених країн часто позначаються як постмодернізація – формування нового типу суспільства, що має іншу матеріальну базу і навіть інші ментальні характеристики, ніж сучасне. Таке суспільство називають постіндустріальним, інформаційним, технотронним, постмодерним. Постмодернізація передбачає відмову від акценту на економічну ефективність, бюрократичні структури влади, науковий раціоналізм, і знаменує перехід до більш гуманного суспільства, де більший простір надається самостійності, різноманіттю і самовираженню особистості, що вже на сучасному етапі розвитку притаманно публічним бібліотекам.

Проблема модернізації вітчизняних публічних бібліотек в умовах інформатизації суспільства потребує якісно нового осмислення. Інформатизація бібліотек призвела до їх поєднання з інформаційною інфраструктурою суспільства, що зумовлює розгляд цих установ з позиції соціокомунікативного підходу. При дослідженні системи публічних бібліотек, обов’язково розглядається їхня участь у суспільних процесах, вплив на розвиток соціальних комунікацій. Багатофункціональна та глибинно-сутнісна діяльність публічних бібліотек, як важливих складових елементів системи соціальної комунікації, зумовлює застосування різних методологічних підходів до їхнього дослідження в рамках бібліотекознавства. Аналіз процесів діяльності бібліотек у контексті соціальної комунікації характеризується необхідністю вивчення їхнього впливу на зовнішнє середовище, проте дозволяє розглянути книгозбірню, виходячи з різних рівнів її сприйняття – індивідуальних особливостей, соціального статусу та ролі, яку відіграє книгозбірня в соціальному середовищі своєї громади. Виходячи з цього в дисертаційному дослідженні були виявлені можливі напрями реформування мережі публічних бібліотек в об’єднаних територіальних громадах з урахуванням індивідуальних характеристик конкретної громади та потреб її населення.

Теоретико-методологічне поле дослідження базується на фундаментальних підходах до бібліотеки як провідної соціокомунікативної установи суспільства, що доведено в монографічних дослідженнях В. О. Ільганаєвої [100-104], Л. Бейліса [16-18], І. О. Давидової [83-87], Н. М. Кушнарєнко [50, 134], Г. В. Шемаєвої [218-221], М. Слободяника [190], О. М. Кобелєва [116-118], А. А. Соляник [134], А. Соколова [193], О. Ю. Мар'їної [142-146], Т. Гранчак [80-82], В. Горового [75-78] та інших.

Реалії сьогодення підтверджують факт того, що основою глобальних змін у сучасному суспільстві є утворення його єдиного інформаційного простору на базі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Сформувалась глобальна система соціальних комунікацій, що сприйняла всі інновації ІКТ як основи функціонування реального і віртуального інформаційного простору, в тому числі це відноситься до публічних бібліотек. При цьому, особливих змін набули звичні носії інформації – книжково-документальні. Зараз світова спільнота швидко опановує електронні ресурси освіти і науки, реалізуючи при цьому основну концепцію інформаційного суспільства – доступність будь-якої інформації кожному члену суспільства в будь-якому місті і в будь-який час [103]. Дослідження функцій, покладених на публічні бібліотеки, їх місії та цілей з позиції соціокомунікативного підходу дало змогу на їх основі виділити та сформулювати стратегічні напрями модернізації інформаційного сервісу книгозбірень для забезпечення належного рівня обслуговування користувачів, що відповідатиме вимогам інформаційного суспільства.

Важливе методологічне значення для досягнення мети дослідження має визначення змін, що відбулися в діяльності публічних бібліотек на етапі інформатизації суспільства. Застосування соціокомунікативного підходу як методологічного інструментарію дослідження дозволяє обґрунтувати різноманіття функціональних зв'язків і способів їхнього розподілу між підрозділами та працівниками бібліотеки, що визначає можливі напрями трансформацій у публічних бібліотеках України, при яких інформація

виступає не стільки як самостійний об'єкт, а й як спосіб здійснення комунікації між різними об'єктами. В основі застосування соціокомунікативного підходу до дослідження публічної бібліотеки лежать методи аналізу, що дозволяють розкрити детермінанти комунікативної природи людини, суб'єктів бібліотечної діяльності, єдність процесів: антропогенезу, соціогенезу і культурогенезу, - кожен з яких представляє відповідну сферу. Їх перетин дає нам уявлення про соціокомунікативну природу цих процесів, розкриває глибинні зв'язки в системі інформаційно-комунікативних відносин бібліотеки і користувача як самостійного виду суспільних відносин та надає змогу окреслити найбільш актуальні напрями розгортання інформаційного сервісу публічних бібліотек.

Сучасна бібліотека як складна соціокомунікативна установа знаходиться під постійним впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, які в свою чергу зумовлюють актуальні зміни в діяльності бібліотек. Т. Ю. Гранчак доходить висновку, що «розуміння бібліотеки як інтегративного соціального інституту виводить вивчення її функціонування за межі виключно культурної та інформаційної сфер і відкриває широкі перспективи для дослідження участі бібліотечних структур в різноманітних соціально-комунікаційних процесах» [81]. Суспільство, у цьому випадку, тільки здається статичної сумою соціальних інститутів: в дійсності воно день у день відроджується або творчо відтворюється за допомогою певних актів комунікативного характеру, що мають місце між його членами.

Застосування соціокомунікативного підходу до дослідження зумовлено комунікативною природою системи «бібліотека-читач». Потенційним користувачем публічних бібліотек є практично все населення. Спектр інтересів відвідувачів може бути надзвичайно широким: інформаційні, дозвільні, освітні, комунікативні запити тощо. Духовна універсальність широкого кола населення передбачає, що певні групи читачів будуть цікавитись і питаннями, що не є прагматичними, безпосередньо не пов'язаними з їхніми життєвими потребами. Соціальні зміни спричинили

зміни в організації роботи публічних бібліотек, стан фінансування погіршився, стало актуальним питання утримання приміщень, оплати комунальних послуг. Ситуація загострилася ще й у зв'язку з інформаційним вибухом, змінами у книговидавничій справі. Кількість документів зростає у геометричній прогресії, з'являються нові носії інформації. Успішно розвиваються інформаційні центри, які стають конкурентами бібліотек. Тепер потрібно доводити суспільству свою необхідність як ключової соціокомунікативної установи, заручатися підтримкою владних структур, населення, більш активно шукати партнерів, спонсорів для додаткового фінансування.

Комунікативна природа зумовлює дослідження соціокультурної діяльності бібліотек ґрунтуючись на принципах соціокомунікативного підходу. Однією з характерних для соціокультурної діяльності є її комунікативна функція. Вона передбачає реалізацію потреби людини в спілкуванні (клуби за інтересами, творчі об'єднання, свята, диспути, літературні вечори і т. п.), в безперервній інформаційній міжсуб'єктній взаємодії в різних сферах суспільної соціокультурної практики. Зміст цієї функції стосовно соціокультурної діяльності бібліотек становить виробництво, обмін, споживання і використання величезних обсягів інформації зі світу науки, мистецтва, релігії та інших галузей знання. Різні й рівні, масштаби реалізації цієї функції: міжособистісний, груповий, організаційний і масовий. Особливу рольову функцію публічної бібліотеки в сфері соціокультурної діяльності можна визначити як організацію групової, сімейної або особистісної служби дозвілля в соціумі. Вона заснована на традиційному гуманізмі, повазі до гідності людини незалежно від її віку і спрямована на те, щоб полегшити людям в умовах соціально-економічної кризи раціональне використання вільного часу, по можливості, кардинально вирішити їх дозвілеві проблеми. Кожна з функцій соціокультурної діяльності пройнята соціально захисним, реабілітуючим змістом, спрямована на стимулювання соціокомунікативної активності, духовну реабілітацію та

адаптацію особистості, забезпечення безперервної освіти і духовного збагачення, розвиток творчих здібностей особистості, створення максимальних умов для повноцінної соціокультурної творчості людей.

Знання цих функцій дозволило виявити позитивну динаміку відвідання користувачами соціокультурних заходів у публічних бібліотеках України у період 200-2017 рр., що дало змогу виявити перспективні напрями удосконалення соціокультурної діяльності книгозбірень, які покращать організацію соціокультурної сфери, дозволять раціональніше використовувати матеріальні, фінансові, кадрові ресурси.

Дослідження сучасного стану публічних бібліотек як соціокомунікативних установ суспільства ґрунтується на ґносеологічних принципах системного підходу (зокрема системно-структурному аналізі і концептуальному моделюванні), який дозволяє визначити сутність та базові компоненти системи публічних бібліотек України, окреслити багатофункціональність та взаємозв'язки із зовнішнім середовищем, довести необхідність модернізації публічних бібліотек. Використання системного підходу дозволило проаналізувати сучасний стан та виділити основні передумови та напрями трансформації організаційної структури публічних бібліотек з урахуванням її ключових елементів та зв'язків між ними. Також застосування підходу дозволило виявити причини виникнення організаційних змін у книгозбірнях, а саме: вдосконалення системи обслуговування користувачів; потреб користувачів; розвитку нових напрямків діяльності; вибору нових пріоритетів; модернізації бібліотечної діяльності на основі нових інформаційних технологій.

Методика вивчення об'єкта і предмета дисертаційного дослідження, яка ґрунтується на системному підході, дозволила виокремити стратегічні напрями модернізації публічних бібліотек України, що пов'язані із системним впровадженням інформаційних технологій в діяльність публічних бібліотек в умовах інформатизації, змінами в організаційній структурі управління та створенням комфортного інформаційного середовища.

Застосування системного підходу в дисертаційному дослідженні дозволило розглянути публічні бібліотеки як систему. Підхід застосовувався щоб: а) виявити залежності кожного елемента функціонування публічної бібліотеки від його місця і функцій у системі з урахуванням того, що властивості цілого не можна звести до суми властивостей цих елементів; б) визначити, що рівень розвитку системи публічних бібліотек зумовлений як особливостями її окремих складових, так і властивостями її структури; в) дослідити механізм взаємодії системи публічних бібліотек України і зовнішнього середовища; г) вивчити характер ієрархічності, притаманний системі публічних бібліотек; д) розглянути систему публічних бібліотек як динамічну цілісність, що розвивається. В дослідженні публічні бібліотеки розглядаються як елемент загального інформаційного простору країни, що знаходиться у тісному взаємозв'язку з іншими складовими соціокомунікаційного простору.

Застосування системно-структурного аспекту системного підходу, полягало у з'ясуванні внутрішніх зв'язків і залежностей між елементами публічної бібліотеки як системи і дозволило отримати уявлення про внутрішню організацію діяльності книгозбірні, взаємозалежність її структурних підрозділів і напрямів роботи.

Використання принципів соціокультурного підходу полягало в спробі розгляду діяльності публічних бібліотек як єдності культури і соціальності. Ця єдність, згідно з принципами системного підходу, утворює ціле, властивості якого не виводяться з характеристик частин. Сама публічна бібліотека при соціокультурному підході розглядається як установа пов'язана з суспільством системою відносин і культурою як сукупністю цінностей і норм. Ця сукупність відобразилася у сформульованих в ході дисертаційного дослідження принципах та інструментах створення комфортного інформаційно-комунікаційного середовища.

Застосування соціокультурного підходу зумовлено місією публічної бібліотеки, що визначається на основі аналізу складу населення,

соціооточення, інфраструктури регіону, історичних та культурних традицій. Відповідно до цього формуються та розкриваються фонди, облаштовуються приміщення, виготовляється рекламна продукція тощо. Чітке дотримання визначеної місії допомагає окреслювати критерії якісного обслуговування (повнота, оперативність, доступ) раціонально розподіляти кошти, підбирати відповідний персонал. На основі місії будується стратегічне планування, визначаються ролі бібліотеки, накреслюються короткострокові та довгострокові цілі. Використання положень соціокультурного підходу ґрунтується на дослідженні феномена публічної бібліотеки та його еволюції, а також в процесі аналізу бібліотеки як соціокультурної системи.

Підхід було застосовано до дослідження програмно-проектної діяльності як наряду соціально-економічної модернізації публічних бібліотек України. Проект в межах дослідження розглядається як реакція на зміну зовнішнього середовища і спосіб впливу на нього, спосіб перетворення дійсності засобами культури. Публічна бібліотека за допомогою проекту вирішує проблеми місцевого соціокультурного середовища і разом з тим вирішує власні проблеми. Проекти відкривають для бібліотеки можливість взаємодії з цим середовищем, і саме тому проектна діяльність перспективна з точки зору встановлення партнерських відносин з іншими суб'єктами, що формують вплив на культурне середовище, – з організаціями культури, освіти, з владою, бізнесом, релігійними організаціями та ін. В дисертаційному дослідженні бібліотека розглядається як елемент загального культурного простору, що знаходиться в тісному взаємозв'язку з іншими його компонентами і підсистемами.

Основними ознаками бібліотеки як соціокультурного феномену є: універсальність, фундаментальність і відкритість. Вони обумовлені характером бібліотечної діяльності та місією бібліотеки. Роль і змістовні характеристики публічної бібліотеки залежать від рівня розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, наукового знання, зовнішнього середовища і концептуальних уявлень про неї. Основоположні принципи

цього підходу використовувалися для формулювання напрямів реформування системи публічних бібліотек в об'єднаних територіальних громадах.

Бібліотечна діяльність базується на законах та нормативних актах, що розроблені, прийняті і затверджені вищими представницькими органами державної влади. Ці закони за часи незалежності України сформували систему законодавчого регулювання бібліотечної діяльності, інформаційних відносин і склалась окрема галузь інформаційного права, яка регулює обов'язкові правила і норми дій всіх суб'єктів інформаційних відносин, включаючи мережу публічних бібліотек України. Це законодавство склало методологічні засади дисертаційного дослідження.

Джерелознавчий аналіз літератури дозволив структурувати існуючі напрямки досліджень світового та вітчизняного бібліотекознавства щодо зміни моделей, актуальних напрямків дослідження техніко-технологічних трансформацій та інноваційних технологій у діяльності бібліотек.

Необхідними елементами дослідження є загальнонаукові методи аналізу, синтезу, моделювання, які дозволяють окреслити нову концептуальну стратегію розвитку публічних бібліотек України в умовах децентралізації та демократизації українського суспільства. Застосування таких методів логічного способу наукового пізнання як індукція та дедукція, дозволили отримати відповідні висновки щодо особливостей в діяльності окремих видів бібліотек (ОУНБ, ОЮБ, ОДБ).

У процесі дослідження використовувались методи концептуального моделювання, за допомогою яких було виявлено динаміку техніко-технологічних та організаційних трансформацій публічних бібліотек України та проаналізовано сучасний стан, рівень їх комп'ютеризації, автоматизації та медіатизації за період 2008-2016 рр.

З метою аналізу результатів анкетування та обробки статистичної інформації, використовувався статистичний метод, що дозволив виявити основні кількісні та якісні показники діяльності публічних бібліотек України,

а саме: мережа бібліотек; матеріально-технічна база бібліотек; кількість бібліотек, що мають технічні засоби; кількість технічних засобів у бібліотеках; кількість користувачів обслужених протягом року; кількість зареєстрованих користувачів; кількість відвідувань у бібліотеках; кількість відвідувань масових заходів; видача документів; міжбібліотечний абонемент; бібліотечні фахівці; кількість бібліотек, що мають власні веб-сайти та звернень на них; кількість бібліотек, що мають блоги та сторінки у соцмережах.

Усі названі методи дослідження застосовуються у їхній єдності і відмінності. Тому дослідження процесу модернізації публічних бібліотек України може бути визначено як інтегрований результат усіх взаємопов'язаних методів пізнання, емпіричного і теоретичного узагальнення.

Таким чином, методологічні засади дослідження модернізації публічних бібліотек України, що описані в цьому параграфі як інструментарій опанування визначеної предметної сфери, дозволили виявити: стан публічних бібліотек як соціокомунікаційних установ суспільства, техніко-технологічні трансформації публічних бібліотек, організаційні зміни в діяльності публічних бібліотек, напрями розгортання інформаційно-комунікаційного сервісу публічних бібліотек України, шляхи модернізації управління діяльністю публічних бібліотек та створення комфортного інформаційно-комунікаційного середовища публічних бібліотек України, напрями удосконалення нормативно-правової бази функціонування публічних бібліотек та вектори реформування системи публічних бібліотек України.

Висновки до розділу

Доведено, що актуальність дослідження векторів модернізації публічних бібліотек України як провідних соціокомунікативних установ

держави зумовлена невідповідністю техніко-технологічних, функціональних, організаційних та управлінських трансформацій бібліотек до вимог інформаційного суспільства. Модернізація публічних бібліотек України – актуальна наукова і практична проблема, вирішення якої є невідкладним з огляду на Конституцію України, Закони України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про інформатизацію», «Про Національну програму інформатизації», «Про співробітництво територіальних громад», Державну цільову національно-культурну програму створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI», інші законодавчі і програмні документи. У зв'язку із цим актуалізуються питання модернізації матеріально-технічної бази і техніко-технологічної інфраструктури, підвищення рівня інформатизації, упровадження динамічних організаційних структур та розвитку нових компетенцій персоналу.

Теоретичну базу дослідження становлять фундаментальні праці з теорії соціальних комунікацій та бібліотекознавства. На основі ретельного вивчення опублікованих джерел і ресурсів Інтернету з'ясовано, що в українському та зарубіжному бібліотекознавстві значна увага приділяється різним аспектам модернізації бібліотечної діяльності. Важливий внесок у розроблення її теоретико-методологічних засад здійснили такі українські та зарубіжні науковці: О. В. Воскобойнікова-Гузева, В. М. Горовий, Л. А. Дубровіна, В. О. Ільганаєва, Л. І. Костенко, К. В. Лобузін, О. Ю. Мар'їна, В. С. Пашкова, Д. В. Солов'яненко, І. О. Шевченко, А. І. Земсков, Я. Л. Шрайберг й інші. Ґрунтовно розкрито загальні положення модернізації та стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери в численних публікаціях і монографії О. В. Воскобойнікової-Гузевої. З'ясовано, що донині не виявлено фундаментальних праць та дисертаційних досліджень, в яких комплексно розглянуто пріоритетні напрями модернізації публічних бібліотек України різних рівнів та видів. Існуючі публікації поки що не пропонують комплексного механізму модернізації публічних бібліотек України, яка зумовлена процесами інформатизації, демократизації та

децентралізації в українському суспільстві. Вищезазначене не надає цілісного уявлення про системне реформування діяльності публічних бібліотек, що забезпечить Україні інтеграцію до світового інформаційного співтовариства.

Складність та важливість проблеми дослідження шляхів модернізації публічних бібліотек України потребували використання комплексу методологічних підходів і методів, що сприяло ґрунтовному і цілісному її вирішенню. Методологічну базу дослідження становлять такі загальнонаукові підходи: модернізаційний, соціокомунікативний, системний, соціокультурний. Визначено, що необхідність комплексної модернізації публічних бібліотек в українському суспільстві зумовлена зростаючими потребами користувачів у достовірній, оперативній інформації, які переважна більшість населення задовольняє через загальнодоступні бібліотеки – установи, що безплатно надають доступ до інформації та знань.

Використання модернізаційного підходу дозволило дослідити структурні, технологічні й інституціональні зміни в бібліотечно-інформаційній діяльності публічних бібліотек, спрямовані на підвищення їх конкурентоспроможності як базових інформаційно-комунікаційних установ суспільства; обґрунтувати результати комплексної модернізації публічних бібліотек, якими мають стати створення інтегрованого інформаційного простору на базі техніко-технологічних, організаційних та управлінських трансформацій, розробка стратегії подальшого розвитку загальнонаціональної системи публічних книгозбірень в умовах децентралізації, забезпечення сучасної підготовки фахівців бібліотечної справи; співпраця з професійними і громадськими об'єднаннями.

Необхідність застосування соціокомунікативного підходу зумовлена тим, що соціокомунікаційні трансформації сучасної публічної бібліотеки виявили її адаптивні можливості та здатність еволюціонувати в суспільстві. На цьому етапі домінують такі її функції: комунікаційна, інформаційна, пізнавальна, сервісна, освітня, когнітивна. Використання

соціокомунікативного підходу як методологічного інструментарію дослідження дозволило обґрунтувати різноманіття функціональних зв'язків і можливих способів їхнього розподілу між підрозділами та працівниками бібліотеки з метою визначення передумов організаційних трансформацій у публічних бібліотеках України. Дослідження функцій, місії та цілей публічних бібліотек з позиції соціокомунікативного підходу вможливило визначити та сформулювати стратегічні напрями модернізації інформаційного сервісу бібліотек на шляху до суспільства знань.

Вивчення сучасного стану публічних бібліотек як соціокомунікаційних установ суспільства ґрунтується на гносеологічних принципах системного підходу (зокрема системно-структурному аналізові і концептуальному моделюванні), який уможливорює визначити сутність та базові компоненти системи публічних бібліотек України, окреслити багатofункціональність та взаємозв'язки із зовнішнім середовищем, визначити шляхи модернізації публічних бібліотек. Методика вивчення об'єкта і предмета дисертаційного дослідження, яка ґрунтується на системному підході, дозволила виокремити стратегічні напрями модернізації публічних бібліотек України, пов'язані із системним упровадженням цифрових технологій, функціонуванням у системі електронних мережових комунікацій, змінами в організаційній структурі, створенням комфортного інформаційного середовища.

На основі застосування соціокультурного підходу розглянуто діяльність публічних бібліотек України з точки зору поєднання їх культурних та соціальних функцій, виявлено напрями розгортання інформаційно-комунікаційного сервісу публічних бібліотек, які залежать від складу населення, соціооточення, інфраструктури регіону, історичних та культурних традицій. Безпосередньо публічна бібліотека розглядається як установа, пов'язана із суспільством системою відносин і культурою – сукупністю цінностей і норм, яка відображена у сформульованих у дисертаційному дослідженні принципах та інструментах створення комфортного

інформаційно-комунікаційного середовища, напрямах реформування мережі публічних бібліотек України.

Методологічні засади дослідження як інструментарій генерування нового знання допомогли з'ясувати стан публічних бібліотек України, визначити напрями реформування їх системи, окреслити шляхи створення комфортного інформаційно-комунікаційного середовища, що надасть можливості публічним бібліотекам підвищити якість задоволення потреб сучасних користувачів.

На основі джерелознавчого аналізу структуровано існуючі напрями досліджень світового та вітчизняного бібліотекознавства щодо зміни парадигм і трансформацій діяльності бібліотек. Вирішенню окремих дослідницьких завдань сприяло використання методів аналізу, синтезу, моделювання, які дозволили окреслити концептуальну стратегію розвитку публічних бібліотек України.

Основні висновки і положення розділу викладені в публікаціях автора [20, 22, 25, 26, 29, 31].

РОЗДІЛ 2. СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНА ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

2.1. Техніко-технологічні трансформації публічних бібліотек України

За останні тридцять років розвиток бібліотек багато в чому визначався прогресом у сфері обчислювальних систем та інформаційних технологій. Електронно-обчислювальні машини (ЕОМ) і технології автоматизованої обробки інформації (збір, систематизація, зберігання, пошук, отримання) відразу знайшли застосування в бібліотеках, які мали значні ресурси і безліч рутинних операцій обробки даних, що підлягають частковій або повній формалізації.

Відповідно до Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України», схваленої Кабінетом Міністрів України, модернізація матеріально-технічної бази й інформаційно-технологічної інфраструктури бібліотек є одним із стратегічних напрямів розвитку бібліотечної справи. Реалізація цього напрямку передбачає створення потужної сучасної матеріально-технічної бази й інформаційно-технологічної інфраструктури публічних бібліотек відповідно до міжнародних стандартів для надання якісних бібліотечно-інформаційних послуг та універсального доступу до інформації.

Передумовами техніко-технологічних трансформацій публічних бібліотек України є: інформатизація всіх сфер суспільства; інтенсивний розвиток і значне поширення інформаційних технологій; необхідність бібліотек відповідати новим потребам суспільства.

Активна інформатизація суспільства та зростаючі потоки інформації сприяли процесу інформатизації публічних бібліотек, який активізувався з прийняттям Закону України «Про національну програму інформатизації»

[207]. При Міністерстві культури була створена Міжвідомча рада з питань інформатизації бібліотек, до складу якої ввійшли не тільки фахівці бібліотечної справи, але й програмісти, учені, працівники Національного агентства з питань інформатизації, представники інших державних органів управління, Книжкової палати України. Головне завдання ради – вироблення дій, спрямованих на розвиток міжвідомчої кооперації бібліотек, формування і використання електронних баз даних, розвиток мережевих технологій взаємодії бібліотек, формування телекомунікаційного середовища для взаємного доступу до інформаційних ресурсів [167].

У середині 80-х рр. XX ст. розпочалися комп'ютеризація публічних бібліотек та створення відділів та секторів комп'ютеризації. Згодом почали виникати локальні мережі як спроба оптимізувати діяльність установ, підвищити ефективність їх роботи. Розвиток локальних мереж був пов'язаний з необхідністю оперативно передавати дані в межах невеликої території [3].

Перший етап інформатизації публічних бібліотек України (кінець 80-х - перша половина 90-х рр. XX століття) був спрямований на виконання завдань, пов'язаних з початком автоматизації бібліотечно-інформаційних процесів. На цьому етапі в бібліотеках: розпочато створення електронних каталогів в двох напрямках – ввід нових надходжень та паралельна ретроконверсія карткових каталогів; розпочато впровадження в практику роботи публічних бібліотек автоматизованих інформаційно-бібліотечних систем.

Другий етап інформатизації (друга половина 90-х років XX століття – початок XXI століття) спрямовані на виконання завдань з подальшої автоматизації внутрішніх процесів, переходу до мережевих технологій, використанні можливостей Інтернет/Інтранет-технологій, виходу у зовнішній простір. Це вбачається у тому, що в бібліотеках: продовжуються процеси створення ЕК; починається розвиток корпоративних бібліотечних проектів; створюються корпоративні бібліотечні систем за регіональною ознакою; у

бібліотек з'являється можливість виходу в Інтернет. Таким чином, другий етап інформатизації відзначився широким застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій і створенням умов доступу до електронних ресурсів для користувачів.

Третій етап інформатизації (2000-ні рр. XXI століття) публічних бібліотек України відзначився першими спробами формування електронних бібліотек, активного створення і представлення власних інформаційних ресурсів в мережі Інтернет, організації доступу до повних текстів в режимі віддаленого доступу. Це вбачається у тому, що в бібліотеках: здійснено перехід на інтегровані АІБС, які мають увесь спектр забезпечення внутрішніх технологічних завдань бібліотеки і відкриті для онлайнових інтернет-режимів; комп'ютеризовано переважну більшість всіх внутрішніх бібліотечних технологічних процесів; засвоєні технології дистанційного запозичення на основі корпоративної взаємодії бібліотек за протоколами Z39.50; створені електронні каталоги; створюються сайти та портали з можливостями пошуку та замовлення електронних копій документів.

Інформаційні технології, які становлять базу інформатизації, здійснювали трансформаційний, стимулюючий вплив на діяльність бібліотек. Подальший розвиток комп'ютерної техніки та технологій потребував обміну інформацією не тільки в межах однієї установи, а й з іншими організаціями. Це слугувало впровадженню мережі інтернет у роботу публічних бібліотек. З початку 2000-х рр. зі значним поширенням інтернету бібліотечна діяльність набула нових форм, які реалізовувалися за допомогою технологій WEB 1.0. та WEB 2.0. Ці процеси посприяли модернізації матеріально-технічної бази публічних бібліотек та їх трансформації.

На основі аналізу статистичних збірників «Бібліотечна Україна в цифрах», які видає Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого спираючись на «Зведення річних звітів про діяльність бібліотек сфери управління Міністерства культури України» та на дані Електронної системи моніторингу базової мережі публічних бібліотек України, досліджена

динаміка трансформацій, що відбулися в публічних бібліотеках України за період кінець 2007 р. - початок 2017 р. [36-49].

Рис.2.1 Мережа публічних бібліотек України

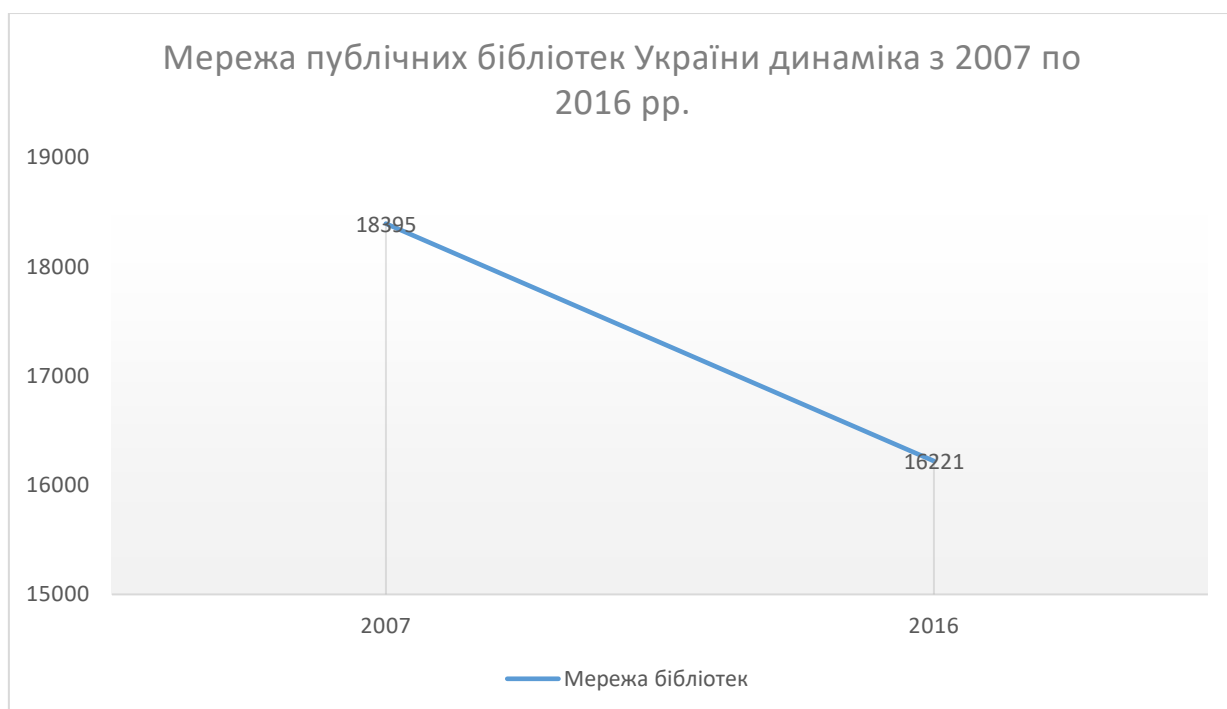

Рис. 2.2. Динаміка змін кількості публічних бібліотек України 2007-2017 рр.

Мережа публічних бібліотек станом на 2007-й р. налічувала 18 395 одиниць, з яких 14 828 у сільській місцевості [41]. На кінець 2009-го р. кількість бібліотек була 18 249, тобто за рік ліквідовано 100 публічних бібліотек, з них 140 у сільській місцевості. Через рік їх кількість зменшилася

ще на 77 книгозбірень, що становить 0,42%. Ці дані свідчать, що існує тенденція щодо скорочення мережі публічних бібліотек [42].

Мережа публічних бібліотек України за показниками 2013 р. становила 18 000 закладів (на 249 менше, ніж у 2009-му), серед них 14 547 бібліотек у сільській місцевості, що становить 81% від загальної чисельності [46]. У 2014 р. їх мережа становила 15 987 закладів, з них 13 253 сільські бібліотеки, тобто 83% від загальної кількості [47]. Через соціально-політичні події, що відбулися в українському суспільстві у 2014 р. бібліотечна система України скоротилася за рахунок книгозбірень Луганської, Донецької областей та Автономної Республіки Крим.

Бібліотечна мережа сфери управління та впливу Міністерства культури України за результатами 2015 р. становила 16 590 закладів (на 603 більше, ніж у 2014 р.), з них 13 656 сільських бібліотек, що становить 82% від загальної кількості. Більшість публічних бібліотек України, а саме 12 965 од. (це 78,2%), об'єднані у 471 ЦБС. Практично повністю збережена централізація бібліотек у Волинській, Івано-Франківській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Рівненській та Тернопільській областях. Для забезпечення бібліотечним обслуговуванням населення поруч із мережею стаціонарних публічних бібліотек у малих населених пунктах багатьох регіонів діє розгалужена мережа пунктів нестаціонарного обслуговування: загалом 2 946 одиниць [48].

Мережа публічних бібліотек на початок 2017 р. становить 16 221, з них 13 244 сільські бібліотеки, що становить 82% від загальної кількості. Зберігається тенденція щодо скорочення мережі бібліотек (переважно це сільські бібліотеки). Більшість публічних бібліотек України, а саме 12 369 од. (76,3%), об'єднані у 479 централізованих бібліотечних систем (ЦБС). Практично повністю збережена централізація бібліотек у Волинській, Івано-Франківській, Львівській, Миколаївській, Одеській та Рівненській областях. Прослідковується тенденція до збільшення кількості пунктів нестаціонарного

обслуговування, зокрема, у зв'язку зі скороченням мережі стаціонарних публічних бібліотек, їх станом на 2017 р. 2 982 од. [49].

Важливий показник техніко-технологічних трансформацій публічних бібліотек України – стан їх матеріально-технічної бази, яка включає приміщення, інженерне обладнання (інженерна інфраструктура), меблі та інше бібліотечне обладнання залів і книгосховищ, засоби зв'язку (телекомунікації) і транспорту, аудіотехніку, відеотехніку, копіювально-множувальну, організаційну і комп'ютерну техніку, видаткові матеріали і запчастини.

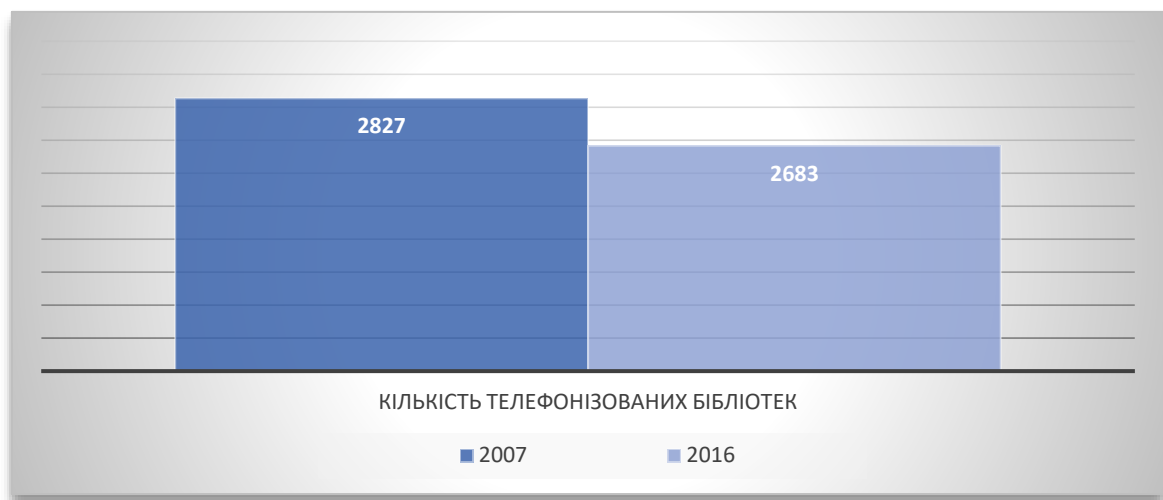

Рис. 2.3. Кількість телефонізованих публічних бібліотек

Завданням бібліотек є налагодження формування системи комунікацій як по вертикалі, так і по горизонталі. Базовим техніко-технологічним елементом є телефонний зв'язок та мережа Інтернет. В середньому по Україні стаціонарним телефонним зв'язком користуються лише 17% публічних бібліотек. Повна телефонізація бібліотек залишається тільки у столиці. Всі інші регіони знаходяться у гіршій ситуації. Так, найбільша кількість бібліотек, які мають телефони знаходиться Донецькій обл. – тут їх 227, що становить 33% від бібліотек регіону, тобто телефон залишається у кожній третій бібліотеці. Подібна ситуація і у Дніпропетровській обл. – 206 бібліотек з телефонами (майже 31%). Близько 28% бібліотек телефонізовані у Запорізькій обл. (138 бібліотек), 23% – Харківська обл. (193 бібліотек),

Луганська обл. (130 бібліотек), 22% – Чернівецька обл. (90 бібліотек). Близько 20% бібліотек з телефонами у Київській області (175 бібліотек), 17% – Херсонська обл. (81 бібліотека). Всі інші регіони мають показники нижчі від середнього відсотка телефонізації по Україні. Один телефон на 9-10 бібліотек зафіксовано у Волинській, Житомирській, Закарпатській, Рівненській областях. Найменша частка телефонізованих бібліотек у Тернопільській області – всього 8%.

Станом на 2016 р. у статистичних звітах було заявлено всього 225 бібліотек, що мають факси – це становить 1%. З наведених даних видно, що навіть таким буденним засобом комунікації обладнана лише мала частина публічних бібліотек, а це унеможливорює оперативне інформування читачів [49].

Серед бібліотек, які розміщені на селі телефон мають менше 5% книгозбірень. Це означає, що телефонізована кожна 20 бібліотека, або 1 телефон на 20 бібліотек. Абсолютні значення телефонізованих бібліотек по регіонах коливаються від 5 (Волинська обл.) до 82 (Київська обл.). Кращі абсолютні значення – у межах 40-50 бібліотек – мають області: Вінницька (51), Запорізька (50), Івано-Франківська (40), Харківська (48), Черкаська (49), Чернівецька (48). Найбільший рівень зафіксовано у сільських бібліотеках Чернівецької області (14%), дещо нижчий у Запорізькій (13,3%) та Київській (10,8%) областях. Вища за середньостатистичну по Україні частка телефонізованих бібліотек у Вінницькій (6,0%), Дніпропетровській (6,3%), Донецькій (6,6%), Івано-Франківській (6,2%), Полтавській (5,4%), Харківській (7,9%), Херсонській (5,2%) та Черкаській (7,5%) областях. Мінімальна частка бібліотек на селі забезпечена телефонами у Волинській області – лише 1% бібліотек, трохи більше – 1,4% – на Рівненщині, рівень 2-3% спостерігається у Житомирській (2,0%), Кіровоградській (2,8%), Львівській (2,3%), Миколаївській (2,5%), Одеській (2,7%), Сумській (2,8%) Тернопільській (2,0%) областях.

Таким чином, можна стверджувати, що за показниками наявності цього виду телекомунікаційних засобів в бібліотеках, позитивна динаміка повною мірою відсутня.

Рис. 2.4. Динаміка кількості публічних бібліотек України, що мають персональні комп'ютери

Зважаючи на рівень розвитку інформаційних технологій, інформатизацію бібліотечної діяльності неможливо уявити без наявності у бібліотеках комп'ютерної техніки.

У 2008 р. із 18 349 публічних бібліотек персональними комп'ютерами володіли лише 1 585 книгозбірень, що складало 8,6% від загальної кількості. У продовж наступних років спостерігається стабільне зростання кількості комп'ютеризованих бібліотек [42]. За підсумками 2016 р. їх кількість 5 025 книгозбірень, що складає 30,9%. За цим показником позитивна динаміка вказує на поступову інформатизацію публічних бібліотек України, але не можна не відмітити її низькі темпи [49].

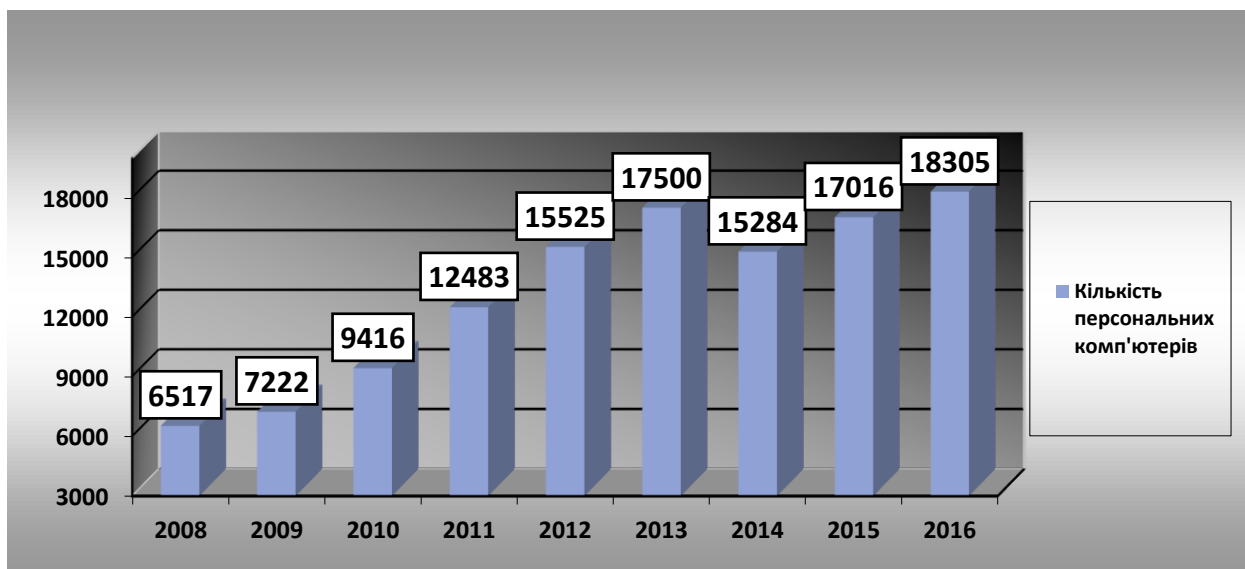

Рис. 2.5. Динаміка кількості персональних комп'ютерів у публічних бібліотеках України

Досліджуючи стан матеріально-технічної бази, виявлено, що в публічних бібліотеках України кількість персональних комп'ютерів у 2008 р. складала 6 517 машин. Потрібно відзначити у 2009 р. збільшення чисельності персональних комп'ютерів понад на 1 тис. одиниць порівняно з 2008-м роком, що становило 7 222 (це приблизно 2,5 ПК на бібліотеку).

У 2013-му р. серед 18 тис. бібліотек 4 300 були обладнані персональними комп'ютерами (кількість ПК – 17,5 тис., тобто за 4 роки вона збільшилася на 10 тис.) [46]. На кінець 2013 року комп'ютери мали близько 24% публічних бібліотек.

У 2014 році лише 25,1% публічних бібліотек володіли комп'ютерами (4 013 бібліотек). Кількість сільських бібліотек, обладнаних комп'ютерами, становить 2 087 установ, тобто лише 13%. Кількість бібліотек, які мають доступ до мережі інтернет 3 304 (20,7%). І тільки 1 439 (11%) бібліотек сільської місцевості мають цей доступ. Комп'ютерний парк публічних бібліотек у 2014 р. налічував 15 284 [47].

У 2015 р. продовжилася тенденція комп'ютеризації публічних бібліотек. Так загалом лише 27,6% публічних бібліотек мають комп'ютери (4 583 бібліотеки). 2 399 сільських бібліотек мають комп'ютери, що становить лише 14,5%. Комп'ютерний парк публічних бібліотек налічував 17 016

машин. За підсумками 2016 р. комп'ютерний парк склав 18 305 машин, що майже в 3 рази більше ніж у 2008 р.

Слід зазначити, що протягом 2007-2017 рр. у комп'ютеризації сільських бібліотек відбувся значний ривок: кількість комп'ютерів збільшилася з 234 до 4 478 одиниць – тобто у 19 разів. У цілому по Україні у сільській місцевості комп'ютеризовано близько 21% (2 763) бібліотек. Сільські бібліотеки з 2008 року здійснили своєрідний «прорив» у інтернетизації. Якщо у 2008 році у бібліотеках сільської місцевості було всього 34 комп'ютери з доступом до Інтернету, то цей показник у 2016 році збільшився у 54 рази. Лише 1 860 (14%) сільських бібліотек мають доступ до мережі Інтернет. 14% (2 303 публічні бібліотеки) надають доступ до Інтернету засобами WI-FI. Звичайно, сьогодні це зовсім мало. Серед сільських бібліотек, що мають комп'ютери до Інтернету підключені майже 73%. Відсутність повного підключення наявних комп'ютерів до Інтернету у бібліотеках сільської місцевості певною мірою обмежує використання можливостей комп'ютерної техніки.

Рис. 2.6. Кількість публічних бібліотек підключених до мережі Інтернет

У 2008 р. доступ до мережі Інтернет мали 729 бібліотек, їх кількість за підсумками 2009 р. – 879 (3 991 точок доступу). За результатами

2013 р. доступ до мережі Інтернет був у 3 559 бібліотек (14 377 точок доступу) [13]. Тобто в період з 2009 по 2013 р. кількість бібліотек, підключених до мережі Інтернет, збільшилася на понад 2,5 тис. Найбільше комп'ютерів підключених до мережі Інтернет у Дніпропетровській (166), Вінницькій (107), Луганській (93), Херсонській (91) ОУНБ. Найменші показники мають серед ОУНБ: Харківська (24), Хмельницька (32), Львівська (36), Одеська (38).

Станом на 2014 р. публічні бібліотеки України мали 12 631 комп'ютер з доступом до Інтернету – майже 82,6%, від загальної кількості ПК [47]. У 2015 р. кількість бібліотек, що надають доступ до мережі Інтернет становить 3 628 (21,9%); і тільки 1 606 (9,7%) сільських бібліотек мають цей доступ. Комп'ютерний парк публічних бібліотек налічував 17 016 машин, з яких 14 266 (84%) під'єднані до мережі Інтернет. За підсумками 2016 р. до Інтернету підключено 3 953 публічні бібліотеки України, що говорить про збільшення їх кількості порівняно з 2008 р. у 5,5 разів. Ця позитивна динаміка зумовлена участю бібліотек у благодійних проектах та програмах.

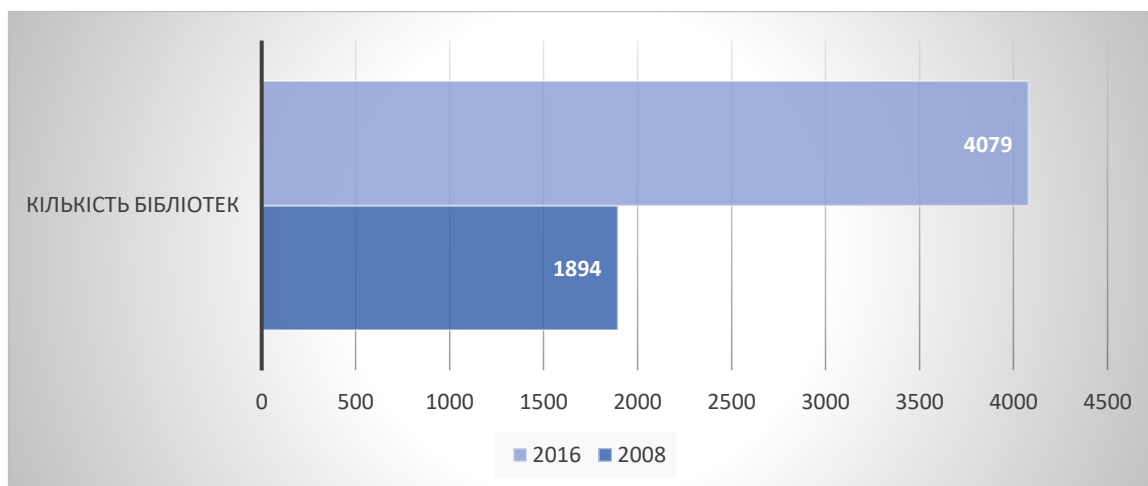

Рис. 2.7. Кількість публічних бібліотек, що мають копіювально-множувальну техніку

На основі дослідження стану матеріально-технічної бази, виявлено, що в 2008 р. у публічних бібліотеках України було 5 372 тис. засобів копіювальної техніки, серед них понад 200 в ОУНБ. У 2008 р. тільки 1 894

бібліотеки мали копіювально-розмножувальну техніку (10,3% від загальної кількості публічних бібліотек) [42]. Слід відзначити, що у 2009 р. кількість публічних книгозбірень, що мали копіювально-розмножувальну техніку збільшилася до 1 900 установ. Кількість пристроїв, згідно зі статистичними даними, становила 5 719 [43].

У 2013 р. на 2 тис. більше бібліотек почали використовувати копіювально-розмножувальну техніку порівняно з 2009-м р., їх було 3 921, у кількості 10 378 одиниць (майже удвічі більше, ніж у 2009-му) [46]. У 2014 р. кількість бібліотек, що мають копіювально-розмножувальну техніку, 3 464 установи, а кількість пристроїв скоротилася до 8 556 одиниць [47]. У 2015 р. 3 845 публічних бібліотек мали засоби копіювальної техніки, тобто їх кількість скоротилася майже на 400 установ. Кількість приладів натомість виросла до 9 790 одиниць. За підсумками 2016 р. 4 079 публічних бібліотек має 10 331 одиницю копіювальної техніки (приблизно 2,5 од. на бібліотеку).

Техніко-технологічні трансформації не минули і такий пріоритетний напрям роботи публічних бібліотек України як соціокультурна діяльність. У найбільших книгозбірнях традиційно функціонують спеціалізовані відділи соціокультурної діяльності. Метою соціокультурної складової комунікаційної діяльності є формування ціннісних орієнтирів у різних верств населення і розкриття розмаїття культурного простору кожного окремого міста, регіону, держави у цілому на основі використання наявних документних та інформаційних ресурсів, приміщень, фахівців, іміджу бібліотечного закладу [60]. У змістовному аспекті соціокультурну діяльність бібліотек можна диференціювати на чотири основні інформаційні напрями: 1) новаційну (інформація, яка залучає свого споживача до нових властивостей та ознак явищ, об'єктів, процесів та норми здійснення будь-якої діяльності, актів поведінки і взаємодії, знаки й засоби діяльності щодо збільшення кількості і якості знань); 2) орієнтаційну (допомагає споживачеві інформації орієнтуватися в системній структурі освітньо-комунікаційного

простору, в ієрархічній співвіднесеності її елементів, сприяє соціалізації та інкультурації індивіда, формує екзистенціональні і ціннісні орієнтації, задає критерії оціночних суджень, пріоритетів вибору); 3) стимуляційну (впливає на мотиваційні засади соціальної активності суб'єктів, що актуалізує знання людини про навколишнє середовище, а також здобуття знань для задоволення соціальних очікувань); 4) кореляційну (уточнює чи оновлює окремі параметри зазначених вище видів знань, орієнтацій і стимулів) [131].

В сучасних умовах, щоб функціонувати як центр дозвілля, публічним бібліотекам необхідно при проведенні соціокультурних заходів вдаватися до використання новітніх технологій, що неможливо без наявності у бібліотеці необхідного мультимедійного обладнання.

До мультимедійного обладнання відносяться: телевізори, проектори, екрани, мультимедійні програвачі, мікрофони, інтерактивні дошки, музичні центри, екрани, відеокамери, цифрові фотоапарати та інше. У сучасних умовах проведення таких соціокультурних заходів як майстер-класи неможливе без використання проекторів та екранів. Для літературних вечорів та концертів публічній бібліотеці необхідно мати у наявності мікрофони та аудіообладнання. Відсутність у більшості бібліотек подібного обладнання суттєво обмежує можливості якісного проведення конференцій та культурно-мистецьких заходів бібліотеки на високому рівні. Інтерактивна дошка може використовуватися у роботі бібліотекарів при створенні рекламних продуктів, проведенні відео-лекторіїв, майстер-класів, тренінгів, семінарів, демонстрації широкій аудиторії необхідного матеріалу. Однією з беззаперечних переваг засобів мультимедіа є можливість створення на їх основі презентацій, що розробляються авторськими засобами мультимедіа. Широке застосування мультимедійних технологій в публічній бібліотеці здатне різко підвищити ефективність проведення соціокультурних заходів.

Використання мультимедійного обладнання у бібліотеці:

1. Сприяє покращенню її іміджу в очах місцевої громади, вона позиціонує себе сучасним закладом, що йде в ногу з часом;
2. Підвищує привабливість бібліотеки в очах потенційних партнерів, і створює нові можливості для взаємовигідних партнерських зв'язків;
3. Позитивно впливає на популярність бібліотечних заходів, покращує їх якість, наочність, естетику і ефективність засвоєння інформації,
4. Сприяє утворенню, розвиває пізнавальні інтереси читачів, просуває читання, стимулює звернення до книги, як першоджерела;
5. Привертає до бібліотеки нових читачів, ініціативну молодь, допомагає людям старшого покоління подолати недовіру до новітніх технологій;
6. Zobov'язує працівників бібліотек підвищувати свою професійну підготовку та компетентність, набувати навичок роботи з сучасними технічними засобами;
7. Симулює розвиток творчості, самовираження, втілення ідей, обмін культурними та суспільними цінностями.

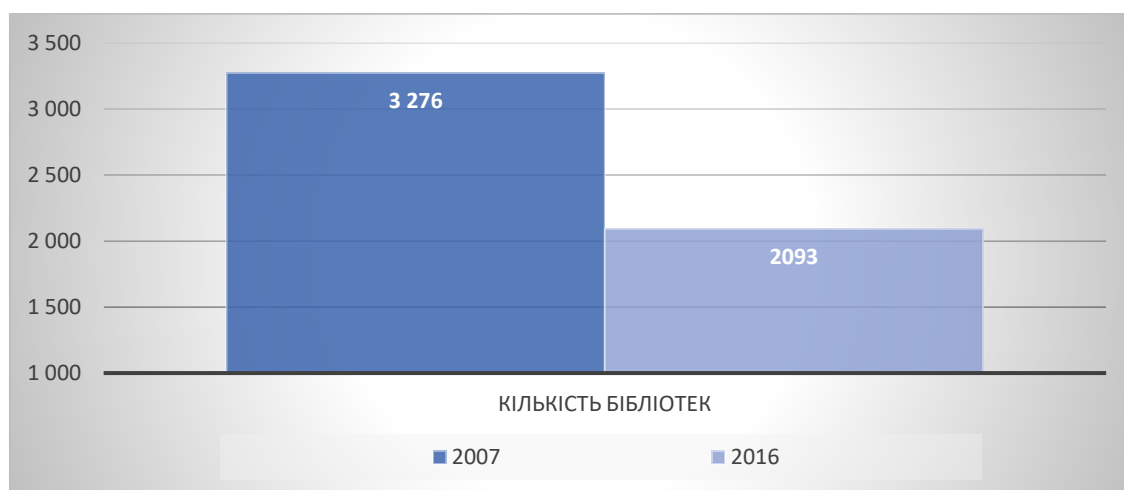

Рис. 2.8. Кількість публічних бібліотек, що мають мультимедійне обладнання

На 2007-й р. тільки 3 276 публічних бібліотек мали в складі своєї матеріально-технічної бази мультимедійне обладнання (5 764 одиниць), а у 2009-му р. їх чисельність зменшилася до 2 600 установ, а кількості пристроїв збільшилася до 5 747 [43]. Мультимедійне обладнання у публічних бібліотеках налічує станом на кінець 2016 року 6 418 одиниці. Всього

мультимедійні засоби мають 2093 бібліотеки, це лише 13%. Кількість бібліотек, які мають мультимедійне обладнання коливається від 84 одиниць (Івано-Франківська обл.) до 722 одиниць (Вінницька обл.). Якщо зробити математичний розподіл, то в середньому одна обладнана бібліотека має 3 мультимедійні пристрої. За статистичними даними видно, що з 2008 по 2016 рр. кількість бібліотек, що мають мультимедійне обладнання зменшилась, натомість кількість одиниць обладнання збільшилась. Це може бути пов'язано з тим, що у деяких бібліотеках як мультимедійне обладнання значилася застаріла техніка (телевізори, програвачі), які імовірно, піддалися списанню.

Важливим критерієм рівня матеріально-технічної бази публічних бібліотек є наявність власних транспортних засобів, що можуть бути корисними для нестационарних форм бібліотечного обслуговування. У 2008 р. 146 публічних бібліотек володіли 176 автотранспортними засобами. На 2016 р. статистикою зафіксовано всього 129 транспортних засобів (25 з них бібліобуси) у 116 публічних бібліотеках. За результатами вивчення на 125 бібліотек припадає один автотранспортний засіб. Є області де лише одна публічна бібліотека має транспорт. Ця ситуація зафіксована у Запорізькій та Сумській областях. Найбільше автомобілів зареєстровано у публічних бібліотеках Миколаївської області (10 одиниць у 8 бібліотеках) та Тернопільській області (7 одиниць у 7 бібліотеках). Є бібліотеки, які мають по 2 автотранспортних засоби. Такі висновки можна зробити порівнюючи показники «кількість автотранспортних засобів» та «кількість бібліотек, що мають автотранспортні засоби» – коливання на 1-2 одиниці спостерігаємо у Вінницькій (4-5), Волинській (3-5), Одеській (5-6), Черкаській (5-6) областях. З 2008 по 2016 рр. можна простежити тенденцію щодо зниження кількості транспортних засобів, що можна пояснити недостатнім фінансуванням та великими витратами на утримання автопарку.

Упровадження інтернет-мережі та цифрових технологій відкрило нову інформаційну еру, створило необхідні умови для переходу до суспільства

знань. Це визначило й перегляд ролі бібліотек у майбутньому суспільстві знань як сучасного інформаційно-комунікаційного закладу, діяльність якого ґрунтується на використанні сучасних технічних пристроїв та технологій.

Виявлено, що за двадцять років в Україні було закрито понад 4 тис. публічних бібліотек. Модернізація матеріально-технічної бази, яка розпочалася в бібліотеках України з початком інформатизації триває й понині, але результати аналізу свідчать, що її темпи надзвичайно повільні, не мають системного характеру і не відповідають рівню розвинутих європейських країн. Хоча необхідно зауважити, що в період з 2009 по 2013 рр. кількість бібліотек, які мають копіювально-розмножувальну техніку, комп'ютери та підключення до мережі інтернет, збільшилася удвічі, це пов'язано передусім з участю в проектах із залученням позабюджетного фінансування, спрямованих на актуалізацію діяльності книгозбірень та поліпшення бібліотечного обслуговування, за підтримки Міжнародного Фонду «Відродження», Інституту Відкритого Суспільства в Будапешті, Британської Ради в Києві, Гете-Інституту в Києві, Відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні, Європейської Комісії, представництва Всесвітнього Банку в Україні, неурядової організації «Рада міжнародних наукових і освітніх обмінів» (IREX) та ін. Найпотужнішим міжнародним проектом останніх років став проект «Бібліоміст» («Глобальні бібліотеки – Україна») Фондації Білла і Мелінди Гейтс, який реалізувала в Україні Рада міжнародних наукових і освітніх обмінів (IREX).

Рис. 2.9. Рівні цифрової модернізації публічних бібліотек України

Проаналізувавши сучасний стан техніко-технологічних трансформацій публічних бібліотек України за кількісними показниками їх комп'ютеризації, автоматизації, інтернетизації та медіатизації їх умовно можна розділити на п'ять рівнів цифрової модернізації, запропоновані в монографії Мар'їної О. Ю. [145].

На першому рівні знаходяться бібліотеки, які свідомо чи мимоволі сповільнюють цифрові перетворення, посиляючись на брак коштів, кадрового потенціалу або технічних засобів [145]. За статистичними даними кількість публічних бібліотек, що не мають комп'ютерного обладнання, підключення до мережі інтернет або електронної пошти в середньому складає 75,5% від загальної кількості 16 221 (з яких 13 656 сільські).

Другий рівень займають бібліотеки, які здійснюють перші кроки адаптації до цифрового простору. Вони працюють над комп'ютеризацією, інтернетизацією та опануванням мережевих технологій [145]. На цьому рівні знаходяться 6% публічних бібліотек України, які мають комп'ютерне обладнання та підключення до мережі інтернет, але поки що не продукують

власні електронні ресурси. Це перш за все деякі сільські бібліотеки, міські бібліотеки-філії та районні ЦБС.

На третьому рівні знаходяться публічні бібліотеки, що відчули потребу в цифровій модернізації своєї діяльності. Вони перебувають на стадії дослідження та впровадження цифрових технологій та автоматизації бібліотечних процесів [145]. До них належать приблизно 3 000 публічних бібліотек [51], які мають веб-сайти, в тому числі 408 ведуть електронні каталоги, 182 публічні бібліотеки ведуть бібліотечні блоги (за списком гіпертекстових посилань на сайті УБА), що складає приблизно 18% від загальної кількості публічних бібліотек.

Четвертий щабель посіли бібліотечні установи, діяльність яких у цифровому середовищі має керований, координований характер і чітке спрямування на розробку цифрових продуктів, ефективну взаємодію з аудиторією користувачів та партнерами. Їх концепцією розвитку є втілення повного циклу інновацій, пов'язаних з цифровими технологіями, опануванням електронного технологічного середовища, хмарних технологій [145]. До цього рівня можна віднести більшість обласних універсальних наукових бібліотек, обласних дитячих та юнацьких бібліотек, що складає приблизно 0,4% від загальної кількості публічних бібліотек України.

П'ятий рівень посідають бібліотеки, які не лише активно користуються новітніми цифровими технологіями, а й успішно втілюють стратегію цифрової модернізації та оптимізації бібліотечно-інформаційного виробництва. Вони мають широкий спектр інноваційних продуктів і послуг, реалізують глобальні цифрові проекти національного рівня, беруть участь або ініціюють збереження та популяризацію культурної, наукової та цифрової спадщини. В Україні на цьому рівні знаходяться Національна бібліотека ім. В. І. Вернадського та Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого, що складає усього 0,01% від усіх публічних бібліотек [145].

Оскільки модернізація матеріально-технічної бази й інформаційно-технологічної інфраструктури бібліотек є стратегічним напрямом розвитку бібліотечної справи, то її реалізація сприятиме створенню потужної сучасної мережі публічних бібліотек, діяльність яких буде заснована на сучасних інформаційних технологіях, відповідно до міжнародних стандартів. Таким чином, підтримка державою техніко-технологічних трансформацій пришвидшить темпи розвитку публічних бібліотек України в цифровому світі.

2.2. Організаційні зміни в діяльності публічних бібліотек

Структура бібліотеки відображає найбільш стабільні, стійкі взаємозв'язки в бібліотеці як системі, впорядкованість її відносно відокремлених підсистем. Якщо організацію управління можна визначити як його зміст, то структура є його формою. Структура будується за тими ж функціями і завданнями, які покладені на бібліотеку і фіксується в схемі організаційної структури бібліотеки, в положеннях про бібліотеку, структурних підрозділах бібліотеки, посадових інструкціях працівників. Розмір структурних підрозділів залежить від характеру виконуваних робіт, числа ступенів підпорядкування, організації системи, виду організаційної побудови, наукової керованості. Структура складається з елементів, зв'язків, будови функцій. Оптимальною є структура, яка забезпечує найбільш ефективне використання сучасної техніки, технології, організації праці і виробництва. З точки зору управління виділяють такі структури апарату управління: виробничу, організаційну, типову або приблизну. З точки зору організації роботи бібліотеки розрізняють структуру фондів, читачів, книговидачі, відвідувань, кадрів, системи каталогів і т. д.

Організаційна структура являє собою сукупність всіх служб бібліотеки

і існуючих між ними зв'язків, як по горизонтальній лінії, так і по вертикальній, від директора до бібліотекаря.

Раціональна побудова організаційної структури залежить від характеру діяльності і технології. Вона є раціональною, якщо забезпечує найменше число рівнів в системі управління, чітко окреслене коло функцій, відсутність дублювання, найменше число прийому і виходу команд у кожної ланки управління. Організаційна структура управління відображає реальний, розчленований на частини процес управління. Вона залежить від ряду факторів, які впливають на неї безпосередньо і побічно. Це - цілі, завдання, функції, принципи, методи, кадри, техніка, технологія управління, організація праці. Організаційна структура повинна здійснювати економію комунікацій між відділами, більш тісне і ефективне співробітництво. Це один з мотивів укрупнення відділів або підпорядкування групи відділів одному і тому ж координатору.

Розробка структур спрямована на виявлення і використання резервів, наявних в системі управління, підвищення ефективності дії системи на роботу бібліотеки. Впродовж свого розвитку структури старіють, тому виникає необхідність в їх оновленні, приведенні у відповідність з новими вимогами, умовами, що дозволяє поліпшити організацію управління бібліотекою. В процесі вдосконалення зазнає змін стиль роботи апарату управління бібліотеки, складаються нові передумови для ефективного створення і використання нових інформаційних технологій.

Зрозуміло, що в сучасних умовах організаційна структура не може мати стабільного характеру, однак, існує типова організаційна структура заснована на традиційних технологіях та функціях публічних бібліотек (комплектуванні, обробці, організації, зберіганні, популяризації і використанні книжкових фондів; організації каталогів; обслуговуванні читачів; інформаційно-бібліографічній, соціокультурній, науково-методичній). Таким чином типовою можна назвати організаційну структуру, що складається з: дирекції; сектору реєстрації користувачів; відділу

абонементів; відділу комплектування; відділу книгозберігання; відділу наукової обробки документів і організації та ведення каталогів; науково-методичного відділу; довідково-бібліографічного відділу; відділу краєзнавчої літератури; сектору МБА; відділу соціокультурної діяльності. У своїй структурі ОУНБ мають відділи галузевої літератури (літератури з мистецтва, літератури іноземними мовами, юридичної літератури, економіко-виробничої літератури, науково-технічної інформації, документів з гуманітарних наук, сільськогосподарської літератури і т. д.). Відділи рідкісних видань створюються у публічних бібліотеках при наявності виділеного фонду не менше 5 тис. екземплярів [91].

Організацію структури публічної бібліотеки ніколи не можна вважати завершеною. Вона являє собою процес, тому постійно змінюється в залежності від внутрішніх і зовнішніх умов бібліотеки. Вона повинна пристосовуватися до нових умов, тобто бути постійно динамічною.

Зміни, що відбувалися в публічних бібліотеках України, повною мірою стосуються і їх організаційної структури. Організаційна структура бібліотеки – важливий елемент управління бібліотекою загалом. Від того, якою буде її організаційна структура, залежить якість людського потенціалу потрібного бібліотеці для її функціонування та розвитку. Організаційна структура зумовлює посади, функції, компетенції її співробітників, а також організаційні взаємозв'язки [91].

Бібліотеки в залежності від їх специфіки, складності робіт, розмірів, можливостей, потреб, створюють відділи, служби, сектори, групи, відповідні функціональним завданням. При цьому враховується обсяг робіт для здійснення кожної функції, необхідна чисельність співробітників, береться до уваги оптимальна кількість структурних підрозділів. Склад функцій змінюється під впливом науково-технічного прогресу, збільшення обсягу роботи, відповідно до нових вимог та завдань, які ставляться перед публічними бібліотеками.

В сучасних умовах отримують розвиток нові функції і, відповідно, створюються нові підрозділи, що їх реалізують: відділи, служби, сектори інформаційних технологій, інноваційної діяльності, маркетингу, автоматизації та комп'ютеризації процесів, науково-методичної, соціокультурної діяльності, інтернет-центри, причому ці функції будуть посилюватися і в майбутньому.

Під організаційними змінами розуміється будь-яка зміна в одному або кількох елементах організації. Зміни можуть стосуватися будь-якого елементу процесу організації: рівня спеціалізації; способів групування; діапазону контролю; розподілу повноважень; механізмів координації. При цьому слід зауважити, що зміни у будь-якому одному підрозділі публічної бібліотеки, як правило, впливають на інші підрозділи і на бібліотеку в цілому. Причини, які викликають необхідність змін у структурі бібліотеки, поділяються на дві групи: зовнішні і внутрішні. Зовнішні – пов'язані з середовищем функціонування бібліотеки, а точніше - зі змінами в компонентах цього середовища: в економічній ситуації; в державному регулюванні; в технологічній складовій; в соціально-культурних компонентах тощо. Внутрішні зміни відбуваються в результаті управлінських рішень, при зміні в одному чи кількох факторах внутрішнього середовища бібліотеки: цілях, структурі, задачах, технологіях, в людському факторі. Всі внутрішні фактори взаємопов'язані між собою.

Організаційні зміни стосуються таких сфер діяльності як використання нових інформаційних технологій, задоволення потреб реальних та потенційних користувачів, управління бібліотекою, кадрової політики, покращення матеріально-технічної бази, дослідницької та методичної роботи, інформаційної роботи, рекламної та маркетингової діяльності.

Зміни в структурі публічних бібліотек відбуваються в силу наступних причин: вдосконалення системи обслуговування користувачів (перехід до електронної книговидачі); потреб користувачів (запровадження віртуальної довідки); розвитку нових напрямків діяльності (відкриття коворкінг-центрів);

вибору нових пріоритетів (обслуговування віддалених користувачів); модернізації бібліотечної діяльності на основі нових інформаційних технологій.

Структурні зміни впливають на діяльність публічних бібліотек наступним чином: з'являються можливості виконувати нові функції; збільшується кількість користувачів, в яких зацікавлена бібліотека; зростає різноманітність бібліотечних послуг; на базі обслуговування створюється доступ до локальних і віддалених баз даних; покращується обслуговування користувачів електронними ресурсами бібліотеки; підвищується професійний рівень бібліотечних фахівців.

В результаті трансформації організаційної структури вдається розширити співробітництво між відділами; досягти інтеграції діяльності відділів; знищити «бар'єри» між відділами; посилити інтеграцію різних видів діяльності бібліотеки у рамках проектів та програм, що реалізуються; отримати високоякісні результати по великій кількості проектів, програм, продуктів; значно активізувати діяльність керівників і працівників управлінського апарату в результаті формування проектних (програмних) команд, що активно взаємодіють з функціональними підрозділами, посилити взаємозв'язок між ними; залучити керівників усіх рівнів і фахівців до сфери активної творчої діяльності по реалізації організаційних проектів і, передусім, по прискореному технічному вдосконаленню бібліотеки; скоротити навантаження на керівників вищого рівня управління шляхом передачі повноважень ухвалення рішень на середній рівень при збереженні єдності координації і контролю за ключовими рішеннями на вищому рівні; посилити особисту відповідальності конкретного керівника як за проект (програму) в цілому, так і за його елементи; досягти більшої гнучкості і координованості робіт; краще і швидше реагувати на зміну зовнішнього середовища; подолати внутрішньоорганізаційні бар'єри, не заважаючи при цьому розвитку функціональної спеціалізації; збільшити число зв'язків з

організаціями та установами міста, регіону, удосконалити бібліотечні технології.

Організаційні зміни у публічних бібліотеках України пов'язані, перш за все, з розвитком пріоритетних напрямів роботи, а саме: інноваційної діяльності як невід'ємного аспекту техніко-технологічних трансформацій; програмно-проектної діяльності; методичної діяльності; маркетингової діяльності; інформаційного сервісу. Таким чином, бібліотеки, намагаючись відповідати новим вимогам суспільства, модернізують свою діяльність і впроваджують інновації, що спонукає їх до створення нових структурних підрозділів, які відповідатимуть за цей процес. Зважаючи на організаційні зміни, усе різноманіття бібліотечних інновацій можна розглядати в декількох аспектах:

- техніко-технологічному – орієнтованому на впровадження нових інформаційних технологій під час формування документно-ресурсної бази бібліотек і системи бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів;
- функціонально-змістовому – спрямованому на розширення змістового діапазону діяльності бібліотек як інформаційних, культурних і освітніх закладів;
- комунікативно-соціальному, пов'язаному з роллю й місцем бібліотеки в житті суспільства.

Організаційним змінам бібліотек сприяють нові інформаційні технології, з упровадженням яких публічні бібліотеки дотримують стратегії переходу від традиційної книгозбірні до сучасної інформаційно-комунікаційної установи. Вони активно створюють власні інформаційні ресурси, заповнюючи український сегмент в Інтернеті, утворюючи у своїй структурі ланки управління цими нововведеннями [59].

Саме техніко-технологічний аспект і став ключовим в організаційних трансформаціях публічних бібліотек України. Першим кроком до організаційних змін була комп'ютеризація книгозбірень, яка розпочалася в

середині 80-х рр. ХХ ст. з появою перших персональних комп'ютерів, локальних мереж. Зміна технологій обробки документного потоку, впровадження комп'ютерної техніки зумовили виокремлення в структурі публічних бібліотек відділів комп'ютеризації.

90-ті рр. ХХ ст. позначилися наступним етапом організаційних трансформацій, пов'язаним з процесом автоматизації публічних бібліотек. Означений етап характеризувався впровадженням автоматизованих інформаційно-бібліотечних систем, створенням електронних каталогів та поступовою автоматизацією всіх бібліотечних процесів.

У зв'язку із цим, у публічних бібліотеках почали створюватися відділи та сектори автоматизації, спрямовані на виконання цих процесів. За даними Української бібліотечної асоціації, у кожній області України щонайменше одна обласна бібліотека має відділ автоматизації: у 72 обласних бібліотеках (ОУНБ, ОДБ, ОЮБ) функціонують 34 відділи автоматизації (47%). Загальна кількість відділів автоматизації в книгозбірнях України – 84 (з усіх публічних бібліотек), тобто 0,5% [175; с. 84]. В Івано-Франківській ОУНБ ім. І. Франка та Житомирській ОУНБ функціонують відділи новітніх технологій та нових бібліотечних технологій, а у Вінницькій ОУНБ – відділ економіки і новітніх технологій. Можна виокремити створені в структурах ОУНБ України відділи інформаційних технологій та електронних ресурсів, комп'ютерних технологій і забезпечення інтернет-доступу для користувачів, автоматизації. У Тернопільській ОУНБ процесами інформатизації бібліотеки займається відділ автоматизації та механізації бібліотечних процесів. У Львівській ОДБ функціонує відділ інформаційних технологій та електронних ресурсів. У Волинській і Рівненській ОЮБ та Закарпатській обласній бібліотеці для дітей та юнацтва створено відділи інформаційних технологій та електронних ресурсів.

З початку 2000-х рр. зі значним поширенням інформаційних технологій бібліотечна діяльність набула нових форм, які реалізовувалися за допомогою технологій WEB 1.0. та WEB 2.0. Бібліотеки в умовах розвитку

інформаційного суспільства не можуть у своїй діяльності обмежуватися наданням користувачам інформації лише в друкованій формі. На цьому етапі постає необхідність надання доступу до інформаційних ресурсів, що надзвичайно важливо для суспільства, адже забезпечить надання у відкрите користування дуже важливої для суспільного розвитку інформації, що вироблена попередніми поколіннями, перевірена практикою і може бути орієнтиром у сучасному інформаційному виробництві [172]. Проте забезпечення доступу до таких ресурсів є нині складною проблемою, яка потребує не тільки коштів, а й зміни організаційної структури та значних трудових витрат.

Розвиток електронних технологій сьогодні вможливорює оновлення традиційних форм бібліотечної роботи, оснований на надаванні фондів для віддаленого використання користувачем. Серед них найпопулярнішими є електронні бібліотеки. Забезпечують керування значними обсягами електронних ресурсів спеціальні відділи новітніх технологій. Такі нові підрозділи корисні для сучасних споживачів у процесі створення, пошуку і використання інформації [74]. Водночас означений процес через брак фінансових та кадрових ресурсів здійснюється надто повільно. Дещо поліпшило ситуацію відкриття в публічних бібліотеках різних регіонів 135 інтернет-центрів, кожний з яких пропонує користувачам не менше п'яти робочих станцій, підключених до світової мережі, консультації та навчання методикам пошуку в ній. Ці структурні підрозділи створили бібліотеки переможці конкурсів проектів «Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)», «Вікно в Америку». Серед них значна кількість районних і навіть сільських бібліотек. На базі ОУНБ реалізується проект «Створення регіональних інформаційних порталів та інформаційних центрів на базі публічних бібліотек» [63].

До послуг користувачів публічних бібліотек – центри європейської інформації, всеукраїнська мережа яких налічує 24 центри, що працюють у структурі ОУНБ. У їхній компетенції: надання консалтингових послуг та

безплатного доступу до інформаційних ресурсів (як традиційних, так і електронних) інституцій Європейського Союзу, інших європейських організацій; інформування про економічні, політичні, освітні та культурні процеси, котрі відбуваються в країнах Європи, можливості здобуття освіти, участі в наукових, молодіжних та інших програмах ЄС. На базі центрів європейської інформації здійснюються різноманітні освітньо-інформаційні заходи, спрямовані на популяризацію знань і сприяння інтеграції України в європейське співтовариство [59].

Організаційні трансформації в публічних бібліотеках України відбуваються, у зв'язку з необхідністю популяризації нових інформаційних продуктів і послуг. Починаючи з 90-х рр. ХХ ст., публічні бібліотеки для популяризації своєї діяльності почали створювати структурні підрозділи, що здійснюють маркетингову, рекламну діяльність та паблік рилейшнз. За результатами дослідження сайтів обласних бібліотек (ОУНБ, ОДБ, ОЮБ), 11,5% з них мають у своїй структурі відділ маркетингу, а 7,6% – відділ реклами. У свою чергу структурні підрозділи, які здійснюють соціокультурну діяльність, мають 17,3% обласних бібліотек. У Вінницькій ОУНБ діє сектор розвитку бібліотеки та зв'язків з громадськістю, відділ сприяння технічній творчості молоді тощо. Дніпропетровська ОУНБ має у своїй структурі відділ соціокультурних проектів та зовнішніх зв'язків. З цього можна зробити висновок, що стратегія бібліотеки направлена на розширення та підтримання співпраці з організаціями та установами міста, а також активну програмно-проектну діяльність. Обласні юнацькі бібліотеки теж не оминули трансформації організаційної структури. Хмельницька ОЮБ, зокрема, має відділ реклами бібліотечних послуг. Серед обласних дитячих бібліотек необхідно відмітити функціонування у Львівській ОДБ відділу реклами книги і бібліотеки та організації дозвілля користувачів. У структурі Сумської ОДБ працює відділ інформації та маркетингу, а у Херсонській ОУНБ функціонує центр екологічної інформації.

Разом зі створенням нових структурних підрозділів, з урахуванням потреб сучасної бібліотеки, слід вводити нові штатні посади, необхідні в умовах інформатизації бібліотечної діяльності. Наприклад, системний адміністратор, веб-дизайнер, контент-менеджер. За даними дослідження Української бібліотечної асоціації проведеного у 2008 р., кількість бібліотек, у штаті яких є посади пов'язані з інформаційними технологіями, – 340 (серед усіх публічних бібліотек України), що становить 2%. За цими показниками чільне місце посідає Миколаївська область та м. Київ – 10%, найменші показники у Львівській, Харківській і Одеській областях – менше 0,4% [175; с. 85]. На основі дослідження сайтів обласних бібліотек (ОУНБ, ОДБ, ОЮБ) слід зазначити, що в Харківській обласній юнацькій бібліотеці є штатні посади соціолога, психолога та юрисконсульта, а у Львівській обласній бібліотеці для дітей консультацію психолога можна отримати як у самій бібліотеці, так і онлайн.

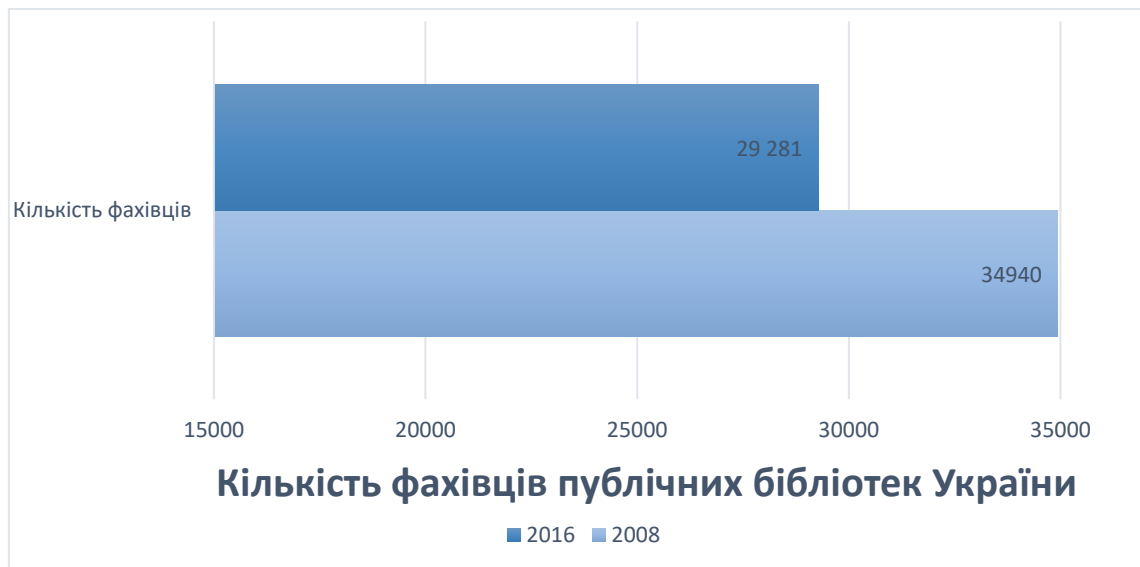

Рис. 2.10. Кількість фахівців публічних бібліотек України

Важливою складовою модернізації публічних бібліотек України є її кадровий склад. Саме бібліотечні фахівці є рушійною силою запровадження інновацій у діяльність бібліотек.

У 2008 р. загальна кількість працівників публічних бібліотек України – 34 940 осіб, із них на повну ставку працює 78%. За віковим складом бібліотечні працівники розподіляються таким чином: до 35 років - 21%, від

35 до 55 років - 62%, старші за 55 років - 17%. 67% бібліотечних працівників мають фахову освіту, з них 44% мають базову вищу фахову освіту та близько 23% - вищу фахову освіту. Не мають фахової освіти близько 33% бібліотечних працівників.

На кінець 2016 року загальна кількість фахівців бібліотек становила 29 281 особа. Серед фахівців бібліотек повну вищу бібліотечну освіту мають 11 918 осіб (40,7%), базову бібліотечну – 12 888 осіб (44%). Цей показник свідчить про відтік із галузі фахівців із базовою та вищою бібліотечною освітою. За стажем роботи персонал бібліотек розподілився таким чином: до 3 років – 2 984 (9,7%), 3–9 років – 5 236 (17,2%), понад 10 років – 6 640 (21,8%), понад 20 років – 15 576 (51,2%) осіб. У порівнянні з попередніми роками можна зробити висновок про те, що галузь поступово «старіє», а кадри бібліотек дуже повільно оновлюються за рахунок молодих фахівців. Із загальної кількості бібліотечних фахівців працювали повний робочий день: 21 287 осіб (70%), неповний – 9 152 (30%).

Трансформації в бібліотечній діяльності охоплюють і таку традиційну функцію бібліотек, як методична. Методичні відділи бібліотек зосереджують свою увагу на наданні консалтингових послуг, у регіонах проводять інтернет-конференції, чати, віртуальні консультації, соціологічні дослідження серед бібліотек регіону. Інноваційні перетворення в методичній роботі стосувалися насамперед системи перспективного планування, поглиблення аналізу, надання цільової допомоги, удосконалення системи підвищення кваліфікації кадрів [59].

Різноманіття функціональних зв'язків і можливих способів їхнього розподілу між підрозділами та працівниками бібліотеки визначає можливі види організаційних структур. З усієї різноманітності організаційних структур управління дуже чітко виділяються дві великі групи. Це - ієрархічні й адаптивні організаційні структури.

Традиційно, організаційні структури публічних бібліотек можна визначити як ієрархічні (їх ще іноді називають: формальні, механістичні,

бюрократичні, класичні, традиційні), що характеризуються твердою ієрархією влади, формалізацією правил і процедур, які використовуються, централізованим прийняттям рішень, вузько визначеною відповідальністю в діяльності.

Разом з тим, адаптація публічних бібліотек до вимог інформаційного суспільства потребує інноваційного типу організації, що зумовлює появу інноваційних, більш гнучких, адаптивних організаційних структур, які характеризуються розмитістю ієрархії управління, невеликою кількістю рівнів управління, гнучкістю структури влади, слабким чи помірним використанням формальних правил і процедур, децентралізацією прийняття рішень, широко обумовленою відповідальністю в діяльності [170].

Ієрархічні структури управління мають багато різновидів. Вони формувалися відповідно до принципів, які були сформульовані ще на початку ХХ століття. При цьому головна увага приділялася поділу праці на окремі функції. Сучасні організаційні структури ієрархічного типу походять від елементарних структур. Фахівці в галузі економіки стверджують, що елементарна організаційна структура відбиває дворівневий поділ, що може існувати тільки на малих підприємствах. За такої структури в організації виділяється верхній рівень (керівник) і нижчий рівень (виконавець). До елементарних структур можна віднести лінійні та функціональні організаційні структури управління. Ці види структур, як самостійні, не використовуються жодною великою бібліотекою ні в Україні, ні за кордоном. Деякою мірою ліквідації недоліків лінійної і функціональної організаційних структур сприяють лінійно-штабна і лінійно-функціональна структури управління, що передбачають функціональний поділ управлінської праці в підрозділах різних рівнів і сполучення лінійного і функціонального принципів управління. В цьому випадку функціональні підрозділи можуть проводити свої рішення або через лінійних керівників (в умовах лінійно-штабної структури), або в межах спеціальних повноважень прямо доводити їх до спеціалізованих служб чи окремих виконавців на нижчому рівні (в

умовах лінійно-функціональної структури управління) [170]. На практиці типовими для публічних бібліотек є саме лінійно-функціональні структури управління.

В умовах постійного прискорення темпів життя й усіх суспільних процесів сучасна бібліотека потребує такої управлінської моделі та конфігурації структури, які були б здатними системно та постійно підтримувати в колективі інноваційну активність і загалом створити повноцінну систему управління організаційними трансформаціями. Тому для ефективного виконання своїх функцій бібліотеки змінюють підходи до формування та принципи функціонування всіх своїх управлінських ланок. Необхідним є і перехід від статичних організаційних структур до гнучких, які сприяють прогресивним зрушенням у межах установи. Тому традиційні лінійно-функціональні структури управління змінюють динамічні дивізіональні і матричні структури [106]. Матричні структури управління створюються завдяки суміщенню структур двох типів: лінійної та програмно-цільової. У функціонуванні програмно-цільової структури основний вплив спрямовано на виконання певного цільового завдання, у вирішенні якого беруть участь усі ланки бібліотеки. Уся сукупність робіт з реалізації заданої кінцевої мети розглядається не з погляду існуючої ієрархії підпорядкування, а щодо досягнення мети, передбаченої програмою.

Активізація програмно-проектної діяльності у публічних бібліотеках України призвела до застосування дивізіональних структур. Дивізіональна структура управління – це сукупність відносно самостійних підрозділів, що входять до структури публічної бібліотеки, відокремлені один від одного, мають власну сферу діяльності, самостійно вирішують поточні виробничі та господарські питання.

Доцільним в умовах розвитку програмно-проектної діяльності публічно-бібліотеки є запровадження холократії як виду організації бібліотеки при якому немає ієрархії підпорядкування і посад, це самоорганізована модель. Головна її ідея – об'єднання працівників у кола,

всередині яких ухвалюються рішення про розподіл завдань та відповідальність. А мета - наділити всіх співробітників повноваженнями щодо прийняття рішень, прибрати багаточасову бюрократію, яка стримує інновації. Це, в свою чергу, приверне нові кадри, підвищить продуктивність і прискорить зростання. Але ці експерименти не завжди працюють вдало. Наприклад, працівники довго не можуть до цього адаптуватися, на співробітників давить новонабута свобода. Вони відчують себе невпевнено без виразних очікувань, керівних вказівок та підзвітності. В деяких випадках якщо ієрархію не нав'язувати зверху, вона може з'явитися сама, бо у деяких співробітників більше досвіду і знань, ніж у інших. Тому колеги природним чином звертаються до них за порадою і підказками. Але лідерство і справді не обов'язково має бути централізованим. Якщо бібліотека обмірковує перехід на модель розподіленого лідерства, але не впевнена, що повністю плоска ієрархія підійде цій книгозбірні, варто спробувати спільне лідерство.

Управління організаційними змінами - одне з найскладніших завдань керівників публічних бібліотек. Організаційні зміни є наслідком процесів прийняття рішень і вирішення проблем. Автори й виконавці організаційних змін повинні вирішити багато соціальних, економічних і навіть технічних проблем та прийняти комплексні рішення.

Організаційні зміни потребують залучення до цього процесу також вищого керівництва. Організаційна стабільність, консерватизм, рутинність і перешкоди в реалізації будь-яких нововведень є найскладнішими проблемами організації управління. Подолання вищезазначених проблем є завданням менеджерів, які впроваджують зміни.

Інноваційні зміни в організаційній структурі публічних бібліотек посилюють ефективність їх діяльності, уможливають виконання нових функцій; упровадження бібліотечних продуктів та послуг; поліпшення якості обслуговування користувачів електронними ресурсами бібліотеки; підтримання розвитку внутрішніх бібліотечних технологій; підвищення професійного рівня бібліотечних фахівців; зростання фінансових доходів;

створення можливостей для збору й аналізу інформації, необхідних для вивчення ефективності діяльності бібліотеки.

У результаті трансформації організаційної структури ефективніше вирішуються такі проблеми: налагодження системи взаємодії між відділами; розширення співробітництва між структурними підрозділами; досягнення інтеграції діяльності відділів; усунення неузгодженості між відділами; посилення зв'язків з організаціями й установами міста, регіону; створення нових вакансій та керівних посад.

Інформатизація суспільства, яка поетапно розгортається як комп'ютеризація, автоматизація, медіатизація, доступ до мережових технологій, суттєвим чином змінює організаційну структуру публічних бібліотек України. На підставі цього можна окреслити основні напрямки трансформації організаційної структури публічних бібліотек України, а саме:

- організаційні зміни зумовлені розробленням та впровадження нових, гнучкіших типів організаційних структур;
- формуванням та використанням електронних інформаційних ресурсів, впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій;
- розвитком інформаційного сервісу;
- маркетинговою діяльністю;
- появою нових посад у штатному розписі;
- поширенням програмно-проектної діяльності;
- інноваційними напрямками методичної роботи.

Виявлено, що показники публічних бібліотек України не повною мірою відповідають тим вимогам, які до них висуває інформаційне суспільство, оскільки організаційна структура бібліотеки повинна бути орієнтована на стратегію розвитку цієї бібліотеки. Перегляд сталої організаційної структури та створення сучасних штатних посад значно прискорять темпи інформатизації публічних бібліотек України, підвищують ефективність роботи, а також підніме престиж бібліотечної професії.

2.3. Напрями розгортання інформаційно-комунікаційного сервісу публічних бібліотек України

Процеси всеохоплюючої інформатизації перетворюють виробництво і використання інформації на головну рушійну силу соціально-економічного та соціально-культурного прогресу. В цих умовах інтенсифікація всіх сфер соціально-економічної діяльності людства зумовила, з одного боку, зростання потреби в інформації й знаннях, а з іншого – створення нових засобів задоволення цих потреб, що стає передумовою розвитку інформаційного-сервісу публічних бібліотек.

Унікальність інформаційного сервісу кожної бібліотеки зумовлена тим, що на них впливають надто багато чинників, щоб вони були ідентичними. Ставлення влади, взаємозв'язки з громадськістю, соціооточення, інфраструктура, кадровий склад, документні фонди – все це впливає на ролі, які бібліотеки можуть відігравати у своїй спільноті та на склад їх послуг.

Публічна бібліотека сприяє створенню та розвитку добре інформованого, демократичного суспільства і допомагає людям реалізувати свої можливості у процесі підвищення рівня власного життя і життя суспільства. Публічна бібліотека повинна знати проблеми, котрі турбують суспільство, і надавати інформацію, що допомогла б їхньому розв'язанню.

Можливість мати доступ до інформації і розуміти її – це одне з основних прав людини. Публічна бібліотека є соціальною установою, що забезпечує доступ до різноманітних знань та інформації на благо окремих громадян і суспільства в цілому. В основі діяльності бібліотек завжди було збирання та систематизація отриманої інформації.

Публічна бібліотека стає інформаційною базою життя спільноти, саме тут акумулюється місцева інформація, готуються дайджести, інформаційні досьє, експрес-інформація про рішення місцевої влади, нові соціальні пільги, навчання за кордоном, продаж чи купівля житла, поради безробітним - тобто те, що найбільш потрібно населенню. За даними зарубіжних дослідників,

85% людських проблем (житло, робота, освіта, дозвілля) вирішується саме за місцем проживання, на місцевому рівні, тому ця інформація повинна постійно оновлюватися.

Бібліотека у своїй діяльності вивчає контингент населення, аналізує потреби як реальних, так і потенційних користувачів. Послуги бібліотеки мають постійно удосконалюватися і змінюватися з урахуванням змін у структурі зайнятості населення, демографічних показниках, засобах комунікації, соціокультурному оточенні. Крім задоволення щоденних потреб спільноти, публічна бібліотека є хранителькою культури даної місцевості, особливо якщо інших установ та закладів цього напрямку тут не існує.

Ключові завдання, які відносяться до сфери інформації, грамотності, освіти і культури, повинні визначати характер і зміст інформаційного сервісу публічної бібліотеки:

- створення та розвиток звички читати у дітей з раннього віку;
 - сприяння освіті – як індивідуальній, так і в учбових закладах – і самоосвіті на всіх рівнях;
 - надання можливостей для індивідуального творчого росту;
 - розвиток уяви і прагнення до творчості у дітей і молоді;
 - сприяння розповсюдженню знань про культурну спадщину і розвиток здібностей оцінити мистецтво, наукові досягнення і нововведення;
 - забезпечення доступу до культурних надбань всіх видів мистецтва;
 - сприяння розвитку діалогу між культурами різних народів та збереження їх самобутності;
 - підтримка традицій усної творчості;
 - забезпечення доступу громадян до всіх видів суспільної інформації;
- надання належного інформаційного обслуговування місцевим підприємствам, асоціаціям, окремим групам спеціалістів;
- сприяння оволодінню інформаційною і комп'ютерною грамотністю;

– надання допомоги і участь в реалізації заходів і програм по розповсюдженню грамотності, орієнтованої на всі вікові категорії і, по необхідності, розробка таких програм.

Надання доступу до краєзнавчих ресурсів є ще однією функцією, що притаманна тільки публічній бібліотеці і робить її діяльність унікальною. На відміну від архівів та краєзнавчих музеїв публічна бібліотека доступна, її ресурси універсальні, вона має величезний досвід роботи з населенням і персонал, який вміє збирати та систематизувати краєзнавчу інформацію.

Таким чином, публічна бібліотека має вирішувати ряд завдань в інформаційному обслуговуванні своєї громади:

- розвивати матеріально-технічну базу для забезпечення доступу до інформації;
- сприяти освоєнню нових технологій працівниками бібліотеки;
- навчати людей різного віку методів користування інформацією і відповідною технікою;
- розширювати консультативну роботу щодо найбільш вагомих джерел інформації;
- забезпечити користувачам, зокрема інвалідам, вільний доступ до інформаційних ресурсів.

За умов інформатизації суспільство потребує змін та активізації не тільки інформаційного ресурсу, а й інформаційного потенціалу бібліотек, наближення його до потреб і сподівань користувачів, різних соціальних груп і структур. Ці процеси бібліотека здійснює шляхом трансформації бібліотечно-інформаційного виробництва.

Важливість таких трансформацій полягає в тому, що бібліотечна система є основним і історично первісним інститутом, що забезпечує суспільне використання соціально-значущої документної інформації і надає її споживачеві у вигляді інформаційних продуктів і послуг. Потреби в бібліотечних продуктах і послугах віддзеркалюються в тих завданнях, які

суспільство ставить перед публічною бібліотекою, розглядаючи її як установу, що сприяє соціалізації особи та її адаптації до економічних реалій. Форма надання бібліотечних продуктів і послуг залежить від функцій, які вони виконують на тому чи іншому етапі розвитку бібліотечної діяльності, рівня розвитку бібліотечних технологій, а також інформаційних потреб користувачів [1].

Окремої уваги заслуговує питання модернізації інформаційного сервісу публічних бібліотек сільської місцевості, що підтверджується результатами соціологічних досліджень, проведених Національною бібліотекою України ім. Ярослава Мудрого (НБУ) та обласними універсальними науковими бібліотеками (ОУНБ). Зокрема, перспективні напрями розвитку бібліотечно-інформаційного ресурсу сільської місцевості узагальнені у дослідженнях НБУ «Публічні бібліотеки України в контексті соціокультурного розвитку регіону» й «Сільська бібліотека на мапі України» (2007–2008 рр.). Вони засвідчили, що бібліотеки користуються найбільшою популярністю у сільського населення серед існуючих закладів культури. Так, за результатами дослідження «Сільська бібліотека на мапі України» 83% респондентів відзначають, що основним місцем проведення дозвілля є бібліотека; 90% – готові захищати бібліотеки в разі їхнього закриття. Щороку послугами сільських книгозбірень для навчання, відпочинку, самоосвіти, отримання інформації користується в середньому 51% сільських жителів (близько 7,5 млн осіб), серед яких більше чверті – діти до 14 років [60]. У рамках зазначених досліджень вивчався також стан інформатизації сільських бібліотек, який було визнано незадовільним і невідповідним сучасним вимогам.

У 2012 р. було проведене загальнодержавне дослідження «Вивчення стану забезпечення сільського населення України публічними бібліотеками», ініційоване Національною бібліотекою України ім. Ярослава Мудрого. За його результатами встановлено скорочення мережі сільських бібліотек, збільшення частки населення, неохопленого жодними формами

бібліотечного обслуговування, випадки нерациональної організації бібліотечного обслуговування, погіршення якості нестационарних форм обслуговування, незадовільний стан поповнення фондів у більшості бібліотек, перевантаження фондів застарілою літературою, погіршення фізичного стану бібліотечних приміщень. [15]. Такі висновки доводять необхідність удосконалення форм стаціонарного та позастаціонарного бібліотечного обслуговування.

Поняття «послуга» і «продукт» визначаються науковцями ідентично як дія, що приносить користь іншому, або як робота, яка виконується для задоволення чийхось потреб, тобто певна доцільна діяльність, яка існує у формі корисного ефекту праці – товару, продукту. Таким чином підкреслюється, що основою послуги повинно бути задоволення потреб через корисний ефект праці, а, як відомо, він є умовою будь-якої виробничої діяльності. Результат цієї діяльності – підготовка інтелектуального продукту й надання його користувачу як послуги.

Поняття «інформаційний продукт» та «інформаційна послуга» не є тотожними. Один і той же інформаційний продукт може бути основою для реалізації цілого ряду інформаційних послуг [1].

Перш за все кожна публічна бібліотека повинна забезпечувати користувачам належний рівень загальнодоступних бібліотечних послуг. ІФЛА визначає такі загальнодоступні користувачам бібліотечні послуги:

- видача книг та інших носіїв інформації додому;
- видача книг та інших матеріалів для роботи в бібліотеці;
- надання інформаційних послуг із використанням друкованих видань та електронної інформації;
- надання консультативних послуг користувачам, у т.ч. прийом попередніх замовлень;
- надання інформаційних послуг населенню, розробка та проведення різних заходів.

За рекомендаціями ІФЛА стаціонарні форми обслуговування мають надаватися у приміщенні бібліотеки, де забезпечується:

- доступ до усього розмаїття друкованих матеріалів;
- міжособистісне спілкування;
- організація дозвілля.

Однак у багатьох випадках нестаціонарні форми обслуговування є не менш ефективним. Тому розвиток бібліотечної справи в майбутньому піде шляхом надання послуг поза межами бібліотечних споруд (наприклад, доставка інформації користувачеві додому або за місцем роботи), за допомогою інформаційних і комунікаційних технологій. Так, бібліобуси, які в багатьох розвинених країнах реально забезпечують рівні права на бібліотечне обслуговування всіх членів громади, сьогодні вже мають автоматизовані робочі місця, які дозволяють отримувати інформацію з Інтернету.

Зарубіжний бібліотекознавець Ю. М. Столяров визначив стандартний спектр бібліотечних послуг. Це: надання абоненту в користування бібліотечних фондів, довідково-пошукового апарату, бібліотечних приміщень, устаткування і меблів; допомога абоненту в пошуку необхідних відомостей про документи, пошук і доставка необхідних документів, інформування абонентів про пертинентні документи і їхня рекомендація; виховання бібліотечно-бібліографічної грамотності, культури читання. Він також виділяє матеріальні і нематеріальні документні й недокументні, інформаційні, етичні, естетичні, соціальні і економічні послуги. Послуги бібліотечного сервісу, без котрого неможливо реалізувати документні та комунікативні послуги [110].

Класифікація бібліотечних послуг, що належить М. Я. Дворкіній, виділяє: послуги з видачі (абонування) первинних документів, документно-аналітичні, перекладацькі, копіювальні, палітурні послуги, інформування про нові надходження, навчально-консультативні [92].

Найбільш прийнята класифікація І. К. Джерелієвської та І. М. Кафафова подає образ системи реальних та можливих послуг бібліотеки як деяке число взаємопов'язаних між собою сфер. Ці сфери зображують основні бібліотечні послуги, додаткові бібліотечні послуги та прибібліотечні послуги. Ядро складає необхідний мінімум бібліотечних послуг, гарантованих суспільством своїм громадянам. Іншими словами, в ядро входять ті види послуг, які в найбільшій мірі відповідають цілям, поставленим суспільством перед бібліотеками. Ці послуги називають сутнісними, або основними бібліотечними. Додаткові бібліотечні послуги не гарантуються державою. Їх виконання потребує додаткових витрат від бібліотеки. У зв'язку з технократним розвитком суспільства і використанням сучасної техніки додатковими можуть бути послуги, виконані за допомогою техніки.

Автори називають прибібліотечними послугами (іноді їх називають сервісними) ті, що надаються бібліотекою, але не пов'язані з її сутнісними функціями, націленими насамперед на розвиток читацької діяльності населення. Серед них – ксерокопіювання, гуртки іноземної мови, оправа книг тощо.

Публічні бібліотеки України надають як безплатні послуги так і на платній основі, найчастіше саме така класифікація використовується в бібліотекознавстві. Але як зазначає О. Башун, безплатних послуг не буває. Є послуги, оплачені читачами своїми податками і які реалізуються через їхню оплату державою з бюджету. І є послуги, які оплачуються безпосередньо читачами. Тому основні послуги переважно називають як безплатні, а додаткові та прибібліотечні – платні [13].

Існують різноманітні послуги, котрі залежно від виду потреб окремих громадян і суспільства в цілому, а також результатів бібліотечної діяльності можна визначити як документні, комунікативні та як компоненти бібліотечного сервісу.

Документні послуги пов'язані з придбанням, організацією, зберіганням документних ресурсів, а також видачею первинних і вторинних документів. Вони характеризують публічну бібліотеку як інформаційну установу. Повнота, обсяг, оперативність документних послуг вимірюються кількісними характеристиками. Основним параметром якісної характеристики послуги, її соціальної корисності служить час, витрачений користувачем на відвідування бібліотеки – фактичне або віртуальне. Суспільство побічно бере участь у виробництві й наданні даних послуг через систему відрахування податків.

Комунікативні послуги характеризують публічну бібліотеку як соціальну установу, де взаємодія бібліотечного фахівця і користувача здійснюється за допомогою надання таких послуг як бесіда, дискусія, консультація.

Послуги інформаційного сервісу спрямовані на створення оптимальних форм і умов обслуговування. Вони існують у таких видах бібліотечної діяльності, як абонемент, у т. ч. міжбібліотечний, відкритий доступ до фондів у читальних залах, електронна доставка документів, електронна пошта тощо [70]. Без трансформації названих послуг у відповідності з вимогами інформаційного суспільства, неможлива модернізація публічних бібліотек загалом.

Зарубіжні фахівці також досліджують питання важливості тих чи інших форм інформаційного сервісу публічних бібліотек. У Великій Британії у 2012 році проведено опитування про ступінь важливості тих чи інших послуг, які надають публічні бібліотеки. За його результатами для 9% опитаних важливість бібліотек уже не пов'язується з наявністю там книг; майже 80% опитаних вважають важливою наявність у публічних бібліотеках інтернету та комп'ютерів; 74% цінують послуги із ксерокопіювання та роздруку; майже для 70% важливі сервіси пошуку роботи; стільки ж опитаних цінують бібліотеки за можливість отримання навичок роботи з комп'ютером та інтернетом. Для 66% респондентів важливо, що в бібліотеках можна скористатися сервісами електронного урядування, для 48% – те, що у бібліотеці можна взяти на прокат

CD- або DVD-диски. Тобто за результатами дослідження, сучасні користувачі прагнуть отримувати якомога більше бібліотечних послуг з використанням сучасних інформаційних технологій.

Більшість публічних бібліотек України, в свою чергу, надають свої основні послуги у класичному вигляді, тому що станом на 2016 рік 82% публічних бібліотек знаходяться у сільській місцевості, а підключення до мережі Інтернет має менше третини бібліотек. Як правило, постійними користувачами бібліотеки в селі є близько 25-30% його жителів. У багатьох населених пунктах вона є єдиним загальнодоступним центром інформації, особливо для соціально вразливих категорій – багатодітних сімей, безробітних, пенсіонерів тощо. Саме тут мешканці громади отримують доступ до інформаційних ресурсів, придбання яких не передбачене їхнім сімейним бюджетом, а також користуються кваліфікованими консультаціями з пошуку й отримання достовірної та оперативної інформації з важливих для них питань [15].

Останнім часом в публічних бібліотеках спостерігається стала тенденція щодо зменшення показника видачі документів. Частково це можна пояснити скороченням мережі бібліотек, як наслідок – зменшення кількості користувачів; важливою причиною є також незадовільна кількість нових надходжень та їх репертуар. Щодо суб'єктивних факторів, то слід звернути особливу увагу на систематичність в роботі бібліотекарів щодо вивчення та розкриття фондів тощо.

Рис. 2.11. Кількість користувачів публічних бібліотек динаміка з 2008 по 2016 рр. (кін. 2007 – поч. 2017 рр)

Загальна кількість користувачів продовжує зменшуватися пропорційно до кількості зменшення бібліотек. Інформаційним сервісом публічних бібліотек України у 2008 р. скористалися 16 918,7 тис. осіб, а у 2016 р. їх кількість складала 13 823,3 тис. осіб. Скорочення кількості користувачів спостерігається у переважній більшості областей, в деяких з них воно досить значне: так, наприклад, у Львівській (на 34,0 тис. осіб), Вінницькій (на 21,4 тис. осіб), Рівненській (на 21,02 тис. осіб) та Харківській (на 19,6 тис. осіб) у порівнянні з попереднім роком.

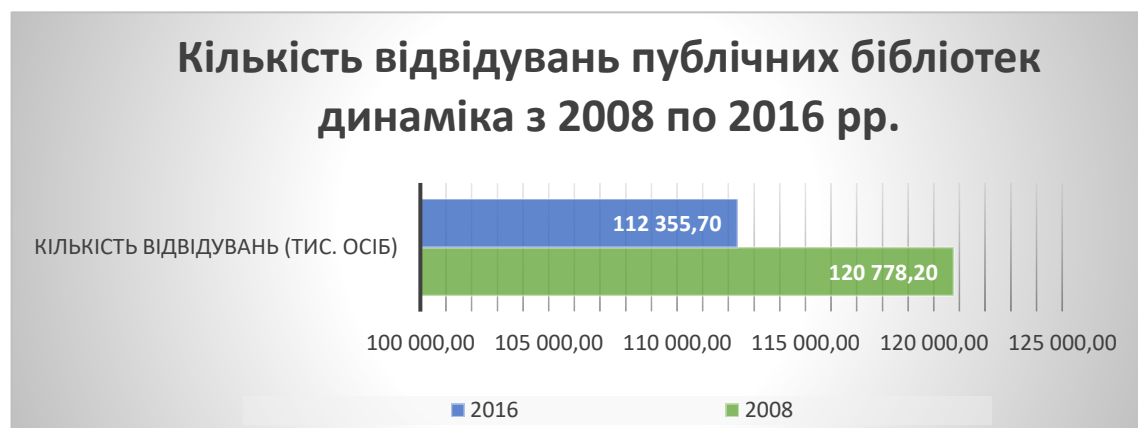

Рис. 2.12. Кількість відвідувань публічних бібліотек динаміка з 2008 по 2016 рр.

Кількість відвідувань у бібліотеках за 2016 р. становила 112 355,7 тис. осіб; зокрема, 44 921,3 тис. – відвідування саме сільських бібліотек, а у 2008 р. цей показник склав 120 778,2 тис. осіб.

Проте ситуація неоднокова, у деяких регіонах відбулося збільшення відвідуваності, в інших – зменшення: незалежно від того, чи то обласна бібліотека, чи публічна, чи сільська.

Рис. 2.13. Кількість виданих документів публічними бібліотеками динаміка з 2008 по 2016 рр.

Загальна видача документів користувачам бібліотек сфери впливу Міністерства культури України у 2016 р. 271 272,29 тис. прим, у 2008 р. цей показник склав 285 713,89 тис. прим. Останнім часом спостерігається стала тенденція щодо зменшення показника видачі документів. Частково це можна пояснити скороченням мережі бібліотек, і як наслідок – зменшення кількості користувачів; важливою причиною є також старіння бібліотечних фондів внаслідок незначної кількості нових надходжень. Наразі питання комплектування публічних бібліотек сучасною українською літературою залишається проблемним. Найбільше скоротився показник видачі у бібліотеках таких областей: Львівської – на 799,92 тис. прим., Одеської – на 508,96 тис. прим порівняно з попереднім роком. Значною мірою скорочення

відбулось за рахунок зменшення видачі документів сільськими бібліотеками [42,49].

За результатами 2008 р. кількість бібліотек-абонентів МБА становила 12 270 одиниць, а у 2016 р. їх кількість 9 656 од. Кількість примірників, виданих за міжбібліотечним абонементом – 155 346 прим. у 2008 р., та 114 575 прим. на 2016 р. Найкращі показники в цьому напрямі діяльності продемонстрували бібліотеки Вінницької (13 317 прим.) та Житомирської (12 773 прим.) областей [42,49].

Обслуговування користувачів у публічній бібліотеці є системою заходів, яка задовольняє найрізноманітніші інформаційні запити. Щороку вимоги цього типу бібліотечних установ підвищуються, розвиваються нові технології, поширюються комп'ютеризація та медіатизація. Щоб задовольнити вибагливих користувачів і не втратити пріоритету у сфері інформаційного забезпечення, бібліотеки намагаються постійно підвищувати свій рівень обслуговування, еволюціонувати й опановувати інформаційні технології.

Рис. 2.14. Кількість звернень на веб-сайти публічних бібліотек динаміка з 2008 по 2016 рр.

Процеси інформатизації, які активно розвиваються в публічних бібліотеках України, суттєвим чином впливають на якість і кількісні показники інформаційного сервісу. Так можна відзначити тенденцію до збільшення звернень на веб-сайти публічних бібліотек майже у всіх регіонах. Кількість звернень на веб-сайти публічних бібліотек у 2008 р. становила 3 568,4 тис. Протягом 2016 р. зафіксовано 14 996,6 тис. звернень на веб-сайти бібліотек, з яких 3 56,9 тис. у сільській місцевості. Така позитивна динаміка за цим напрямом розгортання інформаційного сервісу свідчить про те, що на фоні зменшення кількості відвідувань публічних бібліотек, відбулося збільшення звернень на веб-сайти бібліотек у чотири рази. Що говорить про те, що кількість користувачів не зменшується, вони переходять у віртуальний простір. Діяльність публічних бібліотек України змінюється відповідно до вимог часу, зростає зацікавленість користувачів їх електронними послугами.

Публічні бібліотеки впроваджують у свою діяльність інформаційно-комунікативні технології, створюють власні веб-сайти, блоги та розміщують інформацію в соціальних мережах, завдяки чому користувачі можуть ознайомитися з історією бібліотеки, складом фондів, отримати доступ до електронного каталогу, дізнатись про заходи, які планує провести бібліотека, про роботу клубів та гуртків тощо. Станом на початок 2017 р. електронний каталог веде 341 бібліотека. Власні веб-сайти мають 826 бібліотек України: 22 ОУНБ, 764 – публічні, у т. ч. – 191 сільська. До послуг користувачів публічних бібліотек України також 4 232 бібліотечні блоги, сторінки у соцмережах, що містять різноманітну інформацію бібліографічного та методичного спрямування мають 3 849 книгозбірень, в тому числі 1 166 з них у сільській місцевості.

Також не можна забувати про напрям роботи публічних бібліотек з електронними ресурсами: використанням запозичених ресурсів і створення власних. Адже бібліотека може бути присутня в Інтернеті у двох якостях: по-перше, як пасивний користувач чужої інформації, для чого достатньо

володіти сеансовим (через телефонні канали) підключенням до Інтернету, якого буде достатньо, щоб отримати можливість: шукати інформацію в глобальній мережі як серед загальнодоступних серверів, так і в спеціальних платних базах (реферативна інформація, електронні журнали, повнотекстова інформація з онлайнових баз даних та інших джерел); використовувати засоби електронного міжбібліотечного обміну для пошуку і замовлення літератури в українських і зарубіжних бібліотеках; брати участь в електронних конференціях з питань, що цікавлять бібліотеки тощо [201].

Використання новітніх інформаційних технологій в сучасних умовах є невід'ємною умовою бібліотечної діяльності, а з переходом до суспільства знань відбувається формування нового типу користувача, який вимагає оперативного отримання інформації. В зв'язку з цим створення та підтримка власних web-сайтів стали одними із головних і перспективних напрямків роботи сучасної бібліотеки – наукової, вузівської чи публічної та джерелом доступу до її ресурсів. Сайт бібліотеки в сучасних умовах служить передусім для реалізації її інформаційної функції.

Веб-сайти публічних бібліотек, як правило, містять традиційний набір, що включає контактну, історичну і рекламну інформацію, точки доступу до безпосередньо бібліотечних і зовнішніх інформаційних ресурсів. Досвід свідчить, що створення веб-сайтів в Інтернеті незмірно підвищує престиж бібліотеки – адже інформація про бібліотеку попадає у всесвітню мережу, розширюється число її реальних і потенційних користувачів. Бібліотечний сайт представляє і рекламує все різноманіття її інформаційних ресурсів. Із запровадженням Інтернет-технологій багато традиційних бібліотечних процесів модернізуються з допомогою веб-сайту.

Перш за все, на веб-сайті публічні бібліотеки представляють власні інформаційні ресурси: ЕК, повнотекстові документи, нові надходження, матеріали конференцій та семінарів, проведених бібліотекою, публікації співробітників, інформацію про бібліотеку, її послуги та проекти, наукову

діяльність, науково-методичну, просвітницьку роботу, видавничу діяльність, новітні технології, корпоративну діяльність, новини, події.

Для забезпечення успіху веб-сайта важливим елементом є проведення моніторингу використання його ресурсів. Постійний аналіз відвідуваності та використання ресурсів бібліотеки – ЕК, ЕБ, БД – допомагає зробити його максимально корисним.

Завдання, які вирішуються сайтом сучасної публічної бібліотеки, виражені в наступному: активній реалізації інформаційних функцій бібліотеки; наданні доступу широкого кола користувачів до власних бібліотечних баз даних, електронного каталогу, методичних і наукометричних баз, доступ до повнотекстових документів; наданні доступу читачів до інформаційних ресурсів глобальної мережі в цілях задоволення їх інформаційних потреб; наданні допомоги читачам у оперативному інформаційному пошуку і отримання ними необхідних матеріалів; розвитку інформаційної культури користувачів за допомогою їх звернення до веб-сайту бібліотеки; розвитку професійних навичок і умінь співробітників бібліотеки в процесі створення і підтримки веб-сайту.

Дніпропетровська ОУНБ на своєму сайті в рубриці «Читай – формат не має значення!» розмістила інформацію про нову послугу, яка дозволяє всім бажаючим прочитати на своєму мобільному обладнанні (за допомогою QRКоду) кілька сторінок запропонованих творів і прийняти рішення щодо того, чи читати всю книгу. Бібліотеки використовують блоги для інформування про книги. Великою популярністю серед молоді користуються блоги Рівненської ОУНБ «Порадник читача», Херсонської ОУНБ ім. О. Гончара «Бібліотека без бар'єрів» та Волинської ОУНБ ім. О. Пчілки «Бібліотечна веселка».

На сайті Тернопільської ОУНБ досить цікавими є розділи «Рейтинг книг та журналів» (книги-лідери, які завоювали найбільший рейтинг популярності серед читачів абонементів, а також популярні періодичні

видання відділу читального залу), «Вийшли з друку» (інформація про нові покажчики, огляди та бюлетені), «Віртуальні виставки», що містять рейтинг книг і періодичних видань (світовий BEST, український BEST, книга – відкриття року, бестселери авторів Тернопільщини, книги на електронних носіях), інформацію про нові надходження та видання бібліотеки. Відділами бібліотеки створено дев'ять блогів. Наприклад, блог відділу читального залу «Бібліотека. Книга. Читач», для відвідувачів мережі буде цікавим джерелом нової інформації про події та життя бібліотеки, новинки в світі книг. «КЛЮЧ» («Краща література юним читачам») – таку назву має віртуальний проект НБУ для дітей, присвячений популяризації кращих зразків дитячої літератури. Цей проект має на меті допомогти дітям і підліткам отримати фахову інформацію про нові і призабуті книжки, видані в Україні, познайомити з письменниками і художниками-ілюстраторами, які присвятили свій талант дитячій літературі. Також на сайті бібліотека розмістила електронну аудіобібліотечку літературних творів для дітей – «Почитайко». Тут юні читачі можуть ознайомитися із улюбленими віршами, короткими оповіданнями, уривками з великих творів, відібраними й озвученими бібліотекарями. В рубриці «Читання – справа сімейна» розміщено добірку порад батькам, які бажають, щоб їхня дитина всебічно розвивалася, пізнавала світ, відчувала духовну єдність з родиною, мала інтерес до життя, до книги: «Як заохотити дитину до читання», «Як і що читати дітям від народження до 3 років», «...від 3 до 6 років», «...від 7 до 11 років», «...від 12 до 15 років», «Десять книжок, які слід прочитати саме в дитинстві», «Варто прочитати батькам».

Херсонська ОУНБ ім. Олеса Гончара у своїй «Книжковій шафі» надає користувачам доступ до аудіозаписів творів класичної та сучасної художньої літератури, матеріалів краєзнавчого характеру, які читають актори драматичного театру, бібліотекарі, студенти Херсонщини. Цікавою знахідкою для читачів є також віртуальна книжкова виставка «Золота полиця», яка розміщена на сайті Херсонської ОУНБ ім. О. Гончара. Епіграф

виставки: «Золота полиця – це та, на яку ставлять улюблені книжки» (Ю. К. Олеша), і присвячується вона облаштуванню та наповненню домашніх бібліотек. На ній представлена література, з якої читачі можуть дізнатися про історію приватних бібліотек, отримати поради з правильного розміщення бібліотеки в квартирі та вибрати дизайн на будь-який смак.

Також заслуговує на увагу віртуальний проект Херсонської ОУНБ ім. О. Гончара під назвою «Музей книги», який створено для популяризації фондів бібліотеки (відділу рідкісних видань), історії і культури книги взагалі. Сайт проекту структуровано за спеціальними розділами: «Стародруки очима часу», «Взірці поліграфічної майстерності», «Рукописні документи». Бібліотекарі постійно наповнюють сайт новим контентом, оперативно реагують на коментарі до текстів і дають онлайн-консультації для відвідувачів. Українська бібліотечна асоціація визнала «Музей книги» кращим бібліотечним проектом 2012 року. «Віртуальний музей книги» НБУ для дітей також знайомить відвідувачів сайту з рідкісними і цінними виданнями бібліотеки, містить повнотекстові дані про видання кінця XIX – першої половини XX століття. Має три розділи: «З історії ілюстрованої книги для дітей XX століття», «Вибрані сторінки з історії дитячої книги України», «Віртуальні виставки».

Розвиваючи різні напрями роботи із широкою аудиторією, яка вже представлена в соціальних мережах, бібліотека має можливість оптимізувати свою діяльність. Отже, публічні бібліотеки активно застосовують соціальні мережі для організації професійного спілкування та взаємодії з читачами, бібліотечного обслуговування, навчальної діяльності та рекламних заходів, вибираючи найбільш необхідне програмне забезпечення, розвиваючи форми миттєвих відповідей, використовуючи інші засоби інтерактивної комунікації, що наближає їх до користувачів, робить більш релевантними в сучасному інформаційному суспільстві, формує новий імідж бібліотеки, підвищує

соціальну активність користувачів за рахунок залучення до створення бібліотечного контенту та ін.

Беззаперечним є той факт, що вже сьогодні соціальні сервіси розширюють професійні контакти, заохочують пошук нового стилю й пріоритетів, творчої волі, ідей співробітництва та їхньої реалізації у бібліотечній галузі, формують позитивний імідж книгозбірень, допомагають закріпити кредит довіри до них у користувачів та інших учасників інформаційного суспільства, стимулюють останніх стати партнерами в розвитку [202].

Соціальні мережі стали одним із способів популяризації читання серед широкої аудиторії. Проаналізувавши активність бібліотек за їх присутністю у найбільш популярних соціальних мережах, можна зробити певні висновки. У соціальній мережі Facebook мають свої сторінки всі обласні бібліотеки. Бібліотеки також активно реєструють офіційні сторінки в Твіттері та створюють офіційні канали на YouTube. Наприклад, досить цікаво Херсонська ОУНБ на своїй сторінці у YouTube проводить віртуальну екскурсію своєю книгозбірнею, рекламує послугу бронювання літератури, викладає сюжети про заходи, які проходять у бібліотеці. Житомирська та Тернопільська ОУНБ зареєстровані в соціальній мережі Google+. А Херсонська ОУНБ зареєстрована на сайті, що є частиною бібліотечного порталу lib.kherson.ua, де мають свої сторінки відділи: документів іноземними мовами, краєзнавства, рідкісних і цінних видань, документів з мистецтва, інформаційно-бібліографічний та науково-методичний. Поєднання традиційних форм роботи з новими сучасними технологіями дає відмінний результат. Сайти, блоги та сторінки в соціальних мережах наблизили бібліотечні послуги до молодих читачів, стали потужним інструментом заохочення до читання, позитивно вплинули на розвиток читацької аудиторії, підвищили ступінь поінформованості користувачів. Застосування інформаційних технологій розширює можливості бібліотек та коло їх реальних і потенційних користувачів.

Працівниками публічних бібліотек створено низку блогів і груп у соціальних мережах, зокрема: блог відділу абонементу Чернівецької ОУНБ ім. М. Івасюка «Книжковий простір» інформує про кращі книги року та нові надходження літератури у відділи бібліотеки, розміщує буктрейлери на книги сучасних українських письменників. Миколаївська ОУНБ ім. О. Гмирява підтримує бібліотечний блог «Книжковий континент». Цей блог для тих, хто любить книги та читання, це своєрідний майданчик, де відвідувачі можуть вільно спілкуватися, ділитися враженнями від прочитаного, отримувати допомогу або пораду у пошуку книг та просто залишати свій коментар. Цікавими також є блоги «Порадник читача» (Рівненської ОУНБ), «Бібліотека без бар'єрів» (Херсонської ОУНБ імені О. Гончара), «Бібліотечна веселка» та «Читальники» (Волинської ОУНБ ім. О. Пчілки).

Публічні бібліотеки усвідомлюють, що вони не можуть залишитися осторонь від всезростаючого потоку електронної інформації. Адже широкомасштабне виробництво інформації в електронній формі та величезна кількість джерел, що існують винятково в електронному вигляді, створюють середовище, у якому бібліотека повинна опановувати віртуальні ресурси не тільки для споживання інформації, а й для того, щоб заявляти про себе, надаючи в мережі інформацію про свої продукти та послуги [202].

Вважається, що чим більше послуг пропонує бібліотека користувачам, тим повніше використовується її потенціал. Формування асортиментної політики в процесі створення та надання інформаційних продуктів та послуг публічних бібліотек, розширення їх кола за рахунок впровадження інновацій дали змогу бібліотекам надавати сервісні послуги: відправлення або приймання повідомлень електронною поштою; користування послугами Інтернету; пошук інформації у мережі інтернет на замовлення; запис інформації на флеш накопичувачі; друк на принтері; комп'ютерний переклад тексту; сканування; копіювання. Використання сучасних технологій в

обслуговуванні користувачів підвищує ефективність використання ресурсів бібліотеки і полегшує шлях користувача до інформації, надає престиж, привабливість бібліотеці [201].

Але сьогодні зростає кількість людей, яким потрібно оперативно отримувати релевантну інформацію. Для цього необхідне обслуговування користувачів за допомогою електронної пошти передплаченими новими виданнями різної тематики, аналітичною, реферативною інформацією, ксерокопіями необхідних матеріалів; також, на договірній основі з організаціями готувати тематичні добірки, здійснювати запис інформації з Інтернету на дискети, як це робиться в бібліотеках інших країн світу; по-третє, необхідно розширювати перелік послуг користувачам (наприклад, ознайомлення на веб-сайті з виставками, що проходять у бібліотеці, матеріалами читацьких конференцій тощо) [201].

Активне впровадження сучасних форм обслуговування на базі використання мережевих технологій передбачає створення електронних інформаційних ресурсів, віртуальні консультації, ЕДД та інші послуги, які користуються великим попитом у користувачів.

Послуги ЕДД надають своїм користувачам Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Миколаївська, Рівненська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Одеська, Чернігівська ОУНБ, майже усі бібліотеки надають ці послуги на платній основі. Отримати електронні копії документів з фонду бібліотеки можна звернувшись до служби електронної доставки документів (ЕДД). За її допомогою замовляються копії статей з газет і журналів, фрагментів книг, які надсилаються на електронну адресу читача. Дніпропетровська ОУНБ, крім електронної доставки документів, надає послуги сканування текстів, фотокопіювання, ксерокопіювання із фонду бібліотеки, проведення наукової та мистецтвознавчої експертизи.

Послуги ЕДД надають переважно ОУНБ. Електронна доставка документів в бібліотеках здійснюється декількома шляхами, а саме:

пересилання файлів із зображенням сторінок документів за електронною адресою «основної» бібліотеки користувача з наступним роздруковуванням на принтері і наданням читачеві копії на паперовому носії; пересилання файла за електронною адресою користувача; розміщення файла на сервері бібліотеки, звідки інформацію забирає сам користувач (у цьому випадку йому надсилається повідомлення про виконану послугу); пересилання файла з використанням шифрування або анонімної програми підтримки читачів каналом онлайн.

Упровадження у роботу багатьох публічних бібліотек нових комунікативних технологій подолало наявні бар'єри в обслуговуванні користувачів. Так, у Вінницькій ОУНБ впроваджуються віртуальні сервіси для віддалених користувачів. Вона у 2003 р. одна із перших в Україні запровадила нову послугу «Бібліографічна довідка». У результаті активного впровадження новітніх інформаційних технологій, на сьогодні бібліотека має декілька Інтернет-ресурсів: офіційний сайт, електронний каталог, Вінницький інформаційний портал, низку тематичних електронних баз даних, блоги. Загалом віртуальну довідку запровадили 18 ОУНБ України, серед них Волинська ОУНБ. Бібліотека також надає додаткові платні послуги, серед яких підготовка сценаріїв, політурні та реставраційні роботи, проведення експертизи культурних цінностей та інше. Послуги віртуальної довідкової служби надають також Хмельницька обласна бібліотека для дітей ім. Т. Г. Шевченка, Миколаївська обласна бібліотека для дітей імені В. Лягіна та Тернопільська обласна бібліотека для дітей. Корисним для користувачів є віртуальний сервіс Запорізької ОУНБ «Запис у бібліотеку on-line». Читацький квиток отримується під час візиту в бібліотеку після пред'явлення посвідчення особи, що підтверджує основну інформацію форми попередньої реєстрації. Віртуальна довідкова служба є важливою формою довідково-бібліографічного обслуговування віддалених користувачів, але очевидно, що запровадження цього сервісу на сьогоднішній день є недоступним для багатьох публічних бібліотек.

Удосконаленню обслуговування користувачів, що не мають власного комп'ютеру з підключенням до інтернету, сприяє участь публічних бібліотек у проектах націлених на забезпечення всім громадянам вільного доступу до інформації. Так у 2000-х рр. в публічних бібліотеках різних регіонів було відкрито 135 інтернет-центрів, кожний з яких пропонує користувачам не менше п'яти робочих станцій, підключених до світової мережі, консультації та навчання методикам пошуку в ній. На базі ОУНБ реалізується проект «Створення регіональних інформаційних порталів та інформаційних центрів на базі публічних бібліотек» [59].

До послуг користувачів публічних бібліотек – центри європейської інформації, всеукраїнська мережа яких налічує 24 центри, що працюють у структурі ОУНБ. У їхній компетенції: надання консалтингових послуг та безплатного доступу до інформаційних ресурсів (як традиційних, так і електронних) інституцій Європейського Союзу, інших європейських організацій; інформування про економічні, політичні, освітні та культурні процеси, котрі відбуваються в країнах Європи, можливості здобуття освіти, участі в наукових, молодіжних та інших програмах ЄС. На базі центрів європейської інформації здійснюються різноманітні освітньо-інформаційні заходи, спрямовані на популяризацію знань і сприяння інтеграції України в європейське співтовариство [64].

Надаючи свої традиційні послуги, бібліотеки також рухаються у напрямку обслуговування користувачів на основі сучасних інформаційних технологій. Вони впроваджують вільне програмне забезпечення, опановують хмарні технології, надають доступ до електронного урядування, створюють власні інформаційні продукти, купують сучасне обладнання, налагоджують співробітництво з іншими бібліотеками та організаціями. Усе це для того, щоб зробити свої фонди широкодоступними, наблизити їх до користувача, навчити його орієнтуватися в них, виокремити з величезного потоку інформації тільки найнеобхідніше і щоб надати своїм абонентам доступ до світових інформаційних ресурсів.

Мережа публічних бібліотек України відіграє провідну роль у накопиченні та передачі знань; забезпеченні прав людини на вільний доступ до інформації; подоланні цифрової і, як наслідок, інформаційної нерівності в суспільстві; розробці контенту і забезпеченні рівноправного доступу до нього; підвищенні рівня грамотності у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Але в умовах посилення вимог до ліцензійного програмного забезпечення, зменшення фінансування, бібліотекам доводиться купувати дорогі ліцензійні програми, оплачувати роботу програмістів, займатися постійним вдосконаленням технічних характеристик персональних комп'ютерів, що сильно позначається на невеликому бюджеті публічних бібліотек. Крім того, не кожна публічна бібліотека може дозволити собі мати відділ інформатизації, системного адміністратора і свій сервер. В таких умовах для публічних бібліотек рішенням може стати використання хмарних обчислень як напряму розвитку інформаційно-комунікаційного сервісу [163,164].

Під хмарними обчисленнями (від англ. cloud computing) зазвичай розуміється надання користувачу комп'ютерних ресурсів і потужностей у вигляді хмарних інтернет-сервісів. Ці ресурси надаються користувачеві у «чистому» вигляді, і користувач може не знати, які комп'ютери обробляють його запити, під керуванням якої операційної системи це відбувається і т. д. [156]. Хмарні сервіси, в свою чергу, є інформаційною технологією, що надається на вимогу в якості сервісу в Інтернеті або виділеної мережі, який сплачується в залежності від використання, тобто хмарний сервіс – це веб-орієнтоване програмне забезпечення, програма, що працює в рамках веб-браузера без інсталяції на комп'ютер користувача [181]. Хмарні сервіси представлені в широкому діапазоні — від повноцінних додатків і платформ для розробки до серверів, систем зберігання і віртуальних робочих місць.

Публічним бібліотекам доступні різні види хмарних сервісів, їх розмаїття можна розділити по моделі обслуговування:

- Програмне забезпечення як послуга (SaaS) — програмне забезпечення працює на комп'ютерах, які належать постачальнику SaaS і управляються ним, при цьому вони не встановлюються і не управляються за допомогою комп'ютерів бібліотеки. Доступ до ПЗ надається через загальну мережу Інтернет і, як правило, надається на основі щомісячної або річної передплати.

- Інфраструктура як послуга (IaaS) — обчислювальні та мережеві ресурси, а також ресурси зберігання даних і інші елементи (безпека, інструменти) надаються постачальником IaaS через загальну мережу Інтернет, VPN або підключення до виділеної мережі. Бібліотека отримує у власність і управління ОС, додатки і інформацію, наявні в інфраструктурі і платить відповідно з використанням.

- Платформа як послуга (PaaS) — всі компоненти програмного і апаратного забезпечення, необхідні для створення і управління додатками, що працюють на основі «хмарних обчислень», надаються провайдером PaaS за допомогою загальної мережі Інтернет, VPN або підключення до виділеної мережі. Бібліотека платить відповідно з використанням та контролює використання додатків в їх життєвому циклі [165].

Публічним бібліотекам також доступні послуги хмар, що розділяються по моделі розгортання на приватні, загальнодоступні (публічні) і гібридні. Приватні хмари — це внутрішня хмарна інфраструктура і служби бібліотеки. Ці хмари знаходяться в межах корпоративної мережі. Бібліотека може керувати приватною хмарою самостійно або доручити управління зовнішньому підряднику. Загальнодоступні (публічні) хмари — це хмарні послуги, що надаються постачальником. Хмари знаходяться за межами корпоративної мережі. Користувачі не мають можливості керувати даною хмарою чи обслуговувати її — вся відповідальність покладена на власника хмари. Гібридні хмари поєднують в собі загальнодоступні і приватні хмари. Зазвичай вони створюються бібліотекою, а обов'язки по управлінню ними

розподіляються між підприємством і постачальником загальнодоступної хмари [156].

Для публічної бібліотеки використання хмарних сховищ є прийнятним рішенням, якщо існує незадоволеність вже наявними сервісами, або відсутність необхідних сервісів як таких, або прагнення до оптимізації та скорочення витрат.

Ці технології публічні бібліотеки можуть використовувати в різних напрямках: сховище для приватного доступу (можливість використовувати одним співробітником бібліотеки); сховище для обмеженого доступу (можливість використовувати співробітниками бібліотеки або певною групою користувачів); сховище відкритого доступу (можливість використання всіма користувачами бібліотеки).

Перевагами таких сервісів є відсутність необхідності установки ПЗ на робочих місцях користувачів — доступ до ПЗ здійснюється через звичайний браузер; скорочення витрат на розгортання системи в бібліотеці; скорочення витрат на технічну підтримку та оновлення; швидкість впровадження; інтуїтивний зрозумілий інтерфейс, так як більшість співробітників вже звикли до використання веб-сервісів; мультиплатформеність [164].

Крім хмарних сховищ корисним інструментом у діяльності бібліотек може стати використання вільного програмного забезпечення, заснованого на хмарних технологіях. Вільне програмне забезпечення — програмне забезпечення, користувачі якого мають права на його необмежене встановлення, вільне використання, вивчення, поширення і зміну (вдосконалення), а також розповсюдження копій і результатів зміни. В даний час ПЗ з відкритим кодом доступне для бібліотечних та інформаційних систем. Прикладом подібних програм у бібліотечній галузі можуть служити Koha, DSpace, NewGenlib, Fedora, Eprints та інші. Найбільшої уваги заслуговують програми Koha, DSpace і Eprints.

DSpace — пакет вільного ПЗ, надає інструменти для управління цифровими активами, використовується як основа для колективних архівів.

Воно також пропонується як платформа для цифрового зберігання контенту [139].

ЕPrints пакет вільного ПЗ для побудови архівів відкритого доступу сумісних з протоколом ініціативи відкритих архівів для отримання метаданих (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting). Воно містить багато можливостей, зазвичай реалізуються в системах управління документообігом, однак, перш за все, воно використовується для створення колективних архівів та електронних бібліотек.

Автоматизована інформаційно-бібліотечна система (АІБС) «Коґа» є першою бібліотечною системою з відкритим вихідним кодом, яка широко використовується публічними, шкільними та спеціальними бібліотеками. АІБС «Коґа» забезпечує основні функції, які потрібні для обслуговування читачів:

- онлайновий доступ до електронного каталогу;
- електронне замовлення документів;
- каталогізація;
- база даних читачів бібліотеки;
- видача/повернення книг;
- зв'язок між відділами і філіями бібліотеки.

Крім перерахованих вище особливостей, АІБС «Коґа» має і ряд інших:

- простий і зрозумілий інтерфейс;
- можливість широкого, багатоаспектного і оперативного пошуку;
- можливість управління документальними потоками та абонентами;
- можливість імпорту та експорту бібліографічних записів;
- можливість аналітичного опису статей;
- здатність працювати з будь-якою кількістю підрозділів, користувачів (категорій користувачів), примірників (категорій примірників), валют та інших бібліотечних даних;
- модуль каталогізації з вбудованим клієнтом Z39.50.

Більш простим варіантом для невеликих бібліотек або бібліотек сільської місцевості є створення хмарного електронного каталогу на платформі Google. Такий каталог вже ведеться Буською центральною районною бібліотекою імені Івана Котляревського, що знаходиться у Львівській області.

Крім хмарних сховищ і вільного програмного забезпечення, так само у своїй діяльності публічні бібліотеки можуть використовувати безліч інших сервісів компанії Google: електронну пошту Gmail, календар, сервіс для відеоконференцій і чатів Hangouts (можливість створити свій чат для кожного відділу, або чат для швидкого інформування керівників підрозділів), соціальну мережу Google+, відеохостинг YouTube, які дозволяють співробітникам бібліотеки працювати разом, де б вони не знаходилися. Google Docs дає можливість створювати, редагувати та зберігати документи, таблиці, презентації, фото, анкети і веб-форми, прямо у браузері з будь-яких пристроїв, а також легко надавати доступ до файлів користувачам бібліотеки.

Для щоденної роботи фахівцям публічних бібліотек підійде перша глобальна хмарна служба офісних додатків Office365 розроблена компанією Microsoft. Служба надає потужність хмарної продуктивності, допомагаючи заощаджувати час, гроші і звільняючи цінні ресурси публічних бібліотек. Office 365: об'єднує знайомий набір для робочого столу Microsoft Office і хмарні версії засобів Microsoft наступного покоління для обміну інформацією і спільної роботи колективу бібліотеки, у тому числі Office Online і Microsoft Skype, хмара OneDrive, щоб користувачі були доступні в будь-якому місці за допомогою Інтернету. Ще одним сервісом Microsoft є Sway - багатоплатформовий додаток з інтуїтивним інтерфейсом є серйозним конкурентом PowerPoint. Сервіс працює з файлами Word, PPT і не вимагає підготовки перед початком роботи. Головними перевагами програми є:

- Універсальність. Sway не потребує використання декількох програм. Всі дії, від тексту до анімаційної графіки, створюються всередині середовища Sway через браузер.

- Доступність. Макети можуть бути доступні декільком користувачам ще під час роботи. Навіть якщо у користувача немає облікового запису або Microsoft, він все одно зможе дивитися і редагувати дані, що корисно для колективної роботи над проектом.

- Браузерна платформа. Готові презентації публікуються у вигляді веб-сторінок. Можна не зберігати презентації на флеш-накопичувачах, а відразу публікувати матеріал на сайті бібліотеки.

- Інтеграція з соціальними мережами. Відправити файли колегам, поділитися результатом можна під час роботи.

- Предикативність. Додаток оптимізує дії, прискорюючи роботу над презентацією. Не доводиться повторювати однотипні дії, бо вгадавши алгоритм, програма все зробить за користувача.

Інструментарій просування в мережі і популяризації публічної бібліотеки в цілому суттєво збільшується з допомогою хмарних сервісів. Наприклад, хмарний сервіс Zoho – набір необхідних інструментів для роботи бібліотечного фахівця: електронна пошта, телефон, чат; всі соціальні медіа – в одному місці; сховище файлів; документи, календарі та ін. Ці і багато інших сервісів будуть корисними у діяльності публічних бібліотек [32].

Головною проблемою впровадження хмарних технологій у публічних бібліотеках України є недостатнє матеріально-технічне оснащення та інертність кадрів, але незважаючи на існуючі труднощі, публічні бібліотеки України, по мірі можливості, активно використовують хмарні технології в своїй діяльності.

З метою аналізу впровадження хмарних технологій в роботу Обласних універсальних наукових бібліотек України було проведено дослідження використання ними хмарних сервісів шляхом анкетування. Встановлено, що всі ОУНБ застосовують у своїй діяльності хмарні технології, зокрема 85% з них використовують хмарні сховища. Найбільшою популярністю користується Google.Диск. В результаті дослідження було виявлено, що можливостями Google Docs користуються понад 60% ОУНБ, а Office365 від

Microsoft не використовує у своїй діяльності ніхто. Однією з бібліотек було відзначено додаток Slideshare — безкоштовний сервіс, що дозволяє завантажувати професійні відео та слайди презентацій. На відміну від каналу YouTube, на цьому ресурсі фокус робиться саме на презентації. Так само публічні бібліотеки вдаються до послуг графічних онлайн редакторів, онлайн конвертерів книжкових форматів, аудіо та відео файлів, конвертерів jpg to pdf. Корисними в роботі бібліотек є сервіси онлайн публікацій Issuu і Calameo — онлайн-платформи для створення, зберігання та перегляду веб-сторінок pdf-документів (портфоліо, книг, журналів, газет тощо). За даними анкетування, для урізноманітнення контенту Харківська ОУНБ користується хмарними сервісами Infogr.am, Pictochart і Padlet. Infogr.am — платформа для створення інфографіки з яскравими діаграмами, хмарами слів, деревовидними картами, таймерами і статистикою Google Analytics. При цьому сервіс підходить для роботи як з невеликими текстовими блоками, так і величезними масивами даних, які можна вивантажувати з Excel і Google Drive [32].

Для ефективної популяризації бібліотечних продуктів і послуг у соціальних мережах, книгозбірням необхідно використовувати яскраві графічні об'єкти, що привертатимуть увагу користувачів. Одним з інструментів для створення інфографіки є хмарний сервіс Pictochart, який можна використовувати при створенні постів у соціальних мережах, наочної презентації товарів і послуг, в якості окремих графічних елементів сайту (кнопки, іконки), банерів, рекламних постерів (анонси подій тощо). Цей сервіс допоможе бібліотеці у створенні сучасного іміджу.

Для швидкого обміну нотатками і спільної роботи над проектами бібліотекарі можуть використовувати Padlet — безкоштовний сервіс, який дозволяє спілкуватися з іншими користувачами за допомогою текстових повідомлень, фотографій, посилань та іншого. Кожне місце для спілкування називається «стіна», бібліотеки можуть створювати тематичні «стіни»,

наприклад, присвячені різним знаменним датам або соціокультурним заходам. Він також може бути використаний в якості дошки оголошень.

Таким чином, хмарні технології дозволяють бібліотекам подолати існуючі бар'єри: географічні, технологічні, соціальні. Головною перешкодою на шляху до використання хмарних технологій у публічних бібліотеках України є відсутність необхідних компетенцій персоналу, нечисленний комп'ютерний парк і відсутність 100% підключення наявних комп'ютерів до високошвидкісного Інтернету.

Надання доступу до електронного урядування є важливим напрямом розвитку інформаційно-комунікаційного сервісу публічних бібліотек. Необхідність запровадження електронного урядування зумовили всеохоплююча глобалізація, інформатизація всіх сфер суспільства та низький рівень активності громадян України у суспільному житті країни. Під «електронним урядуванням» розуміється спосіб організації державної влади за допомогою систем локальних інформаційних мереж та сегментів глобальної інформаційної мережі, що забезпечує функціонування органів влади в режимі реального часу та робить максимально простим і доступним щоденне спілкування з ними громадян, юридичних осіб, неурядових організацій. Це означає, що будь-яка особа може звернутися до органів державної влади та отримати відповідні послуги за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Публічні бібліотеки України, які на сучасному етапі виконують роль інформаційних центрів залучилися до Національного плану дій у рамках «Партнерства «Відкритий уряд»» затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2012 р. У межах ініціативи «Публічні бібліотеки – мости до електронного урядування» Українською бібліотечною асоціацією у липні-листопаді 2013 р. було проведено спеціалізоване навчання для працівників бібліотек на базі регіональних тренінгових центрів. Учасники тренінгів на практиці засвоїли інструменти інтернет-серфінгу та вдосконалили навички користування сервісами електронного урядування.

Публічні бібліотеки України почали активне впровадження у свою діяльність послуг з надання доступу до електронного урядування. У 2014 р. у Хмельницькій області було проведено огляд-конкурс бібліотек на краще сприяння поширенню практик електронного урядування. Метою конкурсу була організація доступу громадян в бібліотеках до національних та регіональних послуг в онлайновому режимі, активізація створення бібліотеками ресурсів і послуг щодо сприяння взаємодії населення з владою у електронному режимі, виявлення, узагальнення та розповсюдження передового досвіду бібліотек. За результатами конкурсу найбільш популярним є користування Інтернет-приймальними органів державної влади та органів місцевого самоврядування; електронна реєстрація юридичних та фізичних осіб підприємців на сайті Державної реєстраційної служби України; електронні послуги на веб-порталі Пенсійного фонду України; пошук роботи на Інтернет-порталі «Труд» Державної служби зайнятості України; користування послугами Всеукраїнської безкоштовної освітньої мережі «Щоденник.ua»; резервування та придбання проїзних пасажирських документів на залізничний транспорт та авіаперевезення; реєстрація колишніх вкладників Ощадбанку СРСР в «Реєстрі вкладників заощаджень громадян» на сайті АТ «Ощадбанк»; перевірка особистих рахунків та оплата комунальних платежів та інші.

Соціологічне дослідження «Бібліотеки області та електронне урядування» проведене Кіровоградською ОУНБ [35] дало змогу проаналізувати ступінь використання послуг з електронного урядування бібліотеками області. В дослідженні взяли участь центральні районні, міські, сільські бібліотеки, які підключені до мережі Інтернет. За його результатами, послуги з електронного урядування надають 97 публічних бібліотек області, або 17% від загальної кількості бібліотек. З них в сільській місцевості послуги з електронного урядування надають тільки 38 бібліотек – 8% від загальної кількості.

Проведене дослідження дало можливість виявити перелік питань, з якими найчастіше звертаються громадяни: пошук роботи (65%), розрахунки пенсій (62%), реєстрації на ЗНО (57%), діяльність місцевих органів влади (51%), резервування квитків (36%), юридичні консультації (31%), подання скарг (21%), надання землі в оренду (18%), оплата житлово-комунальних послуг (15%), придбання товарів через Інтернет - магазини (14%).

Результати дослідження показали, що 65% відвідувачів потребують допомоги бібліотекарів в отриманні доступу до електронного урядування; 37% бібліотек області, які мають підключення до Інтернету, не надають послуги з електронного урядування; не всі бібліотеки активно співпрацюють з місцевою владою; недостатньо рекламуються послуги та майже не ведеться облік роботи з даного напрямку.

Новому поштовху в сфері інформаційно-комунікаційного сервісу сприяло функціонування мережі Пунктів доступу громадян (ПДГ) до офіційної інформації, створених з метою розбудови правового суспільства та створення умов доступності та прозорості рішень влади для громадськості. Ця ініціатива започаткована Українською бібліотечною асоціацією у червні 2009 р. в межах гранту Програми сприяння Парламенту України II (ПСП II) за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Пункти Доступу Громадян – це інформаційні центри у публічних бібліотеках України, де громадяни мають можливість отримати інформацію про діяльність органів державної влади (з електронних джерел у т.ч.) та дізнатись, яким чином можна долучитись до процесу законотворення та впливати на процес прийняття державних рішень. Станом на квітень 2018 р. їх мережа нараховує 999 бібліотек. Процес демократизації українського суспільства та активізація впливу громадян на діяльність органів державної влади за допомогою електронного урядування, неможлива без допомоги публічних бібліотек України, які є невід’ємною частиною інформаційно-комунікаційної інфраструктури держави. Таким чином, електронне

урядування також є одним з напрямів розвитку інформаційно-комунікаційного сервісу публічних бібліотек [30].

Новим рівнем інноваційного розвитку публічних бібліотек є використання мобільних технологій, адже існують явні передумови того, що майбутнє комп'ютерних технологій знаходиться в сфері мобільних пристроїв і бездротового зв'язку. Мобільні технології активно завойовують лідируючі позиції серед засобів передачі інформації, включаючи в себе асортимент портативних пристроїв і стандартів зв'язку. Мобільні пристрої, спочатку прості пейджери, дуже швидко еволюціонували до сучасного мобільного телефону з функціями GPS навігації, вбудованим веб-браузером, клієнтом миттєвих повідомлень і навіть іграми. Крім цього серед тенденцій перетворення глобальної інформаційної економіки ІФЛА називає перехід до мобільного пристрою як основного засобу доступу до інформації, тим самим підкреслюючи неминучість використання мобільних технологій бібліотеками, в нашій країні в тому числі. Таким чином, можна зробити висновок, що мобільні технології являються перспективним інструментом надання доступу до інформації. Переваги мобільних пристроїв отримали визнання на етапі реалізації смс-інформування з метою обслуговування та інформування читачів. З огляду на появу нових ідей, можна виділити наступний ряд використання мобільних технологій в бібліотеках: qr-коди для створення інтерактивних бібліотек і виставок книг, мобільні аудіогіди, електронна видача книг на пристрій користувача та ін. Крім того, змінюється і спосіб надання інформації про бібліотеку в мобільному середовищі – з'являються мобільні версії сайтів і мобільні додатки бібліотек.

Розробка мобільного додатку для публічних бібліотек України стане ефективним інструментом популяризації читання та кроком на шляху до суспільства знань. Мобільний додаток першого покоління може включати розділ новин, пошук в електронному каталозі, нові надходження, контактну інформацію і можливість використання функцій особистого кабінету при вказівці читацького квитка. Одна з найважливіших функцій додатку це

зв'язок особистісного характеру. Тобто користувач, встановивши собі мобільний додаток, отримує оперативні дані стану свого формуляра, про зміни в роботі бібліотеки, термінові новини типу «тиждень вибачення», про стан замовленої літератури. Так само він може звертатися через додаток до співробітників бібліотеки з питаннями. Реалізація цього на напряму розвитку інформаційного сервісу публічних бібліотек вбачається здійсненою в разі розробки універсального мобільного додатку на державному рівні. В цьому разі користувач в мобільному додатку зможе обрати потрібну бібліотеку, авторизуватися та користуватися послугами високотехнологічного бібліотечного обслуговування.

Соціокультурний аспект бібліотечної діяльності, який розуміється як цілеспрямована і спеціально організована система дій і заходів, метою яких є сприяння вдосконаленню інтелектуального, матеріального та естетично-духовного стану суспільства, є вагомим напрямом бібліотечної роботи. В сучасних умовах це вид діяльності, який можна представити у вигляді формули: культурна діяльність = творча діяльність + комунікаційна діяльність, для бібліотек має бути пріоритетним.

Соціокультурна діяльність бібліотек реалізується в процесі підготовки і проведення соціокультурних заходів. Відвідування останніх у публічних бібліотеках України демонструє позитивну динаміку: якщо показник відвідуваності у 2008 р. становив 14 449,0 тис. осіб, то у 2016 р. він склав 14 892,6 тис. осіб. Це свідчить про розгортання інформаційного сервісу публічних бібліотек України та про важливість цього напряму роботи.

Соціокультурна діяльність публічних бібліотек розгортається в напрямі популяризації книгозбірень не тільки як місць для відпочинку, але і середовища для плідної праці на основі коворкінгу. Поняття коворкінг пішло від англійського слова, що означає «спільно працюючі» і розглядається як модель роботи, в якій учасники, залишаючись незалежними і вільними, використовують загальний простір для своєї діяльності. Зокрема, коворкінг популярний серед фрілансерів, віддалених співробітників, перекладачів,

програмістів, дизайнерів, підприємців. Коворкінг займає проміжне місце між роботою з дому і використанням окремого офісу. В такому вільному офісі має бути вся необхідна офісна техніка і інтернет, зазвичай це WiFi, різні місця для роботи, столи та комфортні крісла, кава, чай і ласощі. При цьому є щоденна або щомісячна плата за користування таким приміщенням, своєрідна оренда. Відкриття коворкінг-центрів в бібліотеках надає останнім ряд переваг.

Бібліотека залучає користувачів, звертає на себе увагу, отримує додатковий дохід, підвищує відвідуваність і запроваджує нові форми роботи. Така модель роботи підходить тим фрілансерам, яким не потрібно проводити зустрічі, а потрібне комфортне середовище і інтернет. Зарубіжні книгозбірні широко практикують надання послуг коворкінг-зон в денний, і, навіть, в нічний час. Вночі за плату надається робоче місце, крім цього, можливо користуватися всіма сервісами, які надає звичайна бібліотека: книги, комп'ютери, WiFi, і все це за невеликі гроші порівняно з іншими коворкінг платформами.

Публічні бібліотеки України, опановуючи досвід зарубіжних бібліотек, також створюють коворкінг-зони. Зону вільного читання було створено у Миколаївській ОУНБ ім. О. Гмирьова за підтримки Посольства США в Україні як новий комфортний майданчик для читання та проведення різноманітних презентацій, зустрічей, дискусій, ігрових сесій, «відкритого мікрофону» та ін. До послуг користувачів: сучасна література з різних галузей знань, у т. ч. й англomовна, науково-популярні журнали; комп'ютери з доступом до мережі Інтернет; інформаційний кіоск з переліком актуальних ресурсів та послуг бібліотеки; телевізійна панель з інформацією про заходи бібліотеки. Також у бібліотеці функціонує творча лабораторія «Mykolaiv FabLab» як місце для реалізації проектної та дослідницької діяльності з використанням технологій 3D-моделювання. До послуг користувачів: користування 3D-принтером, 3D-сканером, 3D-ручками та розробка архітектурних і дизайнерських проектів із застосуванням 3D- технологій;

комп'ютери з доступом до мережі Інтернет з програмним забезпеченням для 3D-моделювання; проведення майстер-класів, презентацій творчих доробків відвідувачів, проведення конкурсів, заходів науково-технічної спрямованості.

У 2017 році коворкінг-центр відкрито на базі Шосткинської центральної міської бібліотеки ім. Л. Толстого за ініціативи міського голови. У першу чергу він створений для підтримки креативної молоді – старшокласників та студентів, які прагнуть розвиватися. Це проект, який надає можливість талановитим особистостям проявити себе в ІТ-технологіях. У коворкінгу є все необхідне для роботи та комфорту: комп'ютери, Інтернет, 3Д – принтер, зручні меблі, зона для відпочинку, кава. Загалом у коворкінг-центрі обладнано 11 робочих місць з комп'ютерами, хоча можна використовувати для роботи і власні технічні пристрої. Учасники коворкінг-центру мають можливість спілкуватися, знаходити нові знайомства та обмінюватися ідеями, допомагати один одному, на відміну від роботи вдома. До основної групи коворкінгу входить 20 чоловік. Вони будуть контролювати роботу стажерів, кількість яких може наближатися до сотні. На базі Центру будуть проводитись семінари і тренінги, на яких учасники зможуть навчатися, обговорювати питання та ділитися своїм досвідом.

Кожна бібліотека України може заявити про себе як про сучасну бібліотеку, коворкінг-простір або платформу громадських ініціатив на ресурсі #УрбанПростір – першому інтерактивному онлайн-реєстрі усіх публічних просторів України. Це сервіс, який покликаний розв'язати проблему інформування українців про публічні простори їхніх міст, де у вільному доступі користувач може знайти місце для відпочинку або роботи, подивитись, як працюють сучасні бібліотеки та музеї, розшукати цікаву саме для себе платформу громадських ініціатив. Станом на 2018 р. на цій платформі зареєстровано 21 сучасну бібліотеку.

Перспективами впровадження технологій коворкінгу у роботу публічних бібліотек є: модернізація фізичних просторів відповідно до потреб сучасних користувачів; підвищення економічної ефективності; залучення до

бібліотеки представників технологічної і креативної спільнот. Коворкінг як напрям соціокультурної діяльності публічних бібліотек є ефективним інструментом трансформації їх інформаційного сервісу та платформою для об'єднання та самореалізації жителів їхньої громади.

В сучасних умовах соціокультурна діяльність набуває найрізноманітніших форм та методів їх реалізації. Одним з перспективних напрямів соціокультурної діяльності бібліотек є краудсорсинг. Існує багато інтерпретацій цього поняття, але найбільш відповідними бібліотечній діяльності є дві дефініції. Краудсорсинг розуміється як практика отримання необхідних послуг, ідей або контенту шляхом прохань про сприяння, звернених до великих груп людей, особливо до онлайнового співтовариства, на відміну від звичайних співробітників або постачальників. Або краудсорсинг як підхід до менеджменту, коли бібліотека орієнтується у виробництві продуктів та послуг на користувача і дає йому можливість приймати рішення. Цю можливість будь-яка бібліотека, незалежно від розміру, може ввести в свою стратегію. Тобто бібліотека з допомогою краудсорсингу може розвиватися сама та стати платформою для розвитку інтелектуального потенціалу своєї громади. Краудсорсинг для користувачів бібліотеки – це і соціально орієнтована робота, і творчість, і розвага, і спілкування. За видами краудсорсинг поділяється на: створення (Crowd Creation), мудрість (Crowd Wisdom), фінансування (Crowd Funding), голосування (Crowd Voting). Кожен з них може бути задіяний будь-якою публічною бібліотекою. Наприклад, бібліотечний проект створюється мозковими зусиллями багатьох користувачів, які не знайомі, матеріально не зацікавлені та діляться своїми знаннями і досвідом у письмовому вигляді, тим самим створюючи унікальний інформаційний продукт. Чи пошук ідей для модернізації бібліотечного обслуговування з допомогою безлічі різних поглядів і думок, а у результаті створюється чисте знання, яке при цьому є абсолютно безкоштовним. Актуальним для сучасних реалій є використання бібліотекою краудфандингу. Це вид краудсорсингу, коли на охочих взяти

участь у проєкті матеріально перекладаються завдання фінансового характеру (приклад – кнопка «Donate», встановлена на сайті бібліотеки для того, щоб будь-який охочий зміг підтримати книгозбірню або окремий її проєкт матеріально) [141].

Важливим напрямом посилення інформаційного сервісу публічних бібліотек є обладнання спеціальних творчих лабораторій, що якнайкраще сприятимуть творчому розвитку та самореалізації користувачів. Такі лабораторії називають мейкерспейсами (MakerSpace) (зустрічаються інші назви – FabLab, HackerSpace, TechShop) [158]. MakerSpace - це світовий формат креативних просторів-майстерень. Це місце для втілення ідей, проведення експериментів (електроніка, 3D-друк, 3D-моделювання, кодування, робототехніка та навіть деревообробка), навчання, застосування знань на практиці і відточування нових навичок. А також просто привід для цікавого спілкування на всілякі технологічні та наукові теми і веселого проведення часу. Така креативна майстерня відкрилася на початку 2018 р. у Херсонській ОУНБ. Це «філія» інформаційно-ресурсного центру «Вікно в Америку», який розширюється і займає нові простори бібліотеки. MakerSpace розташований в читальному залі. Товариство англійського розмовного клубу першим відвідало бібліотечний MakerSpace. У розпорядженні учасників клубу були 3D-ручки, конструктори, електронна швацька машинка та інше.

Немаловажним напрямом розгортання інформаційного сервісу є удосконалення інклюзивного бібліотечного обслуговування. Люди з особливими потребами в Україні стикаються з інформаційними бар'єрами. Свої можливості найповніше вони можуть реалізувати у великих містах і, у поодиноких випадках, через власні комп'ютери, підключені до Інтернету. Це свідчення існування бар'єру для їхньої соціальної активності. Бібліотечна громадськість, керуючись гуманістичними прагненнями, веде пошук шляхів щодо зміни ситуації на краще.

Про необхідність обслуговування людей з особливими потребами в публічних бібліотеках йдеться у численних міжнародних документах. У

«Маніфесті ЮНЕСКО про публічні бібліотеки» (1994) зазначено, що «особливі види послуг чи матеріалів повинні надаватися тим особам, котрі з якихось причин не можуть користуватися звичайними послугами чи документами». Цю думку було підтверджено в рекомендаціях з реформи законодавства для публічних бібліотек країн Центральної Європи (1994) [10].

За кордоном піклуванню держави про людей з обмеженими можливостями давно приділяється велика увага, вона стосується не тільки пристосування вулиць та будівель міста до комфортного пересування людей у візках або незрячих, а також забезпечення їх безперешкодного доступу до інформації.

Гарним прикладом у цьому випадку є США. У цій державі створено добре продуману, гнучку і налаштовану на вдосконалення й розвиток систему фінансування, яка діє для бібліотек усіх типів і форм власності. Водночас застосовуються нові інформаційні та промислові технології, які модифікують процес обслуговування. У Бібліотеці Конгресу США діє Національна бібліотечна служба для сліпих і осіб з фізичними вадами, яка розсилає рельєфно-точкові та «озвучені» книги у бібліотеки штатів нижчого рівня, перш за все публічні. Видавництва, враховуючи попит бібліотек, друкують книги із збільшеним зображенням. Така специфічна література надсилається до найменших і найвіддаленіших бібліотек, а також реабілітаційних центрів, лікарень, у благодійні організації, в т. ч. релігійні [224].

Кожна бібліотека пристосована для відвідування її людьми з різними фізичними обмеженнями. Це під'їзд для машини і візка, зручні підходи до читацького місця, до місця за комп'ютером, спеціальні ліфти, туалетні кімнати тощо. Для незрячих передбачено супроводження людиною чи собакою. Якщо користувач – без супроводження, то звуковий виклик на вході сповістить про це, і бібліотекар буде супроводжувати цю людину по закладу. У деяких бібліотеках передбачено, разом із стаціонарним обслуговуванням, доставляти документи за запитами поштою. У бібліотеках

для дітей створено умови для конструювання, ігор з фізичними вправами та навчальних, для роботи за комп'ютером, а також творчості: малювання, ліплення, музикування. В зоні обслуговування дітей не практикується диференціація за віком чи фізичними можливостями.

У штаті Юта є спеціалізована бібліотека для незрячих людей або з проблемами зору, а також осіб, які з інших причин не можуть читати чи дістатися до бібліотеки. Цей заклад є складовою частиною мережі Національної бібліотечної служби для сліпих та осіб з фізичними вадами Бібліотеки Конгресу США. У бібліотеці сконцентровано велику кількість книг з шрифтом Брайля та аудіокниг. В ній діє багатоканальний телефонний центр для замовлення літератури по телефону. Бібліотекарі, які приймають замовлення, користуються локальними електронними каталогами своєї бібліотеки чи електронними ресурсами Бібліотеки Конгресу США, через Інтернет підбирають книги на замовлення або рекомендують для читання. Література доставляється безпосередньо до домівки адресата. Передбачено й її безоплатне повернення через пошту та пакування при поверненні. Тому у бібліотеці є підрозділ, що займається технічним обслуговуванням поштових послуг, які є безкоштовними для користувачів, а для бібліотеки гроші виділяються з місцевого бюджету. Якщо ж у бібліотеці відсутні рельєфноточкові та аудіокниги з потрібною користувачеві інформацією, то передбачено її переведення з джерел на звичайних носіях на рельєфноточкові. Здійснюється сканування друкованого тексту і спеціальне комп'ютерне програмне забезпечення модифікує його у шрифт Брайля. Бібліотекар редагує текст, усуваючи помилки, і друкує його на принтері з шрифтом Брайля, після чого здійснюється брошурування, і „нова” книга може використовуватися багато разів. Якщо запит користувача має утилітарний характер, інформація невелика за обсягом і замовника влаштовує усне повідомлення по телефону, то волонтерами надаються послуги «зачитування» інформації по телефону, для чого обладнано спеціальні кабінки [224].

Проблеми людей з особливими потребами, зокрема їхнє право на доступ до інформації, знаходять конкретне розв'язання у бібліотеках закордоном. Безперечно подібні приклади це те, чого наша держава повинна прагнути досягти, а в даних умовах публічні бібліотеки України роблять все можливе для ефективного обслуговування людей з особливими потребами.

Публічні бібліотеки посідають одне з провідних місць серед закладів, які можуть надавати різнобічну інформацію про права і свободи людей з обмеженими можливостями, забезпечити їхнє інформаційне обслуговування, доступ до світу знань, задоволення потреб у спілкуванні. Таку спеціалізацію визначила для себе бібліотека-філія №17 Сумської МЦБС щодо обслуговування в книгозбірні людей з фізичними обмеженнями, адже потреба у створенні подібного бібліотечного підрозділу вже була нагальною: в Сумах на обліку в соціальних службах стоять майже 17 тис. інвалідів, а це 6% населення міста, з них 70% – у працездатному віці. З 2002 року бібліотека почала працювати за спеціальною бібліотечною програмою «Радість спілкування». За кошти місцевого бюджету було проведено ремонт приміщення та побудовано пандус. Нині в ній є простора і затишна зона для спілкування, передбачено інші зручні умови для людей із обмеженими можливостями. Спонсорська допомога дає кошти для придбання різних технічних засобів.

У листопаді 2005 року у Рівненській ОУНБ розпочав роботу центр «Інтернет-Окуляр» для людей з вадами зору та незрячих. Інтернет-центри для сліпих відкрилися також 21 березня 2006 р. у Центральній спеціалізованій бібліотеці для сліпих імені М. Островського в Києві, а 22 травня того ж року у Херсонській ОУНБ. У приміщенні бібліотеки виділено центр «Інтернет-Окуляр», у якому є три комп'ютери, лазерний і брайлівський принтери та сканер. До одного з комп'ютерів підключений брайлівський дисплей для редагування тексту. Для користувачів працює консультант, який володіє навичками роботи з користувачами такого типу. Допомагають йому в цій нелегкій роботі працівники відділу, а також користувачі, які вже набули

основних знань в роботі з комп'ютером. У 2010 році для інвалідів у Сумській ОУНБ відбулась урочиста презентація порталу «Інформаційно-ресурсного центру для людей із обмеженими можливостями» (<http://inva-center.com>).

Подібні приклади – показник того, що бібліотеки України у своїй діяльності намагаються робити все можливе для якісного обслуговування людей з обмеженими можливостями, та сприяння їх соціальній активності. Користування книгозбірнею сприяє інтеграції інвалідів у суспільне життя, що є дуже важливим для цих людей, адже у них збільшується досвід і навички спілкування, зростає коло знайомих та друзів, поступово розширюється світосприйняття.

Все більшої актуальності набуває потреба розширення можливостей зручного подання інформації для осіб з особливими потребами в різних доступних для їхнього сприйняття форматах. До користувачів з обмеженими можливостями потрібний особливий підхід, а головне – доступність отримання інформації, комунікативна соціалізація, отримання знань у новому форматі [89].

Необхідно зазначити, що організація системи обслуговування даної категорії користувачів повинна здійснюватися за підтримки органів управління та бути забезпечена законодавчо. А фінансово повинна підтримуватись з бюджетів різних рівнів та за рахунок допомоги меценатів та спонсорів.

Для організації рівного доступу до інформації різних категорій користувачів необхідне удосконалення технологій обслуговування бібліотечними інститутами окремої групи користувачів – осіб із фізичними вадами. Це породжує потребу розвитку інформаційних технологій, зорієнтованих на реалізацію методів та засобів бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів із різними формами нозологій. При цьому ця проблема висуває специфічні вимоги щодо облаштування і техніко-технологічного забезпечення читачів спеціалізованими автоматизованими

робочими місцями, проблемно-орієнтованими читальними залами, швидкісними телекомунікаційними інтернет-каналами. Бібліотеки та ресурсні центри, що обслуговують користувачів з вадами зору, на сьогодні впроваджують нові сучасні форми роботи, навчають цих людей користуватися сучасними інформаційними технологіями. Не менш важливим є налагодження дистанційного обслуговування користувачів з різними видами нозологій. Для цього не обійтись без застосування інформаційних технологій дистанційного бібліотечного обслуговування [130].

На прикладі розглянутих бібліотек видно, що публічні бібліотеки України роблять все від них залежне для трансформації свого інформаційного сервісу до рівня провідних країн світу, що в свою чергу наближує публічні бібліотеки до комплексної модернізації їх діяльності. Рівень розвитку інформаційного сервісу публічних бібліотек залежить від функцій, які вони виконують на тому чи іншому етапі розвитку, рівня бібліотечних технологій, матеріально-технічної бази, а також інформаційних потреб користувачів.

На основі аналізу статистичної інформації можна дійти висновку, що інформаційним сервісом публічних бібліотек України у 2016 р. скористались 13 823,3 тис. осіб. Скорочення кількості користувачів спостерігається у переважній більшості областей, в деяких з них воно досить значне: так, наприклад, у Львівській (на 34,0 тис. осіб), Вінницькій (на 21,4 тис. осіб), Рівненській (на 21,02 тис. осіб) та Харківській (на 19,6 тис. осіб). Важливим напрямом інформаційного обслуговування є соціокультурна діяльність, бо значна кількість інформаційних послуг надається саме в процесі підготовки і проведення соціокультурних заходів. За 2016 р. у публічних бібліотеках України відвідування соціокультурних заходів становило 14 892,6 тис. осіб.

На етапі стрімкої інформатизації суспільства публічні бібліотеки активно впроваджують інновації та трансформують традиційний інформаційний сервіс. Можна виділити наступні напрями розгортання

інформаційно-комунікаційного сервісу публічних бібліотек в комунікативному просторі:

- 1) диверсифікація асортиментної політики за рахунок використання мережевих технологій;
 - розширення асортименту продуктів та послуг, що надаються через веб-сайт;
 - надання послуг з використанням хмарних технологій;
 - удосконалення обслуговування з надання доступу до електронного урядування;
 - запровадження мобільних технологій бібліотечного обслуговування;
- 2) урізноманітнення напрямів соціокультурної діяльності;
 - створення коворкінг-зон;
 - використання краудсорсингу;
 - відкриття мейкерспейсів;
- 3) удосконалення інклюзивного бібліотечного обслуговування;
 - застосування інформаційних технологій дистанційного бібліотечного обслуговування користувачів із особливими потребами.

Реалізація розглянутих напрямків дозволить публічним бібліотекам України найбільш ефективно задовольняти потреби користувачів, підвищувати рівень їх інформаційної грамотності та повною мірою реалізувати свої функції.

2.4. Соціально-економічна модернізація управління діяльністю публічних бібліотек

Управління публічною бібліотекою передбачає ефективне і планомірне використання всіх технічних, економічних, організаційних, технологічних та

соціальних можливостей для досягнення цілей поставлених перед книгозбірнею.

Основною метою управління бібліотекою є забезпечення її функціонування як соціально-економічної системи та підвищення ефективності її діяльності. Мета, яка ставиться перед управлінням бібліотекою, полягає у всебічному розвитку взаємопов'язаного комплексу методів і засобів, що забезпечують створення раціональних і ефективних систем управління та переконструювання старих, раніше сформованих систем.

Беручи до уваги ускладнення завдань, що стоять перед бібліотекою як суб'єктом сфери культури (у зв'язку з оновленням споживчої аудиторії культурних продуктів і послуг, і з урахуванням викликів інформаційного суспільства) склалася потреба в модернізації традиційних механізмів управління, таких як планування і програмування, а також в розробці і впровадженні інноваційних технологій управління бібліотекою.

На сучасному етапі розвитку всіх сфер суспільного виробництва все більше комерційних та некомерційних організацій обирають програмно-проектну діяльність як найбільш ефективний напрям розвитку. Для публічних бібліотек програмно-проектна діяльність також є перспективним напрямом соціально-економічної модернізації управління установою.

Управління діяльністю організації є управління трьома основними процесами: функціонуванням, відтворенням і розвитком. Для ефективної соціально-економічної модернізації проекти бібліотек мають виражати процеси їх розвитку, нести інноваційний характер і покликані удосконалювати як внутрішнє середовище бібліотеки, так і зовнішнє. Проект є реакцією на зміну зовнішнього середовища і способом впливу на нього, способом перетворення дійсності засобами культури. Будучи відкритою системою, публічна бібліотека за допомогою проекту вирішує проблеми надсистеми – місцевого соціокультурного середовища – і попутно вирішує власну проблему. Проекти відкривають для бібліотеки можливість взаємодії

з цим середовищем, і саме тому проектна діяльність перспективна з точки зору встановлення партнерських відносин з іншими суб'єктами, що формують вплив на культурне середовище, – з організаціями культури, освіти, з владою, бізнесом, релігійними організаціями та ін. Чим більшу кількість партнерів збирає проект, тим більш вагомою виявляється його ресурсна база – і тим більш вагомою може виявитися його значущість для розвитку громади.

Рушійні сили проектної діяльності у бібліотечній сфері – становлення інформаційного простору, потреби в інформації, проблемні ситуації – так чи інакше обумовлені здатністю професійного бібліотечного співтовариства до вирішення протиріч між роллю сучасної бібліотеки і соціально-економічними умовами, а потім і подоланням цих протиріч.

Проектна діяльність на усіх рівнях і в усіх сферах виконує багатоаспектні функції: перетворюючі, гносеологічні, оцінні, стаючи індикатором позитивних змін в соціально-культурному житті регіону. Позитивний досвід визначає динаміку проектних цілей, рішень і результатів.

У публічних бібліотеках проектування характеризується наступними особливостями:

1. Облік потреб населення при розробці і реалізації соціокультурних програм і проектів;
2. Орієнтація на соціально-значимі цілі, пов'язані із забезпеченням вільного доступу до інформації;
3. Міжгалузева взаємодія фахівців при розробці проектних рішень;
4. Проблемно-ситуаційний підхід, що забезпечує оперативний відгук на актуальні проблеми як інформаційно-бібліотечного обслуговування, так і регіону в цілому;
5. Використання комплексу методів виявлення актуальних і перспективних проблем розвитку бібліотеки: соціологічних, культурологічних, управлінських, педагогічних, психологічних;

6. Обґрунтування механізму проектного управління в системі бібліотечного менеджменту;

7. Бібліотечне проектування відбиває і захоплює закономірності формування соціально-культурного середовища на різних рівнях: регіональному, обласному, державному.

Управління проектом – це комплекс дій та заходів, пов'язаних з перевіркою рівня реалізації проектної діяльності, тобто оцінка рівня виконання завдань проекту, виявлення відхилень, недоліків та причин їх виникнення з метою подолання складних організаційних проблем. Успіх реалізації проектів у публічній бібліотеці зумовлений організацією управління. При цьому не менш важливим є ефективне функціонування інформаційно-управлінської системи підготовки інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень щодо реалізації проекту. Така система має ґрунтуватися на використанні сучасних комп'ютерних технологій, що сприяє: оцінюванню інформаційної бази проекту; аналізу використання завдань проекту; встановленню ефективного обміну інформацією [53].

Проектна діяльність полягає в усвідомленні й чіткому позначенні нових цілей і перспектив та спрямована на розвиток публічної бібліотеки. У процесі реалізації проекту йде освоєння сучасних інформаційних технологій, розвивається соціальна, партнерська і корпоративна взаємодія.

Проектне управління дозволяє зосередити обмежені ресурси публічної бібліотеки на принципових актуальних напрямках бібліотечної діяльності. Тому, багатоаспектна проектна діяльність, здійснювана на різних управлінських рівнях, сприяє:

- на державному рівні - забезпеченню розвитку бібліотек відповідно до сучасних вимог; створенню умов для багатоканального фінансування культурних ініціатив, розвитку спонсорства, меценатства;
- на обласному рівні - посиленню значущості в сучасному культурному житті регіону, залученню користувачів до інформаційних ресурсів;

- на муніципальному рівні - стабільному розвитку бібліотек, формуванню авторитету і високого іміджу, організації дозвілля, розширенню можливостей спілкування;

- на міжнародному рівні - розширенню співпраці і залученню інвестицій у бібліотечну діяльність.

Особливе значення методологія управління проектами має на муніципальному рівні, створюючи передумови системного і комплексного соціально-економічного розвитку на регіональному рівні. Управління проектами відкриває широкі можливості участі бібліотек в процесі формування соціокультурного середовища [53].

У змістовному плані до передумов застосування програмно-проектного управління в бібліотечній справі відносяться:

- поява складних і функціонально інтегрованих завдань з інноваційними елементами;
- необхідність координації дій різних інформаційних, освітніх, дозвіллевих структур, складових соціально-культурного середовища регіону;
- потреба в структурах, орієнтованих на досягнення мети;
- динамічність зовнішнього середовища бібліотеки;
- наявність завдань з певними параметрами: проектним циклом, ресурсами, часом і результатами [52].

Показником позитивної проектної динаміки у бібліотечній діяльності служить збільшення кількості реалізованих проектів, на різних рівнях. Чітка координаційна робота із створення і реалізації проектів і програм дозволяє об'єднати фахівців з найрізноманітніших сфер діяльності - культури, освіти, медицини, соціальної і підприємницької області. Програмно-проектна діяльність дає змогу публічній бібліотеці знаходити партнерів, у тому числі, в комерційних структурах.

Діяльність по використанню і розвитку методів і засобів управління проектами у публічних бібліотеках повинна розвиватися в трьох основних напрямках. Перший з них - застосування наявних методів і засобів управління

проектами. Існуючі методи управління проектами можна вже сьогодні застосувати у бібліотечній діяльності для вирішення актуальних проблем розвитку бібліотеки. Складність полягає в тому, щоб якнайшвидше і ширше здійснювати застосування цих методів і засобів на практиці, впроваджувати їх в організаційні форми і реальні умови здійснення бібліотечних проектів. Особливу роль тут повинно зіграти широке інформування керівників публічних бібліотек про ті розробки і програмні засоби управління проектами, які вже створені в Україні і за кордоном.

Другий перспективний напрям - адаптація і розвиток вже існуючих розробок до особливостей вітчизняних публічних бібліотек. Існуючі методи і засоби управління проектами мають бути в тому або іншому ступені адаптовані, тобто, застосовні в управлінні бібліотечними проектами і використанні відповідно до міжнародних стандартів. У рамках цього напрямку особлива увага повинна приділятися організації різних форм підвищення кваліфікації і навчання по оволодінню методикою розробки проектів.

Розробка нових методів і засобів управління проектами складає третій перспективний напрям. Застосування методики управління проектами в нетрадиційній сфері, якою і є бібліотечна справа, вимагає розробки нових методів і засобів. Така розробка повинна здійснюватися на основі ґрунтовних наукових досліджень.

Специфіка управління проектами у публічних бібліотеках визначається широким розвитком інформатизації. Поява новітніх інформаційних технологій принципово змінила багато видів діяльності і привела до появи нових. Методологія управління проектами, розрахована на рішення складних проблем, що вимагають участі багатьох людей, відповідного ресурсного забезпечення, практично цілком оснований на інформаційних технологіях, телекомунікаційних засобах, розвиненій матеріально-технічній базі.

Загальні тенденції розвитку управління людськими ресурсами включають: орієнтацію на роботу в проектних і цільових групах; уніфікацію

технічних, технологічних, функціональних, мотиваційних і психологічних методів менеджменту; підхід до людських ресурсів як до капіталу, тобто рушійної сили нескінченних за своєю природою інформаційних ресурсів; посилення у будь-якій сфері діяльності етичних принципів і цивілізованих норм.

Проектна діяльність як інструмент соціально-економічної модернізації управління публічною бібліотекою, важлива умова її інноваційного розвитку. Активне застосування проект менеджменту в бібліотеках почалося в середині 90-х р. XX ст. З цього часу українськими бібліотеками втілено та реалізується значна кількість різноманітних проектів.

Мета проектної діяльності бібліотеки полягає у формуванні та підвищенні рівня інформаційної культури користувачів та співробітників; популяризації та рекламі електронних ресурсів бібліотеки; розробці нових інформаційних послуг для користувачів; систематичному вивченні динаміки їх інформаційних потреб; розширенні та підвищенні якості матеріально-технічної бази публічної бібліотеки та створенні комфортних умов для задоволення інформаційних потреб читачів. При цьому мета кожного окремого проекту повинна бути: чітко сформульована; реально досяжна за допомогою наявних ресурсів; відповідати напрямку діяльності організації.

Позитивною рисою інновацій у роботі бібліотеки є те, що вони не тільки сприяють популяризації фондів бібліотек, задоволенню читацьких інтересів, але й розкривають перед користувачами творчі можливості та здібності бібліотекарів, їхні естетичні смаки, читацькі вподобання, індивідуальність.

Сьогодні активно реалізується ідея проектної освіти. Проектне навчання та використання проектних технологій у бібліотечній роботі створює унікальні передумови для розвитку ключових компетенцій бібліотечних фахівців в осягненні нового, стимулюючи природну допитливість і творчий потенціал молодого покоління. В століття цифрових,

інформаційно-комунікаційних технологій бібліотека повинна рухатися за читачем, реагуючи на зміни попиту на її послуги.

Проектна діяльність міцно пов'язана з проблемою творчості і є творчою за своєю суттю. Суспільству потрібен не виконавець, а творець. Бібліотекарі у процесі своєї роботи мають обрати той різновид творчого проекту, який допоможе максимально вирішити обрану проблему. Проект започатковується для того, щоб допомогти вирішенню суспільних потреб. Участь у різних професійних і грантових конкурсах важливий напрям діяльності бібліотек. Адже, у першу чергу, активізація програмно-проектної роботи дозволяє сконцентрувати увагу на найбільш актуальних проблемах, виділяти й розвивати головні напрями діяльності. Крім того, це можливість одержання додаткових фінансових коштів, розширення творчої активності, підвищення професійного рівня [52].

Багато публічних бібліотек України в процесі соціально-економічної модернізації управління вже активно займаються програмно-проектною діяльністю. Вони реалізують проекти різні за масштабами, змістом, спрямуванням, терміном реалізації. Проекти публічних бібліотек реалізуються за декількома основними напрямами, а саме: популяризація читання; позиціонування бібліотеки як громадської платформи; реклама бібліотечних послуг; залучення молодого покоління.

В межах реалізації проектів, що направлені на популяризацію читання серед населення, публічні бібліотеки України вдаються до найрізноманітніших акцій. Вони запускають вулицями міста «читаючі» тролейбуси, друкують мотиваційні плакати з відомими людьми, організують літературно-мистецькі вечори, поетичні марафони, літературні кафе та салони, готують телевізійні програми та передачі на радіо, організують проведення презентацій книг і книжкових виставок, читацьких конференцій, семінарів для бібліотечних працівників, проводять соціологічні розвідки.

За цим напрямом ряд цікавих проектів здійснила Миколаївська ОУНБ ім. О. Гмирьова, серед них проект «Миколаївщина читає», що передбачав

виготовлення плакатів на підтримку читання за участю відомих людей міста. У рамках проекту «Створимо націю читачів!» бібліотека провела акцію під назвою «Бібліомаршрут». Вперше вулицями міста Миколаєва почав курсувати «читаючий» тролейбус, в якому під час поїздки можна було ознайомитися не тільки з послугами бібліотеки та її фондами, а й читати книги у форматі буккросингу. Також бібліотекою був заснований культурно-просвітницький проект «Топорівські читання». Його основним завданням є популяризація творчості письменника, літературного критика, публіциста А. М. Топорова та інших просвітників Миколаївщини. У рамках проекту було організовано літературно-музичний вечір до 100-річчя від Дня народження поета Марка Лисянського «Вся жизнь в поэзии» та поетичний марафон «Я вдихновенно Пушкина читаю!».

Популяризації читання сприяв проект Одеської ОУНБ ім. М. Грушевського під назвою «Читаюча Одещина». Головною акцією проекту став обласний марафон «Відчуй радість читання», у рамках якого пройшли читацькі конкурси «Панночка читачка», «Пані читачка», «Пан читач», конкурси улюбленої книги «Книга – моя симпатія», на кращий слоган і художнє есе про читання та рекламу читання. Також було проведено свято книги і костюмовану молодіжну дискотеку під назвою «Ніч книги». Такий комплексний соціокультурний захід сприяв популяризації читання як достойного, цікавого проведення вільного часу, зробив образ бібліотеки привабливим для учасників марафону.

Херсонська ОУНБ імені О. Гончара з 2013 року проводить регіональний весняний марафон читання «Книга на все життя». Він поєднує у собі велику кількість нетрадиційних форм просування читання – це і динамічна інсталяція «Дерево читацьких уподобань», міні-проект на склі «Щаслива дорога автора з легкої руки читача», флеш-моб «Читання – наш вибір», автограф-сесія «Літературне гроно Херсонщини», літературний круїз «На хвилі Люко Дашвар», зустріч-діалог «Молодь і читання: криза чи зміна формату?», тематичний вечір «Прототипи літературних персонажів» тощо.

Бібліотека відзначилась великою кількістю креативних проектів. Серед них на особливу увагу заслуговує проект «Читай стильно, інтелектуально, активно» (який включав низку соціокультурних заходів у форматі «жива книга» – «Читання – хобі успішних людей» та флеш-моб за участю студентської молоді в центрі міста «Херсон, читай!»). В стінах Херсонської ОУНБ імені О. Гончара було організовано бібліотечне весілля. Організатори свята одягнули усіх бажаючих в костюми літературних героїв, а молоді обмінялися обручками та зачитали обітничі. Бібліотека вже не вперше приймає в себе наречених, тому починати нове сімейне життя в бібліотеці уже стає гарною традицією.

У 2013 році Українська бібліотечна асоціація (УБА) започаткувала проект «Читай! Формат не має значення!», спрямований на підтримку читання у будь-якому форматі і передбачає три ключові завдання, які будуть реалізовані в бібліотеках України як місцях колективного доступу до інформаційних ресурсів: закупівля сучасних друкованих книжок; підписка на електронну періодику; закупівля електронних читанок для бібліотек України. У межах цього проекту пройшов Всеукраїнський флешмоб, присвячений 200-річчю від Дня народження Тараса Шевченка, до якого приєднались більшість обласних бібліотек. По всіх містах України біля пам'ятників Великому Кобзареві звучала його поезія та твори, присвячені поетові, у виконанні читачів та працівників бібліотек.

Позиціонування бібліотеки як громадської платформи реалізується публічними бібліотеками України у різноманітних форматах, серед яких: створення арт-майстерень, коворкінг-центрів, спікінг-клубів, кіно-клубів, проведення музичних вечорів на яких жителі громади зможуть поділитися своїми ідеями, захопленнями та знайти однодумців.

Працівники Херсонської ОУНБ ім. О. Гончара приділяють особливу увагу забезпеченню культурних та соціальних запитів молодіжної аудиторії.

Молодіжний проект «Арт-підвал» об'єднав талановиту молодь, для якої бібліотека стала місцем, де можна поговорити про літературу,

мистецтво, поділитися своїми творчими досягненнями та просто знайти однодумців. Бібліотека зуміла здивувати користувачів неординарними заходами, таким як акція «Книги на вагу», переможцем якої став читач, що прочитав 51 кг літератури. Вже традиційним став і «Вік-енд у Гончарівці». Подібний проект започаткувала і Миколаївська ОУНБ ім. О. Гмирьова. Її «Вихідний день – у бібліотеці!» пропонує користувачам безліч різноманітних заходів: зустрічі з цікавими людьми, перегляди фільмів, літературні та музичні вечори, майстер-класи та ін.

Проектна діяльність бібліотек дозволяє розкривати не лише книжкові фонди. Наприклад, в Ужгороді постійно проводяться музичні вечірки під назвою «Круглий звук», на яких відомі діджеї міста використовують вінілові платівки. Однією із таких локацій стала Закарпатської ОУНБ ім. Ф. Потушняка. Особливістю цієї вечірки було те, що половина композицій, що прозвучали, були із вінілового фонду бібліотеки. Всі відвідувачі мали змогу отримати безкоштовні читачькі квитки. Для бібліотеки це був своєрідний експеримент, який пройшов успішно і приніс відповідні результати. Працівники бібліотеки зруйнували стереотипи тих людей, які не відвідували бібліотеку і навіть не уявляли, які послуги можна отримати у сучасній книгозбірні. Нове життя отримав і вініловий фонд бібліотеки, який десятиліття не мав попиту, а після цього заходу почав користуватися популярністю серед діджеїв міста, які стали постійними користувачами книгозбірні. У бібліотеці також влаштовують рок-вечорниці («Майбутнє треба планувати»), швидкі побачення («Закарпатські позералки»), проводять тематичні танцювальні вечори (до Міжнародного дня танців), займаються йогою та підкорюють з користувачами Говерлу і встановлюють пункт буккросингу біля її підніжжя. Особливий інтерес у читачів викликала літня акція «Бібліофішка», за умовами якої користувачі бібліотеки збирали бібліофішки за читання книг, відвідування клубів та отримання інших бібліотечних послуг, а потім обмінювали їх на цінні призи.

Одним із напрямків проектної діяльності є створення при бібліотеках літературних клубів, віталень, театрів. Наприклад, у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, де вже працював Театр книги «Прочитання», започатковано ще два літературні клуби «Класичний четвер. 10 кращих книг» та «Поезія без купюр». Засідання клубу проходять у форматі відкритих читань з метою популяризації книги і спрямовані на привернення уваги молоді до кращих творів вітчизняної та світової літератури. Тут читали та обговорювали твори Девіда Мітчелла, Пауло Коельо, Ліни Костенко, Василя Симоненка, Оксани Забужко та інших відомих авторів. Ще один проект, ініційований театром книги «Прочитання» – «Поезія без купюр» – спрямований на підтримку обдарованих молодих поетів, розвиток творчої особистості, популяризацію та заохочення молоді до творчості, мистецтва та читання. У рамках цього проекту проводиться низка різноманітних вечорів, зустрічей, презентацій, літературних постановок, майстер-класів тощо. Найкращі поезії молодих авторів публікуються на сторінках місцевих часописів. Творчі особистості можуть прийти до бібліотеки поділитися з іншими своїми віршами, роздумами та творчими ідеями.

Важливим напрямом програмно-проектної діяльності публічних бібліотек України є реклама бібліотечних послуг. В межах реалізації подібних проектів бібліотеки привертають увагу реальних та потенційних користувачів до свого інформаційного сервісу. Одним з таких був проект «Острожчина читає», який було реалізовано за підтримки Рівненського обласного відділення УБА. В рамках проекту відбувся автопробіг населеними пунктами району з метою привернення уваги до послуг бібліотеки. Під час реалізації проекту бібліотекою також було представлено книжкове дефіле, танцювальний флешмоб, книжково-спортивні інсталяції, імprovізована «Книжкова лікарня» та «Літературна кав'ярня». Ще одним прикладом реклами бібліотечних послуг шляхом програмно-проектної діяльності стала серія велофлешмобів проведених у Тернополі, Луцьку, Дніпрі та Полтаві у 2015 році. Молодь, проїхавшись вулицями міста на

велосипедах, роздавала задалегідь підготовлені інформаційні матеріали з рекламою бібліотечних послуг. Головна ідея, яку хотіли донести активісти, що бібліотека – це модно, сучасно та цікаво.

Популяризувати документально-інформаційні ресурси, сучасні можливості та послуги бібліотеки серед громадян стало метою проекту «Бібліотечна альтанка», який у 2012 році було започатковано Дніпропетровською ОУНБ імені Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія. Перед приміщенням бібліотеки під символічним накриттям, яке нагадує альтанку, жителі міста мали нагоду ознайомитись з послугами та колекціями обласної бібліотеки, попрацювати в мережі Інтернет через WiFi, переглянути футбольні матчі, скуштувати солодощі та просто перепочити. Працівники бібліотеки надавали консультації, знайомили з книжковими виставками, розповідали про електронні послуги та рекламували сучасні можливості бібліотеки. За іншою адресою розташувалась «Бібліотека під парасолькою». Тут працівники відділу абонементу розробили цикл пізнавально-розважальних заходів, який складався з арт-майданчика для дітей, пересувних книжкових виставок та переглядів літератури, літнього консультативного бюро «Що читати цього літа?», де всім бажаючим були запропоновані списки літнього читання («100 книг, які необхідно прочитати», «27 книг до 27 років», «200 книг, які повинна знати сучасна людина»).

Популяризації бібліотечних послуг був присвячений проект Миколаївської ОУНБ ім. О. Гмирьова «Відкрита мобільна бібліотека – простір для розвитку». У Каштановому сквері м. Миколаєва було організовано мобільну інформаційно-бібліотечну зону, де мешканці міста мали змогу ознайомитися з послугами бібліотеки, новими надходженнями та читати книги у форматі буккросинг.

З метою ознайомлення жителів та гостей міста з послугами бібліотеки, новими надходженнями літератури, залучення нових користувачів та вивчення їх запитів у 2011 році Вінницькою ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва було

започатковано акцію «Бібліотека виходить у місто». Щоб привернути увагу громадськості акцію було висвітлено у місцевих ЗМІ, та розміщено декілька роликів у соціальних мережах.

Програмно-проектна діяльність як напрям соціально-економічної модернізації управління є особливо актуальною для дитячих та юнацьких бібліотек, які за допомогою проектного підходу заохочують до читання нове покоління користувачів. Обласні бібліотеки для дітей створюють свої власні програми та проводять конкурси, спрямовані на підвищення читацької активності серед дітей та підлітків. Наприклад, Херсонська обласна для дітей розробила Обласну цільову програму підтримки та стимулювання читання «Канікули з книгою – 2015». Реалізується програма шляхом залучення до читання за допомогою рекомендаційних списків літератури «Що читати влітку» та участі дітей у тематичних літературних подорожах, іграх, квестах.

Миколаївська обласна бібліотека для дітей (ОДБ) ім. В. Лягіна розробила і запропонувала до впровадження проект «Велике читання», мета якого – допомогти бібліотечним працівникам Миколаївщини у розробці власної стратегії моделювання перспектив розвитку дитячих бібліотек і привернення уваги до виховання культури читання серед дітей та підлітків.

Обласні бібліотеки для юнацтва та юнацькі структурні підрозділи ЦБС взяли активну участь у Всеукраїнській акції «Українська молодь читає», яку проводила з березня по червень 2015 року Державна бібліотека України для юнацтва. Метою акції було активізувати заходи, які б сприяли розвитку читання, привернути увагу громадських та владних структур до читання молоді як важливого фактору збереження і розвитку національної культури. Акція була спрямована на підтримку авторитету читаючої людини, посилення мотивації до читання, покращання іміджу бібліотек як інститутів популяризації читання.

Незважаючи на наявні здобутки, публічним бібліотекам України необхідно переймати досвід програмно-проектної діяльності зарубіжних книгозбірень. На увагу заслуговує проект «На добрий початок»,

започаткований у польському місті Вроцлав. Кожен новонароджений вроцлавянин ще в пологовому будинку стає читачем бібліотеки (молодій мамі видається спеціальний інформаційний пакет з читацьким квитком для малюка, першою книжкою та порадами для батьків). Ще один проект, який робить бібліотеку популярною, – ініціатива «Культурна облігація». Власник читацького квитка бібліотеки має знижки (від 5 до 40%) в 77 установах міста – партнерах бібліотеки: театрах, книгарнях, видавництвах, зоопарку, кінопалаці, спортивних комплексах, аквапарку, магазинах, піцеріях і кав'ярнях.

Аналіз свідчить, що з року в рік форми проектної діяльності збагачуються, стають більш креативними, залучаються нові технології для їх втілення. Бібліотеки докладають безліч зусиль для формування свого позитивного іміджу та створення привабливого образу читаючої людини, а дослідження нових форм роботи бібліотек світу надає можливість сформуванню уявлення про діяльність зарубіжних книгозбірень.

Стратегічна спрямованість програмно-проектної діяльності публічних бібліотек вимагає її регулювання на державному і регіональному рівнях через ухвалення цільових програм розвитку публічних бібліотек, що забезпечить зростання соціально-економічної ефективності бібліотечної діяльності. Слід відзначити, що розвиток програмно-проектної діяльності на державному рівні, заснований на виявленні її закономірностей, тенденцій, соціального і науково-технічного процесу, вимагає координації усіх сфер культури, пов'язаних з бібліотекою. Держава, публічна бібліотека та проект знаходяться у центрі циклу, що включає координацію, підтримку і регулювання, контроль і моніторинг, впровадження, вибір альтернатив, визначення пріоритетів, програмування і стратегічно-цільове планування. Такий зв'язок забезпечить інтеграцію зусиль держави і органів місцевої влади для створення досконалої соціокомунікаційної інфраструктури на основі проектного підходу.

Висновки до розділу

Аналіз динаміки техніко-технологічного розвитку публічних бібліотек України здійснювався за 2007–2017 рр. на основі моніторингу веб-сайтів та статистичної звітності публічних бібліотек України. Результати дослідження свідчать, що з 2007 по 2017 рр. спостерігалось пришвидшення темпів інформатизації книгозбірень.

Зазначено, що публічні бібліотеки України активно опановують мережеві технології, інтегруються до цифрового простору. Водночас, процес техніко-технологічних трансформацій уповільнюється через незадовільний стан матеріально-технічної бази, приміщень, інженерної інфраструктури, системи телекомунікацій і транспорту, мультимедійного обладнання, копіювально-множувальної і комп'ютерної техніки. Ефективне функціонування ресурсної системи публічних бібліотек гальмується низьким рівнем фінансування та частково традиційними формами і методами управління.

Незважаючи на скорочення публічних бібліотек, спостерігається постійне зростання показників комп'ютеризації (у 3,5 рази порівняно із кінцем 2007 р.) та інтернетизації (у 5,5 разів порівняно із кінцем 2007 р.). У 2007 р. кількість персональних комп'ютерів у публічних бібліотеках України становила 6 517 одиниць, а станом на початок 2017 р. цей показник складає 18 305 машин, тобто за цей період їх кількість збільшилася на 64%. Загалом 31% публічних бібліотек мають комп'ютери (5 025 бібліотек), у 2007 р. цей показник становив лише 8,6%. Кількість публічних бібліотек, що мали підключення до мережі Інтернет наприкінці 2007 р., 729 одиниць (2,5%), на початку 2017 р. цей показник склав 3 953 (24,3%); до мережі Інтернет мають доступ 21% сільських бібліотек, їх кількість порівняно з 2008 р. збільшилася в 54 рази. Серед персональних комп'ютерів публічних бібліотек (18 305 машин) під'єднані до мережі Інтернет 15 468, що становить 84,5% від

загальної кількості. Ці дані свідчать про активний процес комп'ютеризації публічних бібліотек, який відбувається за участі благодійних організацій та позабюджетного фінансування, робота яких спрямована на актуалізацію діяльності книгозбірень та поліпшення бібліотечного обслуговування. Найбільший вплив на стан публічних бібліотек мав міжнародний проект «Бібліоміст» («Глобальні бібліотеки – Україна»).

Обґрунтовано, що процеси трансформації й подальшого інтенсивного розвитку публічних бібліотек України суттєво гальмує, зокрема, незадовільний стан матеріально-технічної бази публічних бібліотек: більшість приміщень, обладнання та техніки не відповідають сучасним вимогам. Відзначено недостатні темпи та низьку ефективність упровадження інформаційних технологій у публічних бібліотеках, що ускладнює або внеможливорює виконання виробничих процесів та обслуговування користувачів на сучасному рівні. Доведено, публічні бібліотеки потребують першочергової й належної державної підтримки в умовах децентралізації, що дозволить пришвидшити темпи техніко-технологічних трансформацій книгозбірень у цифровому світі та адаптуватися до умов утворення об'єднаних територіальних громад як базової ланки їх інформаційної інфраструктури.

Констатовано, що техніко-технологічні трансформації публічних бібліотек зумовлюють зміни в організаційній структурі, яка є важливим елементом управління, формує кадровий потенціал, посади, компетенції співробітників та їх взаємозв'язки, систему комунікативних відносин у бібліотеці. Оптимальною можна вважати структуру, яка сприяє найефективнішому використанню сучасної техніки, технологій, організації праці та виробництва. Організаційні трансформації публічних бібліотек України відбуваються під впливом комп'ютеризації та автоматизації книгозбірень. Результатом цих трансформацій у 90-х рр. ХХ ст. стало створення відділів та секторів автоматизації. Визначено, що з 2007 по 2017 рр. в 72 обласних бібліотеках (ОУНБ, ОДБ, ОЮБ) функціонували 34 відділи

автоматизації (47%). Загальна кількість відділів автоматизації в усіх публічних книгозбірнях України станом на 2007 р. становила – 84, тобто 0,5%. Ці дані свідчать про певну невідповідність організаційних структур до вимог сьогодення.

Підкреслено, що ефективне виконання функцій публічної бібліотеки, розвиток її техніко-технологічних трансформацій та діяльності в мережевому середовищі потребують нових компетенцій бібліотечних фахівців, штатних посад, таких як системний адміністратор, веб-дизайнер, контент-менеджер, маркетолог, бібліотечний журналіст. Водночас практика свідчить, що кількість публічних бібліотек, у штаті яких є посади, пов'язані із соціокомунікаційними та інформаційними технологіями, – 340 (серед усіх публічних бібліотек України), що становить лише 2%.

Інформатизація суспільства, яка поетапно розгортається як комп'ютеризація, автоматизація, медіатизація, доступ до мережевих технологій, суттєвим чином змінює організаційну структуру публічних бібліотек України. Зазначено, що трансформації організаційної структури публічних бібліотек України зумовлені: розробленням та впровадженням динамічних (матричних, дивізіональних) типів організаційних структур; формуванням і використанням мережевих та інформаційно-комунікаційних технологій; застосуванням програмно-проектного підходу; новими компетенціями персоналу; інноваційними напрямками методичної роботи (консалтингові послуги, інтернет-конференції); розвитком інформаційного сервісу.

Констатовано, що асортимент бібліотечних продуктів та послуг має відповідати завданням, які суспільство ставить перед публічною бібліотекою, розглядаючи її як установу, що сприяє соціалізації особистості, її адаптації до економічних реалій. Сільські бібліотеки в системі бібліотечно-інформаційного виробництва виконують функції точок доступу до інформаційних ресурсів. З'ясовано, що станом на кінець 2017 р. 82% публічних бібліотек розміщені в сільській місцевості, а постійними

користувачами є близько 25-30% сільського населення. Публічні бібліотеки активно опановують сучасні інформаційно-комунікативні технології, створюють власні веб-сайти, блоги, розміщують інформацію в соціальних мережах, створюють комфортне інформаційне середовище.

Під час дослідження виокремлено основні напрями розвитку інформаційно-комунікаційного сервісу публічних бібліотек у комунікативному просторі: диверсифікація асортиментної політики на основі використання мережових технологій; надання послуг з використанням хмарних технологій; удосконалення обслуговування із забезпечення доступу до електронного урядування; запровадження мобільного бібліотечного обслуговування; урізноманітнення напрямів соціокультурної діяльності (створення коворкінг-зон; використання краудсорсингу; відкриття мейкерспейсів); запровадження дистанційного інклюзивного бібліотечного обслуговування користувачів із особливими потребами. Реалізація розглянутих напрямів дозволить публічним бібліотекам України найефективніше задовольняти потреби користувачів, підвищувати рівень їх інформаційної грамотності та повною мірою виконувати свої функції.

Доведено, що системні трансформації діяльності публічних бібліотек зумовлюють зміни в системі управління. Найефективнішим інструментом, спрямованим на модернізацію публічних бібліотек, є програмно-проектний підхід, який суттєво змінив інформаційний простір світових бібліотек. Публічні бібліотеки не є винятком. Запорука успіху – дієве управління програмно-проектною діяльністю. Стратегічна спрямованість програмно-проектної діяльності публічних бібліотек потребує її регулювання на державному і регіональному рівнях через ухвалення цільових програм розвитку, що сприятиме соціально-економічній ефективності бібліотечної діяльності.

З'ясовано, що проекти в публічних бібліотеках реалізуються за декількома основними напрямами, а саме: популяризація читання (мотиваційні плакати, читаючі тролейбуси, поетичні марафони, презентації

книг, книжкові виставки); позиціювання бібліотеки як громадської платформи (створення арт-майстерень, коворкінг-центрів, спікінг-клубів, кіно-клубів, проведення музичних вечорів); реклама бібліотечних послуг (здійснення соціокультурних заходів за межами бібліотеки, поширення інформаційних матеріалів з рекламою бібліотечних послуг); залучення молодого покоління до конкурсів, заходів, що популяризують імідж читаючої людини.

Оптимізувати питання управління публічною бібліотекою дозволить соціальне партнерство з широким колом суб'єктів соціально-культурної, освітньої та інших сфер, оскільки в соціальному партнерстві міститься ефект синергичності, який характеризується односпрямованістю дій, інтеграцією зусиль, що сприятиме зростанню кінцевого результату. Таке поєднання зусиль бібліотеки зі своїми партнерами підвищить не тільки ефективність її діяльності, а й стабільність бібліотеки в умовах постійних змін. Широке співробітництво дозволить їй використовувати для досягнення своїх стратегічних цілей додаткові ресурси, різні варіанти програм.

Основні висновки і положення розділу викладені в публікаціях автора [19, 20, 21, 23, 24, 25, 27, 28, 31, 33].

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК

3.1. Реформування системи публічних бібліотек України в умовах децентралізації

Мережа публічних бібліотек в Україні – одна із найбільш розгалужених серед країн Європи. Водночас техніко-технологічна складова, стан ресурсної бази, приміщення, або перебувають в аварійному стані, або потребують ремонту. Досі залишається значний відсоток бібліотек, які не комп'ютеризовані та не підключені до мережі Інтернет. В сучасних умовах змінити цю ситуацію може реформа системи місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою, у ході якої почалося утворення об'єднаних територіальних громад, які перебирають на себе і повноваження щодо управління мережею публічних бібліотек, і фінансові ресурси. Новостворені громади та їхнє керівництво часто постають перед дилемою: або утримувати наявну розгалужену мережу публічних бібліотек, зберігаючи існуючий стан справ, або шукати шляхи реформування системи публічних бібліотек.

За таких умов виявляється необхідність дослідження зарубіжного досвіду функціонування системи публічних бібліотек та позитивний досвід деяких громад в Україні, які здійснили ті чи інші кроки у реформуванні своєї бібліотечної мережі. Кількість публічних бібліотек в Україні – найвища серед багатьох країн Європи та налічує 16 221 книгозбірень. При цьому чисельність населення України за даними Держстату України складає 42,2 мільйони. Для порівняння у Іспанії з населення 46,5 мільйонів осіб мережа публічних бібліотек нараховує 5 075 книгозбірень. У Німеччині з населенням

82,6 мільйони цей показник складає 9 550, а у Великій Британії на 65,6 мільйони осіб функціонує 4 698 публічних бібліотек.

Забезпечення населення публічними бібліотеками у країнах Європи, також суттєво відрізняється від показників України. Кількість мешканців на одну публічну бібліотеку в Україні є одною з найбільш низьких серед країн Європи і складає приблизно 2 543 книгозбірні. У Іспанії цей показник складає 9 207 одиниць, а у Німеччині функціонує одна бібліотека на 8 445 мешканців. Велика Британія, в свою чергу, має одну публічну бібліотеку на 13 650 мешканців. Стосовно зареєстрованих користувачів бібліотек, то не зважаючи на те, що в Україні найбільша серед європейських країн кількість бібліотек, але найбільше зареєстрованих користувачів в Іспанії – 13,6 млн, у Великій Британії – 11,4 млн, у Франції – 11,3 млн. За цим показником Україна на четвертому місці – 10,9 млн. Середня кількість користувачів на одну публічну бібліотеку, лише в Словаччині (256), Чехії (259), Угорщині (425), Чорногорії (476) та Латвії (549) нижча, ніж в Україні, де вона дорівнює 671. У Польщі одна бібліотека в середньому обслуговує у півтора рази більше користувачів (1 074), а у Великій Британії – майже в чотири рази (2 427) [182].

Україна, маючи найбільш розгалужену мережу публічних бібліотек, має найменше можливостей утримувати її. На одну публічну бібліотеку в Україні станом на 2015 рік припадало 6 млн доларів валового внутрішнього продукту. Для порівняння, у сусідній Польщі цей показник у 10 разів вищий – 63 млн доларів, у Великій Британії – у 100 разів вищий (майже 600 млн доларів), а в Люксембурзі, одній з найбагатших країн світу за обсягом ВВП на душу населення, у 500 разів вищий – майже 3 млрд доларів на одну публічну бібліотеку.

Якщо подивитись на середню кількість відвідувань однієї публічної бібліотеки на день з розрахунку 365 днів, то менший, ніж в Україні, цей показник лише в Словаччині (8 відвідувачів) і в Угорщині (13 відвідувачів). В Україні в середньому одну публічну бібліотеку відвідує 16 осіб на день. У

Іспанії на одну публічну бібліотеку припадає 60 відвідувань, а у Великій Британії – 179 [182].

Наведені дані свідчать, що в Україні діє найбільш розгалужена мережа публічних бібліотек в Європі. Натомість Україна входить у п'ятірку країн з найменшою кількістю користувачів на одну публічну бібліотеку і з найменшою кількістю відвідувань однієї бібліотеки. Для утримання наявної мережі публічних бібліотек Україна має найменше фінансових можливостей серед країн Європи, оскільки займає останнє місце щодо співвідношення обсягу валового внутрішнього продукту (ВВП) до кількості бібліотек. В цих умовах питання реформування системи публічних бібліотек України, є першочерговим завданням на шляху до їх модернізації.

Реформування системи публічних бібліотек є стратегічно важливим напрямком державної регіональної політики. Особливо терміновим є вирішення цього питання в умовах децентралізації і утворення об'єднаних територіальних громад.

Особливу роль публічні бібліотеки відіграють в умовах економічної, соціальної, політичної та психологічної кризи в суспільстві, адже залишаються доступним та безкоштовним джерелом отримання достовірної інформації, майданчиком, що об'єднує суспільство, виховує терпимість, місцем, де підприємці-початківці можуть отримати знання, необхідні для започаткування власної справи, де вимушені переселенці можуть отримати необхідну юридичну інформацію тощо.

На основі дослідження проведеного експертами Громадської організації «Європейський діалог» в межах «Ініціативи з розвитку аналітичних центрів в Україні» яку виконує Міжнародний фонд «Відродження» у партнерстві з Фондом розвитку аналітичних центрів за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні (SIDA) було сформульовано три можливі моделі реформування української бібліотечної системи в умовах реформи адміністративно-територіального устрою та системи місцевого самоврядування.

Перша модель. Мережа публічних бібліотек в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ) функціонує у власному праві і не об'єднується з іншими інституціями громади (будинки культури, шкільні бібліотеки тощо). При цьому громади на свій розсуд оптимізують мережу бібліотек на своїй території, дотримуючись визначених стандартів, зокрема наявності у кожній громаді принаймні однієї публічної бібліотеки (необхідно зазначити, що як правило в одну громаду об'єднуються кілька невеликих міст чи сіл. До ОТГ може приєднатися та громада, у якої з нею є спільний кордон, щоб не створити «білі плями» на карті.).

До переваг першої моделі можна віднести:

1. Збереження наявної мережі публічних бібліотек, часткова оптимізація (скорочення).

2. Продумана оптимізація бібліотечної мережі зменшить фінансове навантаження на бюджет громади.

3. Більш персоналізований підхід до кожної бібліотеки, можливість гнучкого

переформатування бібліотеки в інституцію, здатну надавати необхідні для громади послуги – бібліотечні, інформаційні, освітні, просвітницькі.

4. У бібліотек з'явиться додатковий стимул отримувати власні доходи.

Серед недоліків моделі:

1. У менш спроможних громадах може бракувати коштів на утримання наявної

бібліотечної мережі, відповідно можливим є неконтрольований процес закриття бібліотек та скорочення бібліотечних працівників.

2. Неконтрольований процес закриття бібліотек може призвести до соціальних протестів, втрати приміщень бібліотек та їх перепрофілювання чи продажу.

3. Переформатування послуг бібліотек може нівелювати власне бібліотечні послуги.

Між тим в усіх регіонах України процес децентралізації та створення об'єднаних територіальних громад вже має деякі результати. Яскравим прикладом цієї моделі є Хмельницька область. За даними сайту Хмельницької ОУНБ реформа в ній розпочалася наприкінці 2015 року. Тоді відбулася децентралізація перших трьох районів. На кінець 2017 року в області було створено 26 об'єднаних територіальних громад (ОТГ), об'єднання пройшло в 12 районах з 20 (60%), з них: міських ОТГ – 3; селищних ОТГ – 11; сільських ОТГ – 12. До складу яких увійшли 315 бібліотек. Методичне забезпечення (підвищення кваліфікації, комплектування, обробка літератури) 172 бібліотек, які знаходилися в рамках району але не увійшли до складу ОТГ, здійснюють ЦРБ, як бібліотеки правонаступники.

При ОТГ створюються відділи/сектори освіти, молоді та спорту, культури та туризму. Найменшою є Понінківська, Розсошанська сільські ОТГ, які налічують по 3 бібліотеки. Найбільша – Чемеровецька селищна – 26, Судилківська та Гуменецька сільські ОТГ – 13 бібліотек. В рамках децентралізації повністю збережено межі Старосинявського та Летичівського районів, проте, якщо Старосинявський район повністю відповідає межам ОТГ, то Летичівський поділено на дві ОТГ– Летичівську та Меджибізьку селищні ОТГ. У створених ОТГ деякі бібліотеки, які раніше мали статус ЦРБ стали: Волочиською центральною бібліотекою, Летичівською публічною бібліотекою, Полонською центральною бібліотекою, Дунаєвецькою міською бібліотекою.

Із загальної кількості бібліотек ОТГ: 10 - центральних бібліотек ОТГ (Волочиська, Дунаєвецька, Полонська міські ОТГ, Чемеровецька, Старосинявська, Новоушицька, Летичівська, Понінківська, Меджибізька селищні ОТГ та Гуменецька сільська ОТГ); 6 - центральних бібліотек для дітей; 9 - міських філій; 290 - сільських бібліотек. Крім того, для забезпечення обслуговування користувачів діють 55 бібліотечних пункти, та 9 клубів-бібліотек .

При цьому в громадах без змін гостро стоїть питання: фінансування бібліотечних закладів, в т.ч. на купівлю книг та передплату періодики); матеріально-технічний стан бібліотечних приміщень; комп'ютеризація; оформлення документації бібліотеки (стату, попоження, штати).

Друга модель. Публічні бібліотеки об'єднуються із освітянськими (шкільними) бібліотеками (реформування середньої освіти в ОТГ призведе до оптимізації мережі шкіл на селі, а з ними і шкільних бібліотек).

Переваги:

1. Скорочення бюджетних видатків громад на утримання мережі бібліотек.
2. Збереження наявної мережі публічних та шкільних бібліотек, часткова оптимізація їх структури (не обов'язково скорочення).
3. Збільшення коштів на матеріально-технічне оснащення бібліотек.
4. Часткове вивільнення приміщень, які можна використати під інші потреби громади.
5. Розширення спектру користувачів бібліотеки.
6. Концентрація інтелектуального потенціалу громади, враховуючи факт того, що школа – це інтелектуальний центр громади.

Недоліки:

1. Скорочення бібліотечних фахівців призведе до певного спротиву, протестів.
2. Необхідність планування заходів щодо соціального захисту звільнених працівників та відповідно фінансових затрат.
3. Необхідність узгодження роботи бібліотек із вимогами навчально-освітнього процесу.
4. Необхідність внесення змін до законодавства щодо бібліотечної та освітньої галузей.
5. Узгодження нормативних документів галузових відомств, зокрема Міносвіти та Мінкультури.

Цю модель почали запроваджувати у Рівненській області починаючи з 2002 р. У ході експерименту було розроблено пакет регламентуючих документів: статут Централізованої системи публічно-шкільних бібліотек (ЦСПШБ), положення про публічно-шкільну бібліотеку (ПШБ); також положення про формування фонду бібліотечних систем, посадову інструкцію завідувача (бібліотекаря) філії. Станом на 2017 р. результатами реорганізації є:

- Оптимізована мережа бібліотечних закладів. Сьогодні в об'єднанні функціонує 524 бібліотеки (з них 498 сільських), в той час як до реорганізації в обох системах діяло 1 154 книгозбірні (586 – шкільних та 568 – публічних). Жодна шкільна бібліотека не припинила свого існування, а стала структурним підрозділом ПШБ. В 75-и населених пунктах з кількістю жителів до 500 чоловік книгозбірні реорганізовано в пункти видачі літератури.

- У сільській місцевості створена нова модель публічно-шкільної бібліотеки, до складу якої входять функціональні підрозділи: шкільні відділи, а в окремих випадках, пункти видачі літератури. Останні функціонують, здебільшого, на базі ЗНЗ I-II ступенів, або у сусідніх селах. Варіантів організації бібліотечного обслуговування користувачів є кілька, в залежності від умов конкретного населеного пункту: кількості населення, ступеня навчального закладу, матеріально-технічної бази, відстані між бібліотеками.

- Кожна друга бібліотека функціонує в одному приміщенні з одним працівником. При цьому 130 бібліотек розміщені в школі, здебільшого на першому поверсі з окремим входом, що забезпечує їх доступність для усіх членів територіальної громади. 177 бібліотек (33,8%) надають послуги користувачам в 2-х приміщеннях з 1 працівником – в першій половині дня в школі, після обіду – в приміщенні публічної бібліотеки. 67 бібліотек

(12,8%) функціонують в двох приміщеннях і з 2 спеціалістами в штаті. Облік користувачів проводиться за єдиною реєстраційною карткою.

- **Кадровий потенціал.** Сьогодні в умовах об'єднання працює 962 бібліотечні працівники (для порівняння: до реорганізації в обох галузях налічувалося 1 377 працівників, на початку реорганізації – 1 007 чол.), з них 87,2% бібліотечні фахівці. На повну ставку посадового окладу працює переважна більшість спеціалістів – 76,6%, на 0,75 посадового окладу – 11,4%, на 0,5 посадового окладу – 12% бібліотекарів. Одним з першочергових завдань об'єднання було переведення спеціалістів на повні посадові оклади. В перший рік роботи в об'єднанні показник повної завантаженості бібліотекарів складав 80% проти 31,3% у 2001 році.

Третя модель. Публічні бібліотеки об'єднуються із народними домами в так звані «Центри культури і дозвілля».

Переваги:

1. Скорочення бюджетних видатків громад на утримання мережі бібліотек та будинків культури.
2. Збереження наявної мережі публічних та будинків культури, часткова оптимізація їх структури (не обов'язково скорочення).
3. Збільшення коштів на матеріально-технічне оснащення центрів культури.
4. Часткове вивільнення приміщень бібліотек, які можна використати під інші потреби громади.
5. Розширення спектру послуг центрів культури.

Недоліки:

1. Скорочення бібліотечних фахівців та працівників народних домів призведе до певного спротиву, протестів.
2. Необхідність планування заходів щодо соціального захисту звільнених працівників та відповідно фінансових затрат.

Ця модель бібліотечної системи функціонує у Польщі. Окрім «традиційних» будинків культури та бібліотек у Польщі можуть створюватися осередки культури, які об'єднують будинки культури та бібліотеки. При цьому ці структури можуть бути зареєстровані як акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю.

Функції таких осередків культури можуть включати: організацію конкурсів та культурних заходів; організацію виставок; діяльність хору, танцювальних колективів; безкоштовні курси для дітей: англійська мова, танці, вокал, музичні інструменти, спорт, аеробіка, театральна та мистецька студії; безкоштовні комп'ютерні курси для літніх людей; дискусійний клуб книги; діяльність бібліотеки; надання безкоштовного доступу до Інтернет.

В Україні також вже реалізується пілотний проект об'єднання бібліотек та будинків культури. У Теребовлянській ОТГ Тернопільської області відкрито п'ять центрів культури і дозвілля, що обслуговують 22 населені пункти громади. У межах цього проекту було здійснено: реконструкцію та капітальний ремонт сільських будинків культури, Теребовлянського центру позашкільної роботи дітей і юнацтва та утворення на їхній базі центрів культури і дозвілля; забезпечення центрів культури і дозвілля необхідним технічним оснащенням з доступом до інтернет-мережі; формування нового кадрового складу працівників центрів культури і дозвілля з метою надання нових інтерактивних інформаційних, культурно-освітніх послуг; забезпечення якісних культурних послуг у населених пунктах, що географічно віднесені до центрів культури і дозвілля; налагодження співпраці з Теребовлянським вищим училищем культури з метою професійної підготовки кадрів для майбутніх центрів культури і дозвілля.

Крім цього у громаді утворена і зараз функціонує Теребовлянська централізована система публічно-шкільних бібліотек (ЦСПШБ), до складу якої входять одна міська публічно-шкільна бібліотека та 14 бібліотек-філій разом зі шкільними відділеннями. У бібліотеках ведеться робота зі створення єдиного бібліотечного фонду. Недоліком системи є те, що лише незначна

частина бібліотек забезпечена необхідною оргтехнікою і комп'ютерами. Наявний приклад зображує широкі можливості застосування декількох моделей реформування системи публічних бібліотек в межах однієї територіальної громади.

Іншим можливим шляхом реформування системи публічних бібліотек може стати впровадження мобільної системи обслуговування, що дозволяє розширити аудиторію користувачів бібліотек; зробити бібліотечне обслуговування і бібліотечні ресурси максимально доступним для населення.

Термін «мобільна бібліотека» має два значення. У вузькому сенсі мобільна бібліотека - цей моторизований транспортний засіб, що перевозить бібліотечні матеріали. Також вживається термін «пересувна бібліотека» в значенні «Бібліотека, розташована в спеціально обладнаному, укомплектованому транспортному засобі (бібліобус і т. д.) і що міняє своє положення з метою обслуговування територіально віддалених від стаціонарної бібліотеки груп населення». У широкому сенсі термін «мобільна бібліотека» використовується в «Керівництві по мобільних бібліотеках» Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій і установ (IFLA) і означає будь-яку бібліотечну службу, що не стоїть на місці.

Використання мобільного бібліотечного обслуговування для надання бібліотечних послуг широко практикується у багатьох країнах світу, також воно дозволене українським законодавством. У світовій практиці можна зустріти кілька варіантів мобільного бібліотечного обслуговування. Види моделей мобільного бібліотечного обслуговування, як демонструє світовий досвід, різноманітні. Перша модель поєднує стаціонарні бібліотеки і мобільне бібліотечне обслуговування. У цій моделі функціонують головна бібліотека в центральному населеному пункті, філіали бібліотеки у периферійних населених пунктах і мобільні бібліотеки, які зазвичай обслуговують сільські території та околиці міст. Друга модель має на увазі функціонування лише мобільного бібліотечного обслуговування. Ця модель ефективна зазвичай у районах з рівномірно розсіяним сільським населенням

без наявності великих населених пунктів. Третя модель включає спеціалізоване мобільне бібліотечне обслуговування. Ця модель передбачає: обслуговування дітей; шкільні мобільні бібліотеки; обслуговування осіб, які не можуть залишити власне помешкання; кібермобілі (інфомобіль) – мобільні бібліотеки, які зосереджені на наданні комп'ютерних та супутніх послуг, на забезпеченні доступу до інтернету; мобільні бібліотеки для осіб з особливими потребами або для людей похилого віку; інфомобілі для тих, хто шукає роботу.

Мобільні бібліотеки мають давню історію і отримали широке поширення по всьому світу. Перша мобільна бібліотека з'явилася більше ста років тому, в 1859 р. у Великобританії, коли Уоррінгтонський технічний інститут придбав віз і навантажив його книгами. Сучасні мобільні бібліотеки перетворилися на інформаційно-бібліотечні комплекси, оснащені комп'ютерною технікою, з виходом в Інтернет; майданчики для проведення соціальних і освітніх проєктів. Мобільна система бібліотечного обслуговування отримала широке поширення в США, Німеччині, Фінляндії, Скандинавії і інших країнах. Відома служба бібліотечних слонів Таїланду, верблюжа бібліотека в Кенії, бібліотека на ослах в Ефіопії та Зимбабве.

В Україні прикладом запровадження мобільного бібліотечного обслуговування став Вінницький район Вінницької області, де у 2017 році 14 сіл, які не мали стаціонарної бібліотеки, почав обслуговувати бібліобус. Цей бібліобус придбала Вінницька районна державна адміністрація. Він призначений надавати бібліотечні послуги у населених пунктах, де відсутня стаціонарна бібліотека.

У випадках коли ОТГ фінансово не вигідно придбання та утримання бібліобусу власними силами вона може вдатися до співробітництва з сусідніми ОТГ. Наприклад, у двох громадах району є 10 населених пунктів з кількістю мешканців до 500 чоловік, у яких діють публічні бібліотеки. В одній з цих громад таких сіл лише три, і купувати бібліобус для обслуговування лише чотирьох сіл занадто витратно. Але на основі Закону

України «Про співробітництво територіальних громад» ОТГ можуть розробити спільну систему мобільного бібліотечного обслуговування.

Існуюча законодавча бази України дозволяє виокремити кілька моделей мобільного бібліотечного обслуговування.

- Модель 1. Мобільна бібліотека обслуговує населені пункти, де немає стаціонарних бібліотек.
- Модель 2. Мобільна бібліотека обслуговує як віддалені квартали населених пунктів зі стаціонарними бібліотеками, так і населені пункти без стаціонарних бібліотек.
- Модель 3. Мобільна бібліотека замінює стаціонарні бібліотеки і обслуговує лише ті населені пункти, де вони були.

Ще одним стимулом до використання бібліобусів є те, що за даними Державної служби статистики кількість сільських населених пунктів в Україні складає – 28 385 одиниць, а кількість селищ міського типу – 885. Кількість же публічних бібліотек у сільській місцевості значно менша, і складає 13 253 одиниці. Таким чином більш ніж 50% сіл України не покриваються бібліотечним обслуговуванням взагалі.

Розглянувши наявні моделі реформування системи публічних бібліотек України та проаналізувавши їх переваги можна підкреслити, що оптимізація системи публічних бібліотек повинна ґрунтуватися на потребах ОТГ, при цьому керуючись докладним стандартом (вимоги до мінімальної кількості книгозбірень на одну ОТГ, забезпечення належного рівня інформатизації та ін.), за необхідності закупити та обладнати бібліобуси для забезпечення рівного доступу всього населення ОТГ до інформації.

В процесі реформування систему публічних бібліотек кожна ОТГ може вибрати той напрям модернізації книгозбірні, який виведе її на новий рівень розвитку. Бібліотеки повинні стати незамінними у соціально-економічному та культурному розвитку ОТГ, необхідно мати чітке уявлення стосовно ролі бібліотеки у цьому процесі та визначити стратегію її діяльності. Вдало

розроблена стратегія дає відповідь на три принципово важливі питання: чим може бути корисною книгозбірня для ОТГ сьогодні; чого вона прагне; якими шляхами має досягти поставленої мети. А необхідні вони багатьом групам населення, які є членами ОТГ. Безробітним потрібна інформація про наявні вакансії; молоді – місця для зустрічей; дітям – програми поглиблення знань, отриманих у школі; літнім людям важливо читати книги, періодичні видання, котрі вони не можуть купувати через дорожнечу; люди з фізичними обмеженнями мають потребу в бібліотеках як установах, в яких із ними спілкуватимуться з повагою та які пристосовані до їх потреб. Публічні бібліотеки відповідають цим вимогам, маючи відповідні приміщення та кваліфікований персонал, вони можуть і повинні стати серцем своїх громад, працювати з різними групами користувачів [67]. У цьому випадку бібліотеки ОТГ можуть обрати певне профілювання:

- Бібліотека як центр регіональної та правової інформації. Бібліотеки, які надають населенню правову інформацію автоматично стають центрами громадських ініціатив, де можна отримати потрібну інформацію, самотійно її знайти завдяки спеціально облаштованим місцям з вільним доступом до Інтернету, отримати консультацію бібліотечного працівника з будь-яких питань, що стосуються законодавства нашої держави та поспілкуватись на зібраннях правових клубів. Такий центр обов'язково повинен мати у своєму фонді інформацію про: офіційні видання місцевої адміністрації; опубліковані і неопубліковані документи органів державної влади відповідного рівня, а також загальнодержавного законодавства; документи, в яких міститься узагальнена або статистична інформація про стан економіки, охорони здоров'я, санітарії, демографії освіти, культури, сільського господарства відповідної ОТГ; надзвичайні події в регіоні, стихійні лиха, їх офіційні прогнози і наслідки; привілеї, компенсації, пільги, які надає держава громадянам, посадовим особам, підприємствам, закладам, організаціям; факти порушення прав і свобод людини та способи їх законного захисту; документи про використання бюджетних коштів та інших

державних ресурсів за виключенням відомостей, що віднесені до державної таємниці;

- Бібліотека – соціокомунікаційний майданчик суспільства. Функціонування бібліотеки як соціально-культурного центру, наповнення її діяльності переважно культурно-дозвілєвими функціями. Серед форм заходів, які проходять у бібліотеках, слід відзначити: презентації книг, зустрічі з видатними громадськими, політичними діячами, письменниками та митцями, літературно-музичні вечори, «круглі столи», виставки літератури, виставки художніх творів, диспути, вікторини, конкурси, лекторії різноманітної тематики, клуби за інтересами, відеолекторії, електронні виставки, інтерактивні форми – поліфонічні мозаїки нової літератури, періодичних видань, фанклуби, дефіле, дебати, книжкові композиції, диференційовані книжкові етюди, анонси ювілеїв на наступний місяць, афіші визначних дат, фестивалі юнацької літератури, паради суперкниги, театралізації літератури [147];

- Мультимедійна мобільна бібліотека. Основними завданням бібліотеки такого формату будуть: збереження і розширення кількості громадян, які читають і визначають моральний клімат у суспільстві, рівень його інтелектуального розвитку; сприяння культурному розвитку усіх жителів, незалежно від їхнього статусу, через інформацію, мультимедійні матеріали культурно-історичного характеру та художні твори; допомога всім, хто навчається за програмами самостійної освіти, у розв'язанні освітніх задач, які постають під час формальних курсів навчання; підвищення якості життя та культурного збагачення кожного жителя громади. Персонал бібліотеки – 2 бібліотекарі та 1 водій. Цей спеціально обладнаний інформаційний автоцентр матиме скляні двері, які під час негоди захищатимуть салон і водночас даватимуть знати читачам: у нас відчинено [223];

- Бібліотека як мультикультурний центр. Завдання бібліотеки – виховання в кожному користувачі не лише міжрасової, міжконфесійної і

міжетнічної толерантності, але і щирого інтересу до культури усіх народів Землі. З цього витікає актуальність бібліотек в рішенні завдань планетарного масштабу. Тільки через освіту і культуру люди можуть почути один одного, тому що ці дві сфери людського життя наднаціональні, аполітичні, наддержавні. Відомий психолог XX століття Б. Ф. Скіннер стверджував, що поведінка людини цілком прогнозована, оскільки визначається середовищем його виховання і діяльності. Ось чому так важливо сформувати культурне середовище - будь то мегаполіс, велике місто або село [128]. Бібліотека сприяє формуванню нового, плюралістичного світогляду, що виявляється у такому соціальному інституті, як бібліотека, у заміні традиційної, «просвітницької» моделі моделлю «полікультурною».

В умовах децентралізації для ефективного функціонування публічних бібліотек, постає необхідність оптимізації їх мережі. Кожна із викладених моделей оптимізації має свої переваги та недоліки. Наприклад, як будуть вирішені проблеми збереження бібліотечних фондів публічних і шкільних бібліотек та скорочення кадрів. Питання викликає і модель об'єднання бібліотек з народними домами, в цьому разі доцільніше б було створити «Інформаційно-комунікаційні центри» при кожній ОТГ та відкрити мобільні пункти обслуговування або закупити бібліобуси. Згідно з планом Кабінету міністрів, в Україні замість 12 тис. міських, сільських і селищних рад залишиться близько 1500 ОТГ. У цій ситуації обов'язковим є збереження мережі публічних бібліотек, як ключових інституцій українського суспільства, в процесі реформ і недопущення неконтрольованого процесу закриття бібліотек. Створення оптимальної моделі реформування української бібліотечної системи є обов'язковим для забезпечення населенню об'єднаних територіальних громад вільного доступу до інформації.

3.2. Створення комфортного інформаційно-комунікаційного середовища в публічних бібліотеках України

Відповідно до Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України», схваленої Кабінетом Міністрів України, модернізація матеріально-технічної бази й інформаційно-технологічної інфраструктури бібліотек є одним із стратегічних напрямів розвитку бібліотечної справи. Утім, існує немало нагальних проблем, що гальмують процеси модернізації і подальшого інтенсивного розвитку публічних бібліотек України, зокрема більшість приміщень публічних бібліотек не відповідають сучасним вимогам. Вирішити цю ситуацію допоможе, перш за все, організація комфортного інформаційно-комунікаційного середовища публічних бібліотек України. На жаль, через різні причини публічні бібліотеки надто повільно розвиваються в цьому напрямі [148].

У сучасному науковому дискурсі під бібліотечним середовищем розуміється сукупність певних складових внутрішнього середовища бібліотеки – інформаційна, матеріальна, емоційно-психологічна, культурна, екологічна. Важливе значення має система комунікацій, оскільки «характер спілкування відображає ступінь культури, духовності бібліотечного середовища» [178]. Бібліотечне середовище забезпечує соціальну комунікацію користувачів, бібліотечного колективу, яка реалізується через документні ресурси, матеріально-технічну базу книгозбірень, інтер'єр, прилеглу територію, цінності, знання та інтереси бібліотекарів і читачів.

Гарний інтер'єр у бібліотеці і заохочує до читання, і підсилює позитивні враження від книги, і викликає бажання повернутися в цю бібліотеку знову. Особливо слухне це твердження щодо загальнодоступних бібліотек. У відвідувачів наукових або навчальних бібліотек мотивація до читання вища. А для тих, хто відвідує бібліотеку загальнодоступну, читання

– це радше різновид дозвілля та відпочинку. Не слід забувати, що публічна бібліотека доступна всім верствам населення. Кожен конкретний відвідувач очікує від візиту в бібліотеку своє. До кожного з них необхідно знайти свій підхід: підтримати, допомогти, навчити, знайти. І кожному бібліотека повинна сподобатися. Ні велика кількість комп'ютерної техніки, ні багатий книжковий фонд не замінять відвідувачеві атмосфери теплоти і затишку, яку створюють працівники бібліотеки і дизайн інтер'єру [152].

Робота фахівців у напрямі формування комфортного інформаційно-комунікаційного середовища має базуватися на певних принципах, що дозволять окреслити зміст діяльності сучасної публічної бібліотеки. Принципи – в найзагальнішому вигляді – це обов'язкові імперативи, правила, ідеологічні установки, відповідно до яких формується бібліотечний простір, створюються позитивні для населення уявлення про публічну бібліотеку. Незважаючи на те, що бібліотека як соціальна структура, яка склалася, існує не одну тисячу років, ці уявлення - що змінюються, залежать від безлічі чинників. Виявлення на кожному етапі розвитку публічної бібліотеки провідних принципів побудови її простору дозволяє коригувати діяльність і визначати її подальший розвиток. Характеристики є чинниками і навіть умовами, дотримання яких уможливить реалізувати їх у конкретних ситуаціях конструювання простору. Такими принципами можуть бути функціональність, зручність, зрозумілість та інші [151].

Оптимістичному підходу до майбутнього публічних бібліотек, сприяє дослідження шляхів, що допоможуть на основі використання теорії емоційного дизайну Д. Нормана модернізувати бібліотеки. Світові бібліотеки вже почали процес інвестування в інновації завдяки застосуванню моделі емоційного дизайну Д. Нормана до їх фізичного простору. Дональд А. Норман, один із засновників Nielsen Norman Group, колишній віце-президент корпорації Apple та дослідник галузі когнітивної науки, дизайну і юзабіліті, пропонує модель у книзі «Емоційний дизайн: Чому ми любимо (або ненавидимо) повсякденні речі». За його словами, існують три рівні

когнітивного сприйняття: інтуїтивний (visceral), поведінковий (behavioral) і рефлекторний (reflective). Обробка інформації на тому чи іншому когнітивному рівні надає людині різну інформацію про навколишній світ і досвід взаємодії з ним. Норман навіть стверджує: «Людині притаманна прихильність до певних місць: улюблені куточки наших будинків, улюблені місця, улюблені види». Для багатьох читачів бібліотека — також улюблене місце, пов'язане зі спогадами і почуттями, і це дозволяє застосувати теорію Д. Нормана до бібліотек. Використовуючи інтуїтивні, поведінкові і рефлекторні принципи для оцінювання і переорієнтування свого фізичного простору, бібліотекарі матимуть можливість виявити незадоволені потреби споживачів інформації в межах їх спільноти, а також можливі підходи до дизайну щодо задоволення цих потреб.

Інтуїтивний рівень когнітивного сприйняття є первинною реакцією організму на наявну сенсорну інформацію. На цьому рівні сигнали з навколишнього середовища інтерпретуються несвідомо. У Д. Нормана такі речі як тепло, комфортне освітлення, гармонійна музика та інші звуки, симетричні об'єкти, усміхнені обличчя, солодкі смаки і запахи, викликають позитивну реакцію. Водночас темрява, надто високі або низькі температури, натовпи людей, гострі предмети, різкі звуки або гіркий смак зазвичай призводять до негативних реакцій. Саме на інтуїтивному рівні формуються перші враження читача від бібліотеки. Принципи інтуїтивного сприйняття є вродженими для людей. Вони ґрунтуються на «початкових реакціях» і «безпосередньо емоційному впливі». З використанням цих фізичних особливостей можна гарантувати позитивні реакції споживача під час відвідування публічної бібліотеки. Таким чином, проектування входу до бібліотеки може бути цінним першим кроком, щоб спонукати користувачів побачити бібліотеку по-новому [238]. Можна виокремити такі можливості для бібліотечних інновацій із застосуванням інтуїтивного дизайну:

- Створення візуально помітних точок входу. Публічні бібліотеки можуть використовувати великі, поодинокі графічні елементи, щоб привернути увагу користувача до і після відвідування.
- Зацікавлення тим, що відбувається, часто досягається за допомогою скляних стін або великих вікон без перешкод, трансляцією відео в реальному часі, що сприяє до розуміння того, що відбувається всередині.
- Зважаючи на різноманітні, слухові сигнали, у бібліотеках можуть лунати різні звуки. Низький, білий шум розроблений для дитячих бібліотек, інші звуки, що позитивно впливають на заняття в комп'ютерному центрі або місці, призначеному для спокійного навчання.
- Вивчення прийомів для тактильних і нюхових сигналів. Фізичне відчуття простору (ручки дверей, покриття підлоги, тверді і м'які поверхні), а також запахи.

Інтуїтивні реакції впливають на враження користувачів, навіть якщо вони не усвідомлюють їх важливість. Означені прийоми, що передбачають інтуїтивний рівень сприйняття, можуть слугувати відправною точкою для бібліотек, які прагнуть інновацій у сфері емоційного дизайну. Чим більше вони досліджуватимуть власні фізичні середовища, тим краще зможуть адаптувати приміщення до потреб місцевої громади.

Поведінковий рівень дизайну є найпомітнішим у взаємодії середовища та користувача і містить емоції, які виникають у людини під час відвідування бібліотеки. Зовнішній вигляд не має принципового значення на цьому рівні, і продуктивність під час експлуатації приміщення є найважливішою. Серед трьох рівнів емоційного дизайну, бібліотеки були найуспішнішими в реалізації поведінкового дизайну у своїх приміщеннях. Виділено чотири принципи поведінкового дизайну: функціональність, зрозумілість, зручність і простота використання, фізичне відчуття [238].

Функціональність — це відповідність між призначенням продукту і потребою в ньому в користувача. Тому продуманий дизайн відповідатиме цілям користувача. Функціональність можна застосовувати як до речей, так і

до послуг, необхідних користувачам, але жодним чином не пов'язаних з бібліотекою. Прикладом такого кроку є бібліотеки Сполучених Штатів. Наприклад, віртуальний супермаркет, який дозволяє клієнтам замовляти бакалійні товари в Інтернеті, а потім забирати їх у місцевій бібліотеці. З точки зору поведінкового дизайну, це нововведення надає нові можливості для бібліотек. Вітчизняні та зарубіжні бібліотекознавці також зацікавилися ідеєю диференціації фізичного простору, наприклад, поділ приміщення публічної бібліотеки на зони: тиху і галасливу, дитячу і молодіжну, навчальну і навіть спортивну з тренажерами; відведення місця для кафе; можливість трансформувати приміщення читального залу в невеликий конференц-зал, ляльковий театр або концертний майданчик для камерних виступів [151].

Принцип зрозумілості передбачає, що концепція дизайну середовища та технічних засобів має бути інтуїтивно зрозумілою користувачеві бібліотеки та застосовуватися ним за призначенням.

Наступний принцип поведінкового дизайну: зручність і простота. Щодо питання про юзабіліті, Д. Норман стверджує, що продукт повинен функціонувати тільки так, як це передбачається, бути зрозумілим та придатним для використання. Наприклад, дизайн приміщення бібліотеки має передбачати доступ до неї для людей різних зросту або фізичних здібностей, мовні настройки на дисплеях, або розмір і форма елементів на дисплеї користувача повинні легко налаштовуватись. Вдалого дизайну юзабіліті досягти складніше. Єдине, що має значення для зручності і простоти використання, здатність користувача успішно та грамотно використовувати конструкцію.

Принцип фізичного відчуття — це враження, які виникають у користувачів під час користування бібліотекою. Норман стверджує, що через високотехнологічні творіння, реальні фізичні елементи управління і продукти перемістилися на екрани комп'ютерів, які експлуатуються дотиком до екрану

або комп'ютерною мишею. Задоволення від маніпулювання фізичними об'єктами зникає, а відтак і відчуття контролю.

Рефлекторний рівень, згідно з Д. Норманом відбиває культуру, досвід і спогади, що впливають на людину в пізнавальній діяльності, інтерпретації, розумінні і міркуваннях. Таким чином, рефлекторний дизайн має бути націлений на «довгострокові відносини» і почуття задоволення від користування бібліотекою.

На рефлекторному рівні сприйняття людина оцінює об'єкт за допомогою свідомості, формуючи певне уявлення про нього на основі власних переконань. Рефлекторний рівень має два аспекти: пам'ять і самосприйняття. Користувач пригадуватиме зручність і досвід роботи з продуктами та послугами бібліотеки. На думку Д. Нормана, приємні спогади допоможуть уникнути будь-яких попередніх негативних переживань, а це означає, що якщо користувач згадує про бібліотеку позитивно, це може переважити той факт, що їй довелося стояти в черзі. З точки зору Д. Нормана, дизайн будь-якого продукту є відображенням того, хто ми, і використання продукту означає нашу асоціацію з продуктом. Застосування наведених принципів допоможе публічним бібліотекам України ефективно модернізувати свій фізичний простір.

Важливим показником для сучасної будівлі бібліотеки є гнучкість, можливість трансформації внутрішнього простору під окремі потреби для забезпечення обміну знаннями, взаємодії в різних формах, включно з іграми, культурними заходами тощо. Хоча простір книгосховищ зменшується (у зв'язку з поширенням електронних носіїв інформації), потреба у просторі для користувачів зростає. Цікавим прикладом такої гнучкості є спроба прилаштувати простір бібліотеки до потреб людей з хворобою Альцгеймера. Виявилося, що новомодні дизайнерські рішення не завжди підходять для бібліотеки, що намагається бути дружньою для таких користувачів. Товариство Альцгеймера (Alzheimer's Society) дало такі поради для організації бібліотечного обслуговування цієї групи користувачів:

- у бібліотеці не повинно бути дзеркальних поверхонь оскільки це дезорієнтує людей із хворобою Альцгеймера;
- мають бути чітко позначені входи, виходи та межі стіни;
- приміщення слід облаштувати знаками, які попереджають про можливі перешкоди і реально можуть допомогти хворим орієнтуватись у просторі;
- велике значення має вибір кольору та освітлення для створення затишної й дружньої атмосфери;
- в бібліотеці варто розмістити годинник, бажано великий, який би вказував час, день тижня та поділ доби.

Вжиття таких заходів сприяє заспокоєнню та комфорту психічно хворих людей і водночас задовольнятиме здорових відвідувачів.

Важливим для бачення публічних бібліотек майбутнього, відповісти на питання: як має виглядати сучасна публічна бібліотека; як спроектувати будівлю бібліотеки, щоб вона була енергоефективною та екологічною; які архітектурні рішення мають бути в бібліотеці, щоб розглядати її як місце надання інформації, навчання, соціальної інтеграції; як архітектура може посилити роль бібліотеки як комунікативного центру [197].

Цікавим є приклад американських бібліотек, які створюють програми для людей вікової категорії «55+». Більшість бібліотек США пропонують людям цієї вікової категорії надруковані великим шрифтом книги, програми щоденного кіноперегляду у затишному бібліотечному просторі. Не меншої уваги потребують і працездатні люди, котрі з різних причин опинились у важкій життєвій ситуації. Щоб допомогти з виходом із важкого морального стану книгозбірні пропонують бібліотерапію. Деякі зарубіжні бібліотеки пішли шляхом створення творчого простору у своїх будівлях. Так проект «Світи майстрів» – середовище, що сприяє розвитку і реалізації творчих можливостей користувачів і передбачає надання доступу до широкого спектра інструментів та технологій. Підвищити інформаційну грамотність у царинах дизайну, науки, технологій, інженерії, мистецтва та математики

тепер можна в бібліотеці. У такій «творчій майстерні», наприклад, дитина, яка завзято читає про роботів, може скористатися, крім книги, комплектом інструментальних засобів з робототехніки; студент або дослідник-початківець – провести елементарні хімічні експерименти та достатньо швидко оформити отримані результати і т. ін. [199].

У данській бібліотеці міста Колдинг ефективно використали простір для комфортного обслуговування своїх відвідувачів: зручні меблі, столи з комп'ютерами для роботи і занять, зал для конференцій, велика дитяча зона з книгами, іграшками та різними розвиваючими технологіями, у ній зроблено все для того, щоб користувачі відчули себе в бібліотеці затишно і вільно. Співробітники цієї бібліотеки не створюють проекти для молоді, а створюють їх саме з молоддю. Так в бібліотеці за пропозицією групи молодих людей на базі бібліотеки організували колекцію творів, створених підлітками: диски з музичними записами, збірки віршів і прози, картини, комікси і т. п. Тепер будь-яка молода людина може принести результати своєї творчості в бібліотеку, щоб її могли почути або побачити інші – всі роботи можна брати додому. Цю колекцію назвали «Демобібліотекою». Для відвідувачів бібліотека виділила підвальне приміщення, де розміщені настільний футбол, спеціальний стіл для художників, стіл для дизайнерів одягу, проектор, дивани тощо [135].

Цікавим прикладом організації комфортного інформаційно-комунікаційного середовища з урахуванням проблем своєї громади є Бібліотека Квінсу (м. Нью-Йорк). Вона має велику кількість користувачів, розташована в районі з високим рівнем безробіття і злочинності. Підлітки часто проводили час в бібліотеці, що викликало незручності для інших користувачів. Щоб подолати цю проблему, бібліотека отримала гранти для створення простору під назвою бібліотека Квінсу для підлітків, філіал знаходиться в одному кварталі від головної бібліотеки. Це приміщення було призначено виключно для підлітків. Було створено гостинний простір для його цільових користувачів. Маючи яскраво пофарбовані стіни і меблі,

затверджені ігри та обчислювальну техніку, бібліотека в змозі справляти приємне враження на своїх користувачів підлітків. Деякі особливості бібліотеки включають в себе відсутність заборони на використання мобільних телефонів та вживання їжі, кабінки для звукозапису, 40 персональних комп'ютерів підключених до мережі інтернет. Бібліотека надає журнали та інтернет-ресурси для підлітків, але не поширює книги [238].

Створення в публічних бібліотеках комфортного інформаційно-комунікаційного простору для молоді, стало поширеною практикою в багатьох країнах світу. Наприклад, Регіональна бібліотека Юронга, що є найбільшою публічною бібліотекою Сінгапуру, відкрила молодіжну зону VAT. Зона займає четвертий поверх будівлі бібліотеки площею 1 200 кв. м і на даний момент є найбільшим бібліотечним простором для молоді в Сінгапурі, що пропонує безліч цікавих програм та заходів. Спільно з молодіжною радою Національного бібліотечного комітету група з дванадцяти молодих людей розробила дизайн і концепцію нової бібліотеки, назва якої «Verging All Teens» («Доступно для всіх підлітків»). Мета даного проекту – дати можливість молодим людям створити бібліотечний простір, який функціонував би так, як їм хочеться.

Окремі зони молодіжної бібліотеки VAT мають назви, за якими підліткам легко зорієнтуватися:

- «Земля» – простір для тихого читання;
- «Оазис» – місце з кавовими та снековими апаратами;
- «Колекції» – комікси, книги, музичні CD;
- «Сцена» – місце проведення музичних і театральних вистав;
- «Мультимедіа» – мультимедійні станції для навчання, пошуку інформації та проведення дозвілля.

Ще одним вдалим прикладом є головна філія Гамбурзької бібліотеки для молоді Ноев4U розташована в будівлі колишньої фабрики, яка була переобладнана в оригінальному стилі для залучення молодих читачів. Особливий дизайн бібліотеки підкреслюють хромовані стелажі і полиці,

зручні дивани і пуфи, оригінальні елементи освітлення. Молоді співробітники бібліотеки, яких легко можна розрізнити за спеціальним одягом, звертаються до читачів на дружнє «ти» і завжди готові відповісти на запитання [135].

Новим напрямом організації комфортного інформаційно-комунікаційного середовища публічних бібліотек як місця соціальної взаємодії. Саме Проект Urban Mediaspace – міський медіапростір в місті Орхус (Данія), став головним прикладом принципово нової сучасної бібліотеки. В рамках даного проекту бібліотека розглядається не як окремий об'єкт, а як складова міського простору. Планується, що головна бібліотека Орхуса або Dokk1 розташується в трьох поверховій будівлі загальною площею 30 000 м². Замість зосередженої навколо книг будови, Dokk1 стане центром соціальної взаємодії, що включає в себе простір для навчання, спілкування та відпочинку (читальний зал, кімнати для індивідуальної роботи, сервісні центри державних послуг, кафе, дитяча ігрова зона, зала для дитячого театру тощо). В бібліотеці також буде передбачена можливість проведення масштабних мультимедійних і культурних заходів.

Одним з інноваційних напрямів організації бібліотечного простору є створення «бібліотек гібридів». Саме такою є інноваційна бібліотека Гараж розташована в місті Мальме (Швеція), що поєднує в собі як традиційні, так і експериментальні елементи. Бібліотека Гараж являє собою єдиний простір, що складається з чотирьох рівноцінних частин – еко-кафе, концертний майданчик, творча майстерня та власне бібліотека. Гараж має унікальний досвід залучення користувачів до життя бібліотеки – від дизайну приміщення до формування фонду. Ще одним прикладом «бібліотеки гібриду» є Національна університетська бібліотека Данії, або «Чорний діамант», що є найбільшою книгозбірнею Скандинавії. В теперішній будівлі бібліотеки окрім 6 читальних залів розміщені кафе-ресторан, книжковий магазин, концертний зал на 600 місць, а також кілька виставкових майданчиків [166].

Окремої уваги заслуговує організація комфортного середовища в публічних бібліотеках для дітей, бо важливо з раннього віку справити на читача позитивне враження та залучити до регулярного читання. Комфортне інформаційне середовище для дітей було облаштовано у Центральній дитячій бібліотеці Невського району в місті Санкт-Петербург. Весь колектив бібліотеки приймав активну участь в проектуванні приміщення відповідно до вимог сьогодення. Метою було наслідування загальносвітових тенденцій організації простору, що орієнтовані на ліквідацію бар'єрів, розширення меж, створення умов, що дозволяють успішно поєднувати різні види культурно-пізнавальної діяльності в структурі одного підрозділу. Основним завданням було створити відкритий, освітлений простір, в якому гармонійно поєднуються традиційні і електронні носії інформації, а читач відчуває себе вільно та комфортно. Дитяча уява легко сприймає бібліотечний простір як космічний, освоївши який, юний користувач пізнає радість читання. При цьому книга і читання є центром Всесвіту, а відтак і структурні підрозділи бібліотеки отримали нетрадиційні назви: «Космодром веселих ігор», «Планета маленького принца», «Орбіта творчості», «Сузір'я знань», «Космічний навігатор», «Центр міжгалактичних контактів» та ін. Безперешкодно читач переходить із розвиваючої зони в дозвіллеву, із зони зосередження уваги у зону релаксації. Він може обрати книгу, журнал, диск чи інтернет-ресурс; надати перевагу стільцю в невеликій компанії, м'якому дивану чи усамітненому помаранчевому кріслу – вирішувати йому. Нова концепція Всесвіту, яскравий дизайн, відкритий і мобільний простір, що сприяє розвитку діалогу, створюють «нову образність» досить привабливу для дітей [161].

У зарубіжних бібліотеках все більшої популярності набуває побудова бібліотечних просторів «без бар'єрів». Саме таким є простір Медіатеки міста Крефельд (Німеччина) відкритої у 2008 році. Нова споруда – трьох поверхова, зі скляним фасадом, що повернений на міську площу. У бібліотеці 11 рівнів зі спільним простором. Між рівнями немає бар'єрів, вони об'єднані

нахиленою безперервною рампою без жодної сходинки. Така організація внутрішнього простору є зручною для людей з обмеженими можливостями, громадян похилого віку, а також для працівників, які розвозять книги за допомогою спеціальних візочків. Інформацію відвідувачі можуть отримати на п'яти кафедрах - круглої форми, з внутрішньою підсвіткою і прозорими поверхнями, що створюють цікаву гру світла. Основним завданням при облаштуванні медіатеки було створення яскравого ідентифікаційного образу. Було вирішено відмовитись від стандартних стелажів, типових для публічних бібліотек, знайти нове вирішення інтер'єру. Стелажі довжиною 120 см чергуються зі стелажми довжиною 90 см. В їх оформленні відображаються особливості форматів розміщених на них видань. Чітка організація простору бібліотеки дозволяє вільно орієнтуватися в будівлі та легко відшукувати потрібні тематичні розділи [55].

Публічні бібліотеки в Європі вже давно надають послуги людям, тією чи іншою мірою «виключеним» із соціального життя. Публічні бібліотеки України також можуть пристосовувати своє бібліотечне середовище з оглядом на наявність у їхній місцевості певних соціальних груп, до яких належать: люди з фізичними обмеженнями; діти та молодь; безробітні; наркотично залежні; безпритульні; біженці; ув'язнені; іммігранти; етнічні та культурні меншини; особи з низьким рівнем освіти; сільське населення; люди з невеликим достатком [67].

Зарубіжні бібліотеки приділяють велику увагу створенню комфортних умов для користувачів з обмеженими можливостями. У Народовій бібліотеці Польщі зроблено зручні умови для обслуговування такої категорії користувачів: входи для читачів на інвалідних візках спеціально позначені; зовні та всередині бібліотеки вбудовано пандус; вхід для читачів з обмеженими можливостями не має порогів; у бібліотеці наявний ліфт для користувачів на інвалідному візку; є туалети для інвалідів; в роздягальні є інвалідні крісла, які можуть бути використані в разі потреби. Головна будівля бібліотеки університету імені Казимира Великого (місто Бидгощ) розроблена

з урахуванням потреб людей з обмеженими фізичними можливостями. Це не тільки сучасна і добре обладнана бібліотека, але вона відповідає високим світовим стандартам. Всередині будівлі є два просторі ліфти і санітарні приміщення для гостей з обмеженими фізичними можливостями. [89].

Публічні бібліотеки України працюють над створенням комфортного інформаційно-комунікаційного середовища. Показовим прикладом є план реорганізації бібліотечної системи м. Маріуполь. Буде проведено модернізацію філій, на базі яких створять тематичні центри інтелектуального дозвілля, Грін-бібліотеку, Арт-бібліотеку, Етнобібліотеку, Медіабібліотеку, Молодіжний центр, БібліоХаб, Коворкінг-центр, Сімейну бібліотеку, Бібліотеку-музей, Історичну і Краєзнавчу бібліотеки. Так, на базі існуючої Центральної бібліотеки ім. В. Короленка буде створена Центральна міська публічна бібліотека. Тут проведуть модернізацію і створять мультимедійний інформаційно-сервісний центр, лаунж-зону, коворкінг. Планується креативне оформлення фасаду та приміщень, оснащення бібліотеки мультимедійною дошкою, рекламною LED-панеллю, LCD-монітором, рамками для контролю, сканером для штрих-кодів. А наразі у бібліотеці діє Мобільна галерея - проект, який дає можливість талановитим жителям міста проявити себе і показати іншим свої творчі успіхи і досягнення. В рамках Мобільної галереї можна безкоштовно продемонструвати вироби, зроблені власними руками, а також побачити творчі роботи інших аматорів.

На базі Центральної дитячої бібліотеки буде створено «Молодіжний хаб» і «Цифрову бібліотеку». Бібліотека ім. В. Нестайко стане центром сімейного дозвілля і відпочинку з облаштованим «Парком сімейного періоду», Бібліо-інтернет-кафе, Wi-fi зонами, ігровими майданчиками й ігротеками. Коворкінг-центр планується організувати на базі бібліотеки ім. М. Гоголя.

Створення БібліоХаба передбачається на базі двох бібліотек за допомогою злиття: філії ім. О. Купріна і ім. А. Пушкіна. БібліоХаб — це створення єдиного мультимедійного простору для зустрічей, тренінгів,

навчання, лекцій, майстер-класів для творчої, активної, креативної молоді. Створення Грін-бібліотеки планується на базі бібліотеки філії ім. Х. К. Андерсена. Грін-бібліотека — це унікальний центр дозвілля, розвитку і відпочинку дітей та молоді з особливими потребами. Суть проекту — залучення до читання і соціальної адаптації дітей з обмеженими можливостями. Етнобібліотеку планується організувати в бібліотеці с. Сартана. У цій бібліотеці реалізовуватимуть проекти «Бізнес-школа» і «Бізнес-школа для дітей». На базі бібліотеки ім. Т. Шевченка планується заснувати Арт-бібліотеку (бібліотеку-театр), де більше 30 років працює ляльковий театр «Буратіно», у якому створюються постановки вистав.

На базі бібліотеки ім. В. Маяковського передбачається створення «Медіабібліотеки», зокрема центру правової інформації для дітей. Молодіжний центр планується організувати на базі бібліотеки ім. А. Чехова. У цій бібліотеці створені хобі-клуб і ART-workshop. Історична бібліотека створюється на базі міської історичної бібліотеки ім. М. Грушевського. У новому форматі всі бажаючі інтерактивно матимуть доступ до історії, культури, літератури України, регіону та м. Маріуполь. У бібліотеці обладнають інформаційні зони, представлені документи та матеріали на різних носіях, щомісяця будуть передбачені тематичні заходи з організацією фестивалів, презентацій, виставок, екскурсій, майстер-класів із залученням фахівців різних галузей і соціальних партнерів. Краєзнавча бібліотека розробляється на базі бібліотеки ім. А. Новикова-Прибоя. Це Центр краєзнавства з унікальним архівом, медіаресурсами, базами даних. У перспективі планується організувати зал творчого розвитку для молоді і вільним майданчиком «Територія рівних можливостей».

Нині у м. Маріуполі діють «Централізована бібліотечна система для дорослих» та «Централізована бібліотечна система для дітей», а також «Міська історична бібліотека ім. М. Грушевського». Загальна кількість бібліотек становить 24 публічні, дитячі і юнацькі бібліотеки, загальна штатна чисельність співробітників 224,25 одиниць. Після реорганізації і об'єднання

установ, розташованих у безпосередній близькості, без утрати фондів у м. Маріуполі залишиться 19 бібліотек, штатна чисельність співробітників становитиме 169 одиниць [157].

Справжнім проривом в організації комфортного інформаційно-комунікаційного середовища стало відкриття бібліотеки нового формату – BOtaN. Тут, лежачи в гамаку, в затишній атмосфері можна почитати книги про підприємництво, саморозвиток, стиль життя, досьє компаній і біографії людей, науково-популярні, а також художні твори. Всі книги розміщено за розділами: «Справа», «Досвід», «Особистість», «Наука», «Художня література». Бібліотека нового формату може бути і місцем для роботи, оскільки надає доступ до Wi-Fi. Цей проект соціально орієнтований, але команда розглядає його як комерційний і сподівається, що він окупиться.

У Львові було створено Urban бібліотеку на основі Медіатеки відкритої у Центральній міській бібліотеці імені Лесі Українки. Тепер у книгозбірні є сучасні комп'ютери, Інтернет, електронні книги, настільні ігри та навіть кінозал. І всім цим можна користуватися безкоштовно. Створення Медіатеки стало першим кроком у модернізації публічної бібліотеки, другий – це Urban бібліотека. Її ідея полягає у формуванні нового простору, де відвідувачі матимуть змогу не лише почитати книжки, а й активно провести час, наприклад, відвідати майстер-клас, презентацію книги або піти на кінопоказ. У цьому місці вони також зможуть просто усамітнитися, тихо посидіти з книжкою чи пошукати потрібну інформацію в Інтернеті.

З наведених прикладів можна зробити висновок, що вітчизняні та зарубіжні бібліотеки приділяють велику увагу облаштуванню комфортного середовища у свої приміщеннях. У цьому їм можуть допомогти деякі основні інструменти побудови бібліотечного простору. Інструментами створення комфортного інформаційно-комунікаційного середовища в публічних бібліотеках України є:

- функціональне зонування простору;

- колір та освітлення для корегування візуальних характеристик простору;
- тактильні покажчики для обслуговування людей з вадами зору;
- застосування інформаційних технологій (інтерактивні дошки, екрани та ін.) як композиційних елементів простору.

Використовуючи продумане освітлення як інструмент створення комфортного інформаційно-комунікаційного середовища в приміщенні бібліотеки можна його збільшити або зменшити, підкреслити його смисловий центр, розділити приміщення на функціональні зони, створити динаміку, вдихнути життя в інтер'єр бібліотеки в цілому. Для цього можна, варіювати яскравість джерел світла, а значить і перетворювати простір, використовувати диммери, вони як можна краще підходять для цього. Навіть якщо джерел світла не багато, можна за допомогою підсвічування налаштувати як розслаблююче, так і робоче світло. Освітлення як інструмент дизайну інтер'єру, дозволяє змінити книгозбірню. Світлодизайн – досить молодий напрямок і його по праву називають однією з найбільш цікавих областей дизайну.

Колір як інструмент побудови комфортного бібліотечного простору може вирішити безліч недоліків інтер'єру публічної бібліотеки – це засіб залучення уваги користувачів, спосіб візуально змінити простір і розміри приміщення, засіб створення потрібної атмосфери. При вирішенні просторової композиції інтер'єру велике значення мають явища виступання та відступання кольорів. Виступання або відступання кольору залежить від його тону. Теплі кольори (особливо червоний) виступають уперед, а холодні (особливо синій) відступають назад. Це явище досить сильно залежить і від освітленості кольору. Світлі кольори є виступаючими, темні – відступаючими. Таким чином, явище виступу-відступу кольорів має важливе значення як засіб зорової зміни пропорцій і розмірів приміщень. У сприйнятті бібліотечного простору велике значення має розташування

колірних плям відповідно до поняття «важкі» і «легкі» кольори. Психологи шляхом експериментальних досліджень встановили, що важкість кольору залежить головним чином від інтенсивності його світла: чим темніше колір, тим він більш важкий. Важкість кольору залежить також і від його насиченості; з кольорів того самого колірного тону та однакової світлової інтенсивності більш насичені здаються більш легкими. Нарешті, важкість кольору певною мірою залежить і від фактури матеріалу: колір матеріалу з грубою фактурою за інших рівних умов більш важкий, ніж колір матеріалу з гладкою поверхнею. Враження від інтер'єру складається не лише від окремих кольорів, але також і від їхніх поєднань. Різні поєднання кольорів по-різному впливають на спостерігача: одні сприймаються легко, інші викликають почуття напруження і важкості. При виборі колірної гами публічним бібліотекам варто орієнтуватися на використання легких поєднань.

Тактильні наземні та підлогові покажчики, інструменти створення комфортного середовища за допомогою яких особи з вадами зору отримують інформацію про шляхи руху в приміщенні бібліотеки у визначених місцях та на поверхні підлогового покриття. Покажчики повинні надавати особам з вадами зору необхідну і достатню інформацію, яка сприяє самостійній орієнтації в інфраструктурі конкретної публічної бібліотеки. Найбільш розповсюджені тактильні покажчики - тактильна плитка, смуги, стрічки та маркери. Поверхня покажчиків повинна бути рифленою з протислизькими властивостями, відмінною за структурою і кольором від прилеглих поверхонь або покриття підлоги і має забезпечувати її розпізнання інвалідами з вадами зору на дотик і/або візуально.

Зонування як інструмент для виділення функціональних зон у інформаційно-комунікаційному просторі бібліотеки досить поширений прийом у дизайні приміщень, його можна умовно розділити на кілька груп: практичне зонування здійснюється за допомогою функціональних речей та предметів, що використовуються в побуті. Наприклад, це можуть бути шафи,

що мають дверцята і полиці з двох сторін, або великий диван, який своєю тильною стороною створює якусь «стіну розмежування», або інші предмети меблів. Практичним рішенням є використання стелажів для книг і високих тумб-комодів, які можуть бути як стаціонарними, так і розбірними; просторове зонування: несе важливу функцію для комфорту пересування і життя, але при цьому самі зонуючі елементи не використовуються практично. В цьому випадку значення мають тільки дизайн перегородок і грамотний розподіл простору. Безумовно, такий прийом робить інтер'єр красивим і затишним; художньо-декоративне зонування: до нього відносяться ширми і інші немасивні предмети декору, тобто невеликі пересувні і переносні конструкції.

Інформаційні технології (ІТ) останнім часом стали необхідним елементом розвитку будь-якої сфери людської діяльності. Інформаційні технології в дизайні застосовуються давно – від програмування будівлі в 3D до повної автоматизації і контролю всіх систем житлового та громадського інтер'єру. Організація бібліотечного середовища також включає в себе елементи інформаційних технологій, що забезпечують оптимальні технологічні процеси і впливають на естетичні якості приміщень бібліотеки. Сучасного обліку бібліотекам надає використання проекторів, сенсорних екранів, терміналів електронної реєстрації.

Розглянувши інструменти створення комфортного інформаційно-комунікаційного середовища і дослідивши основні ідеї теорії емоційного дизайну та застосування її основних принципів до простору публічних бібліотек, зазначимо: дотримуючись певних правил, можна створити комфортне інформаційно-комунікаційне середовище у публічній бібліотеці та залучити до неї нових користувачів. Наведені приклади свідчать, що публічні бібліотеки України створюють інноваційні проекти зорієнтовані на модернізацію своїх фізичних просторів, яка сприятиме поліпшенню рівня обслуговування та поширить привабливі уявлення про бібліотеку.

Висновки до розділу

На основі порівняльного аналізу мережі публічних бібліотек України з бібліотечними системами Іспанії, Франції, Німеччини, Словаччини, Угорщини та Великої Британії з'ясовано, що в Україні діє найбільша розгалужена мережа публічних бібліотек в Європі. Натомість Україна входить до п'ятірки країн з найменшою чисельністю користувачів на одну публічну бібліотеку і з найменшою кількістю відвідувань однієї бібліотеки. Для утримання наявної мережі публічних бібліотек Україна має незначні фінансові можливості серед країн Європи, оскільки посідає останнє місце щодо співвідношення обсягу валового внутрішнього продукту до кількості бібліотек. Тому питання реформування системи публічних бібліотек України є першочерговим завданням на шляху їх модернізації.

Реформування системи публічних бібліотек України – стратегічно важливий напрям державної регіональної політики в умовах децентралізації та створення об'єднаних територіальних громад. Розглянуто три паралельно функціонуючі на території України моделі реформування мережі публічних бібліотек в об'єднаних територіальних громадах. За першою моделлю бібліотека функціонує відокремлено від інших інституцій громади. За другою – бібліотеки об'єднуються із освітянськими (шкільними) бібліотеками. Третя модель передбачає об'єднання бібліотек з іншими соціокультурними установами громади (будинками культури тощо). Наведено приклади успішного функціонування кожної із цих моделей у різних регіонах і окремих об'єднаних територіальних громадах країни.

Зміна бібліотечного ландшафту під впливом соціально-економічних, технологічних і технічних факторів зумовить суттєву трансформацію бібліотечної мережі, призведе до її значного скорочення, кардинального перетворення центральних бібліотек муніципальних утворень, наприклад, на своєрідні «служби інформаційної допомоги», які організовують бібліотечне й

інформаційне обслуговування населення своєї території в таких формах, що не потребуватимуть утримання малопотужних сільських і міських філій.

Відповідно до реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади запропоновано для ефективного використання всього потенціалу публічних бібліотек пріоритетний вектор розвитку, зокрема функціонування бібліотеки як сучасного інформаційного і просвітницького центру (робочі місця з доступом до мережі Інтернет, наявність у фонді офіційних видань місцевої адміністрації; документів органів державної влади, а також загальнодержавного законодавства; документів, в яких міститься узагальнена або статистична інформація про стан усіх сфер життя об'єднаної територіальної громади); бібліотеки як соціокомунікаційного майданчика суспільства, або «багатофункціонального культурного комплексу», «соціокультурного міського центру», «інтелектуально-дозвілєвого бібліотечного центру» (проведення презентацій книг, диспутів, вікторин, конкурсів, лекторіїв різноманітної тематики, клубів за інтересами); мультимедійної мобільної бібліотеки, або медiateки (просування ресурсів бібліотеки в мережі, позастаціонарне обслуговування, наявність фонду друкованих та електронних ресурсів, комп'ютерне обладнання з доступом до мережі Інтернет); бібліотеки як мультикультурного центру (поширення мультимедійних матеріалів та художніх творів культурно-історичної спрямованості, просвітницька робота з метою формування плюралістичного світогляду). У громадах з мінімальною кількістю бібліотек рекомендовано організувати роботу центральної бібліотеки об'єднаної територіальної громади як універсального інформаційно-комунікаційного центру та запровадження нестационарного бібліотечного обслуговування на засадах Закону України «Про співробітництво територіальних громад». Виявлено, що станом на початок 2018 р. в Україні в 174 об'єднаних територіальних громадах функціонують 1 109 книгозбірень.

Модернізація публічних бібліотек України має базуватися на створенні комфортного інформаційного середовища. Підкреслено, що бібліотечне

середовище забезпечує соціальну комунікацію користувачів, бібліотечного колективу, яка реалізується через документні ресурси, матеріально-технічну базу книгозбірень, інтер'єр, прилеглу територію, цінності, знання, інтереси бібліотекарів і читачів. Запропоновано основні принципи побудови інформаційного простору публічної бібліотеки, серед яких – функціональність, зручність, зрозумілість.

Доведено, що в процесі створення комфортного інформаційно-комунікаційного середовища публічних бібліотек України доцільним є використання принципів емоційного дизайну, які ґрунтуються на трьох рівнях когнітивного сприйняття: інтуїтивному (*visceral*), поведінковому (*behavioral*) і рефлексорному (*reflective*). Використовуючи інтуїтивні, поведінкові і рефлексорні принципи для оцінювання і переорієнтування фізичного простору, книгозбірні матимуть можливість залучати нових користувачів у межах їх спільноти. Застосування наведених принципів допоможе публічним бібліотекам України ефективно модернізувати фізичний простір.

Обґрунтовано, що важливим показником сучасної бібліотеки є гнучкість, можливість трансформації внутрішнього простору під окремі потреби для забезпечення обміну знаннями, взаємодії в різних формах, включно з іграми, культурними заходами тощо. Під час дослідження виявлено, що світовою тенденцією діяльності публічних бібліотек є комфортне обслуговування окремих груп користувачів: людей з хворобою Альцгеймера, людей похилого віку, дітей, підлітків, людей з фізичними обмеженнями; безробітних; біженців; іммігрантів; етнічних та культурних меншин; осіб з низьким рівнем освіти; сільського населення тощо. Зазначено, що підвищенню іміджу публічної бібліотеки сприяє облаштування в її приміщеннях кінозалів, творчих майстерень, лабораторій та ігрових кімнат. Обґрунтовано ефективність організації комфортного інформаційно-комунікаційного середовища бібліотеки за принципами «гібридної»

бібліотеки, бібліотеки «без бар'єрів», «демобібліотеки» або місця соціальної взаємодії.

Основні висновки і положення розділу викладені в публікаціях автора [22, 25, 26, 29, 30, 32].

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження досягнуто мету дисертації, вирішено всі поставлені завдання, що дозволило дійти основних наукових висновків.

1. В умовах розгортання процесів демократизації та децентралізації українського суспільства, його чіткої спрямованості до європейських цінностей особливої актуальності набуває визначення векторів модернізації публічних бібліотек в інформаційному суспільстві з метою формування національного інформаційного простору, інтеграції в усі сфери життя людини і суспільства, функціонування як провідної ланки соціально-культурного середовища об'єднаних територіальних громад, сприяння згуртуванню громадськості та впровадженню інновацій у всіх сферах суспільного життя. Сучасна публічна бібліотека надає доступ до знань як на традиційних носіях, так і в електронній формі. Бібліотека об'єднаної територіальної громади, установа, діяльність якої спрямована на забезпечення рівного доступу до інформації, за умов розвитку процесів інформатизації та відкритості, яка здатна якісно задовольняти технологічні, соціальні та освітні потреби населення громади.

2. Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження є наукові розробки, викладені у фундаментальних працях вітчизняних і зарубіжних учених з теорії соціальних комунікацій та бібліотекознавства: О. В. Воскобойнікової-Гузевої, В. М. Горового, Т. Ю. Гранчак, І. О. Давидової, В. О. Ільганаєвої, Н. М. Кушнарєнко, О. М. Кобєлева, М. М. Кузнецової, О. Ю. Мар'їної, В. С. Пашкової, М. С. Слободяника, А. А. Соляник, А. В. Соколова, Г. В. Шемаєвої та ін., в яких досліджено бібліотеку як провідну соціокомунікативну установу суспільства. Загальні положення модернізації бібліотечно-інформаційних установ викладено в монографічному дослідженні та публікаціях О. В. Воскобойнікової-Гузевої. Водночас, у сучасному бібліотекознавстві не виявлено фундаментальних праць, в яких комплексно вивчено проблеми техніко-технологічних,

організаційних та управлінських трансформацій публічної бібліотеки як базової складової соціокомунікаційного простору держави.

3. На основі використання пізнавальних можливостей соціокомунікативного, соціокультурного, модернізаційного, системного підходів, а також комплексу загальнонаукових методів різноаспектно досліджено динаміку техніко-технологічних трансформацій; визначено рівень комп'ютеризації, інтернетизації та медіатизації публічних бібліотек; окреслено коло організаційних трансформацій та передумов їх виникнення; обґрунтовано необхідність застосування програмно-проектного підходу до управління, що дозволило визначити можливі напрями трансформацій у публічних бібліотеках України.

4. Динаміка техніко-технологічних трансформацій публічних бібліотек України з 2007 по 2017 рр. засвідчила тенденцію скорочення кількості публічних книгозбірень, яка наразі спостерігається у світовому масштабі та зумовлена зовнішніми та внутрішніми соціально-економічними, соціально-політичними й соціокультурними факторами. Під впливом процесу інформатизації змінюються функції, завдання та роль публічних бібліотек у суспільстві, а модернізаційні процеси за таких умов супроводжуються реструктуризацією. Тобто скорочення кількості публічних бібліотек України є, по-перше, загальносвітовою тенденцією, по-друге, спричинене соціально-політичними подіями 2014 р., по-третє, процесами децентралізації та створенням об'єднаних територіальних громад, у зв'язку з чим відбувається оптимізація кількості публічних бібліотек у сільській місцевості. Натомість, спостерігається підвищення якісних показників функціонування книгозбірень, таких як комп'ютеризація, інтернетизація та медіатизація. Серед них збільшення кількості комп'ютеризованих бібліотек (на 64%) та підключень до мережі Інтернет (на 81,6%). Виявлено зростання показників відвідуваності сайтів бібліотек, бібліотечних блогів, посилення активності в соціальних медіа тощо. Зазначено, що для ефективного функціонування в умовах інформаційного суспільства, забезпечення інтеграції ресурсів

публічних бібліотек України до цифрового медіасвіту необхідні розробка програми комплексного запровадження цифрових технологій, сучасних форм управління, стабільне фінансування.

5. Організаційні трансформації пов'язані зі змінами в українському суспільстві, створенням нових територіальних громад, потреби яких задовольняють публічні бібліотеки. Напрями організаційних перетворень у цих умовах: створення нових відділів, реорганізація ЦБС та зв'язку з територіальними громадами. На основі аналізу структури публічних бібліотек України, виокремлено основні передумови подальших організаційних трансформацій, серед яких: впровадження матричних структур; застосування програмно-проектного підходу; створення мережевих ресурсів та цифрових технологій; розвиток інформаційного сервісу; маркетингових і рекламних технологій популяризації бібліотечної діяльності; використання можливостей реінжинірингу; розширення номенклатури посад (куратор змісту, контент-менеджер, маркетолог, соціолог); удосконалення методичної діяльності на основі проведення віртуальних консультацій та інтернет-конференцій.

6. В умовах інтенсивного розвитку цифрових технологій відбувається активне розгортання інформаційно-комунікаційного сервісу публічних бібліотек України, які впроваджують інноваційні технології, створюють веб-сайти, блоги, розміщують інформацію в соціальних мережах. Доведено, що новим етапом розвитку публічних бібліотек є використання мобільних технологій, адже є всі підстави вважати, що майбутнє комп'ютерних технологій – за сферою мобільних пристроїв. Основними перевагами запровадження мобільних додатків для публічних бібліотек є: можливість залучення нових користувачів; розширення асортименту продуктів та послуг; популяризація фондів; оперативне інформування; урізноманітнення часу перебування користувачів у бібліотеці; досягнення нового рівня технологізації бібліотечної діяльності; вивільнення співробітників від рутинної роботи. Виокремлено напрями розгортання інформаційного сервісу

публічних бібліотек у комунікативному просторі, зокрема: диверсифікація асортиментної політики завдяки використанню мережових технологій; надання послуг з використанням хмарних технологій; забезпечення доступу до електронного урядування; використання мобільних технологій (QR-кодів, електронних терміналів); урізноманітнення напрямів соціокультурної діяльності (створення коворкінг-зон; використання краудсорсингу та краудфандингу; відкриття мейкерспейсів); запровадження технологій дистанційного інклюзивного бібліотечного обслуговування.

7. У сучасних економічних умовах найперспективнішим інструментом соціально-економічної модернізації управління публічною бібліотекою є програмно-проектна діяльність, розвиток якої потребує: регулювання на державному і регіональному рівнях; ухвалення цільових програм розвитку; створення системи гарантованого бюджетного фінансування проектів і реформування механізмів отримання та використання надходжень з інших джерел фінансування; формування сприятливих умов для соціального партнерства з метою залучення ресурсів для реалізації проектів; розроблення та впровадження інноваційних форм промоції читання; організація національних та локальних кампаній з залученням усіх верств населення. Реалізація цих напрямів сприятиме соціально-економічній ефективності діяльності публічних бібліотек.

8. На основі порівняльного аналізу бібліотечних систем країн Європи з мережею публічних бібліотек України за якісними і кількісними показниками їх функціонування, виявлено певні відмінності, зокрема: в Україні діє найчисельніша мережа публічних бібліотек; кількість мешканців на одну публічну бібліотеку в Україні є однією з найнижчих серед країн Європи; Україна посідає третє місце за найменшою кількістю відвідувань однієї бібліотеки. Наразі публічні бібліотеки України перебувають у стані біфуркації, що пов'язано із децентралізацією та створенням об'єднаних територіальних громад. Подальша стабілізація системи публічних бібліотек має ґрунтуватися на впровадженні моделей функціонування бібліотеки як

сучасного інформаційного і просвітницького центру (надання правової інформації, функціонування як центру громадських ініціатив); соціокомунікаційного майданчика суспільства (соціально-культурного центру громади); мультимедійної мобільної бібліотеки (позастаціонарне обслуговування користувачів, доступ до електронних ресурсів мережі Інтернет); бібліотеки як мультикультурного центру комунікації і толерантності (формування толерантного ставлення та інтересу до культури народів країни). Результатом реформування мережі публічних бібліотек має бути не ребрендинг бібліотеки (зміни назви, логотипу, візуального оформлення), а створення нового образу.

9. Формування комфортного інформаційно-комунікаційного середовища публічних бібліотек України є важливим кроком модернізації публічних бібліотек. Використовуючи інтуїтивні, поведінкові й рефлексорні принципи для оцінювання і переорієнтування фізичного простору, публічні бібліотеки матимуть можливість виявити незадоволені потреби споживачів інформації в межах своєї спільноти, а також підходи до задоволення цих потреб.

Сформульовано принципи емоційного дизайну й обґрунтовано інструменти формування комфортного інформаційного середовища. Інструментами створення комфортного інформаційно-комунікаційного середовища в публічних бібліотеках України є: зонування простору (практичне, просторове, художньо-декоративне); корегування візуальних характеристик простору за допомогою кольору та світлодизайну (збільшення або зменшення простору, підкреслення смислового центру, поділ приміщення на функціональні зони, створення динаміки та відповідної атмосфери); запровадження тактильних показників для обслуговування людей з вадами зору (тактильна плитка, смуги, стрічки та маркери); застосування інформаційних технологій (інтерактивні дошки, термінали електронної реєстрації, проектори).

Проведене дослідження не вирішує повністю порушеної проблеми. Подальшого вивчення потребують засоби посилення комунікативних зв'язків публічних бібліотек з населенням та органами місцевої влади, визначення особливостей і технологій інтегрування публічних бібліотек до мережевого простору, способи підвищення якості та доступності інформаційних послуг для громадян, вивчення зарубіжного досвіду адвокації, питання розробки науково-методичних засад упровадження динамічних структур управління публічними бібліотеками для досягнення їх сталого функціонування в інформаційно-комунікаційному просторі держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автономова Н. Інформаційні продукти та послуги як результат виробничої діяльності бібліотек // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2009. Вип. 25. С. 253-260.
2. Алешин Л. И. Обеспечение автоматизированных библиотечных информационных систем (АБИС) : учеб. пособие. М. : ФОРУМ, 2012. 432 с.
3. Алешин Л. И. Автоматизация в библиотеке : учеб. пособ. для студентов вузов. Часть 1. М. : Профиздат, 2001. 176 с.
4. Апшай Н. І. Інформаційне середовище ВНЗ як результат інформатизації // Вісник Харківської державної академії культури. 2011. Вип. 32. С. 125-133. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2011_32_14/
5. Ашаренкова Н. Г. Вітчизняна публічна бібліотека в історичній ретроспективі : пошуки шляхів оновлення // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2000. № 2. С. 93-98.
6. Ашаренкова Н. Г. Гуманізація діяльності публічної бібліотеки : теоретичний аспект // Світ дитячих бібліотек. 2002. № 3. С. 5-8.
7. Ашаренкова Н. Г. Еволюція принципів діяльності публічної бібліотеки : теоретичний аспект // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2006. № 4. С. 4-12.
8. Ашаренкова Н. Г. Мережа публічних бібліотек України: проблеми оптимізації // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2009. № 1. С. 26-37. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2009_1_10.
9. Ашаренкова Н. Г. Методологічні аспекти дослідження соціокультурної трансформації публічної бібліотеки в Україні // Студії з архівної справи та документознавства. 2002. Т. 8. С. 130-134. - URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sasd_2002_8_14.

10. Ашаренкова Н. Г. Обслуговування користувачів з особливими потребами в публічних бібліотеках. Послуги, що стають реальністю для України // Бібліотечна планета. 2005. № 4. С. 7-11. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2005_4_2.
11. Ашаренкова Н. Г. Тенденції у фінансуванні публічних бібліотек України (кінець XX – початок XXI століття) // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2011. № 4. С. 23-29. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2011_4_5.
12. Баркова О. В. Формирование электронной библиотеки как направление развития научных коммуникаций // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. 2005. Вып. 3. С. 123-130. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnan_2005_3_15.
13. Башун О. В. Вплив маркетингу і фандрейзингу на трансформацію бібліотек : монографія. Донецьк : УКЦентр., 1999. 204 с.
14. Башун О. В. Трансформація універсальної бібліотеки як культурно-інформаційного центру регіону : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08. – Київ: КНУКиМ, 2001. 18 с.
15. Беззуб І. Трансформація сільських бібліотек в Україні в інформаційні, соціокультурні та комунікативні центри громад // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2016. Вип. 43. С. 439-460. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2016_43_29.
16. Бейліс Л. І. Бібліотека як соціально-комунікативний центр наукової інформації // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2008. № 4. С. 64-69. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2008_4_11.
17. Бейліс Л. Бібліотека як середовище соціально-комунікативної системи // Бібліотечна планета. 2008. № 2. С. 6-8. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2008_2_2.
18. Бейліс Л. Інформаційні, виховні та просвітницькі функції бібліотек для юнацтва // Бібліосвіт : інформ. вісн. 2004. Вип. 1(9). С. 21-23.

19. Бережна К. С. Web-сайт як джерело доступу користувачів до інформаційних ресурсів бібліотеки // Роль бібліотеки у створенні когнитивного ресурсу суспільства знань: технології, освіта, наука : зб. наук. пр. Харків : ХДУХТ, 2016. С. 19-21.

20. Бережна К. С. Динаміка техніко-технологічних трансформацій публічних бібліотек України // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2016. Вип. 50. С. 101-111.

21. Бережна К. С. Застосування принципів емоційного дизайну до інформаційно-комунікаційного середовища публічних бібліотек // Бібліотека і книга в цифровому медіасвіті : матеріали III Всеукр. студ. наук.-практ. конф. 29 верес. 2017 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; Укр. бібл. асоц. ; уклад.: О. В. Воскобойнікова-Гузева, В. Є. Сошинська ; орг. ком.: Г. В. Горбенко [та ін.]. Київ, 2017. С.

22. Бережна К. С. Інформаційний сервіс публічних бібліотек України: напрями розгортання в комунікаційному просторі // Вісник Книжкової Палати. Київ, 2016. №11. С. 9-12.

23. Бережна К. С. Матеріально-технічне забезпечення інформатизації публічних бібліотек України // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матер. всеукр. наук.-теорет. конф., (21-22 квітня 2016 р.). Харків : ХДАК, 2016. С. 301-302.

24. Бережна К. С. Обслуговування людей з обмеженими можливостями (досвід публічних бібліотек України та США) // Публічна бібліотека – соціокультурний центр регіону: технології, розваги, дизайн: (20 травня 2016 року) : матер. наук.-практ. URL : http://belinskogo.kh.ua/Berezna_Services_for_people_with_disabilities.html.

25. Бережна К. С. Оптимізація мережі публічних бібліотек України в умовах інформаційного суспільства // Бібліотека і книга в цифровому медіасвіті : матеріали II Всеукр. студ. наук.-практ. конф., 23 верес. 2016 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; Укр. бібл.

асоц. ; уклад.: О. В. Воскобойнікова-Гузєва, В. Є. Сошинська ; орг. ком.: Г. В. Горбенко [та ін.]. Київ, 2016. С. 6-9.

26. Бережна К. С. Організаційна структура публічних бібліотек України в умовах Інформатизації // Проблеми розвитку документально-інформаційних систем у сучасному інформаційно-комунікаційному середовищі : матер. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 10 лют. 2016 р.). Рівне : РДГУ, 2016. С. 9-11.

27. Бережна К. С. Організаційні трансформації публічних бібліотек України // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2016. Вип. 49. С. 68-76.

28. Бережна К. С. Публічні бібліотеки України у сільській місцевості як точки доступу до інформації // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку: матер. міжнар. наук. конф. (24–25 листопада 2016 р.). Харків: ХДАК, 2016. С. 142-143.

29. Бережна К. С. Реформування системи публічних бібліотек України в умовах децентралізації // Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку. Харків : ХДАК, 2017. С. 172-173.

30. Бережна К. С. Роль публічних бібліотек України у поширенні електронного урядування // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матер. всеукр. наук.-теорет. конф., (20-21 квітня 2017 р.). Харків : ХДАК, 2017. С. 245-247.

31. Бережна К. С. Формування комфортного інформаційно-комунікаційного середовища публічних бібліотек України // Молодий вчений. 2017. № 9. С. 142-146.

32. Бережная К. С. Использование облачных технологий в публичных библиотеках Украины // Научные и технические библиотеки. 2017. №11. С. 30-37.

33. Беліна Л. Основні фактори впливу на створення професійного іміджу бібліотекаря відділу обслуговування // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2003. Вип. 11. С. 45-51.

34. Бібліотека як соціокультурний інститут: освітньо-виховна місія // Вісник Національного авіаційного університету. Сер.: Філософія. Культурологія. 2010. № 2. С. 155-160. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2010_2_34.

35. Бібліотеки області та електронне урядування. URL : http://library.kr.ua/bibsprava/doslid2015_1.html.

36. Бібліотечна Україна в цифрах : стат. зб. / Нац. парлам. б-ка України (2000-2001) / [підгот. : О. Лахно, Л. Салко]. Київ : НПБУ, 2002. 37 с. : табл.

37. Бібліотечна Україна в цифрах : стат. зб. / Нац. парлам. б-ка України (2001–2002) / [підгот. О. Лахно]. Київ : НПБУ, 2003. 37 с. : табл.

38. Бібліотечна Україна в цифрах : стат. зб. / Нац. парлам. б-ка України (2002–2003) / [підгот. О. Лахно]. Київ : НПБУ, 2004. 37 с. : табл.

39. Бібліотечна Україна в цифрах : стат. зб. / Нац. парлам. б-ка України (2003–2004) / [підгот.: О. Лахно]. Київ : НПБУ, 2005. 38 с. : табл.

40. Бібліотечна Україна в цифрах : стат. зб. / Нац. парлам. б-ка України (2004–2005) / [підгот. М. Талалаєвська]. Київ : НПБУ, 2006. 37 с. : табл.

41. Бібліотечна Україна в цифрах : стат. зб. / Нац. парлам. б-ка України (2007) [Текст] / [підгот. О. П. Лахно]. Київ : НПБУ, 2008. 41 с.

42. Бібліотечна Україна в цифрах : стат. зб. / Нац. парлам. б-ка України (2007–2008) / [підгот. О. П. Лахно]. Київ : НПБУ, 2009. 55 с. : табл.

43. Бібліотечна Україна в цифрах : стат. зб. / Нац. парлам. б-ка України (2008–2009) / [підгот. І. О. Цуріна]. Київ : НПБУ, 2010. 56 с. : табл.

44. Бібліотечна Україна в цифрах : стат. зб. / Нац. парлам. б-ка України (2009–2010) / [підгот.: О. В. Зозуля, О. В. Лагута, Ю. В. Юхневич]. Київ : НПБУ, 2011. 58 с. : табл.

45. Бібліотечна Україна в цифрах : стат. зб. / Нац. парлам. б-ка України (2011–2012 рр.) / [підгот. О. П. Лахно]. Київ : НПБУ, 2013. 62 с. : табл.
46. Бібліотечна Україна в цифрах : стат. зб. / Нац. парлам. б-ка України (2012–2013 рр.) / [підгот. : О. П. Лахно, О. В. Зозуля]. Київ : НПБУ, 2014. 62 с. : табл.
47. Бібліотечна Україна в цифрах : стат. зб. / Нац. парлам. б-ка України (2013–2014 рр.) / [підгот. О. П. Лахно]. Київ : НПБУ, 2015. 61 с. : табл.
48. Бібліотечна Україна в цифрах : стат. зб. / Нац. парлам. б-ка України (2014–2015 рр.) / [підгот. О. П. Лахно]. Київ : НПБУ, 2016. 61 с.
49. Бібліотечна Україна в цифрах : стат. зб. / Нац. парлам. б-ка України (2015–2016 рр.) / [підгот. О. П. Лахно]. Київ : НПБУ, 2017. 61 с.
50. Бібліотечне краєзнавство : підручник / Н. М. Кушнарєнко. К. : Знання, 2007. 502 с. (Вища освіта ХХІ століття). С. 481–488.
51. Білик О. Інтерактивне обслуговування користувачів публічних бібліотек України - шлях до самообслуговування // Бібліотечна планета : Щоквартальний науково-виробничий журнал. Київ, 2016. №1. С.30-36.
52. Білоус В. С. Проектна діяльність – важлива складова розвитку бібліотеки та професійного зростання бібліотекарів : методичні рекомендації / В. С. Білоус. – Вінниця, 2014. – 80 с.
53. Білоус В. С. Проектна діяльність як інструмент модернізації бібліотеки вищого навчального закладу // Вісник Книжкової палати. 2014. № 4. С. 17-18. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2014_4_7.
54. Бондаренко І. О. Соціальний статус професії та його вплив на розвиток вузькоспеціальних напрямів бібліотечної діяльності // Вісник Харківської державної академії культури. 2004. Вип. 12-13. С. 246-253.
55. Булусова Н. Е. Игра света и цвета // Библиотечное дело. 2011. № 22. С. 17-18.

56. Васюк О. В. Методи вивчення інформаційних потреб // Вісник Книжкової палати. 2002. № 9. С. 29-31.
57. Вилегжаніна Т. Бібліотека в контексті реформ // Бібліотечна планета. 2010. № 4. С. 4-5.
58. Вилегжаніна Т. До питання створення довгострокової програми розвитку публічних бібліотек України // Бібліотечна планета. 2013. № 1. С. 4-5.
59. Вилегжаніна Т. Інновації – визначальний фактор розвитку бібліотек України // Бібліотечна планета. 2009. № 3. С. 6-9.
60. Вилегжаніна Т. Місце публічних бібліотек у соціокультурному просторі регіону // Бібліотечна планета. 2007. № 2. С. 4-6. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2007_2_1.
61. Вилегжаніна Т. Проблему доступності бібліотек вирішуємо разом // Бібліотечна планета. 2014. № 2. С. 4-5.
62. Вилегжаніна Т. Публічні бібліотеки в культурно-освітньому просторі України // Бібліотечна планета. 2013. № 3. С. 4-6.
63. Вилегжаніна Т. Публічні бібліотеки України в інформаційному просторі : правові аспекти діяльності // Бібл. планета. 2005. № 4. С. 4-6.
64. Вилегжаніна Т. Публічні бібліотеки України в інформаційному просторі: правові аспекти діяльності // Бібліотечна планета. 2005. № 4. С. 4-6.
65. Вилегжаніна Т. Публічні бібліотеки України: різноманітність форм діяльності та єдність цілей // Бібл. планета. 2015. № 3. С. 4-6.
66. Вилегжаніна Т. Реформування бібліотечної галузі – невідкладне завдання сьогодення // Бібліотечна планета. 2015. № 1. С. 4-6.
67. Вилегжаніна Т. Соціальне спрямування діяльності публічних бібліотек України. Регіональний аспект // Бібліотечна планета. 2016. № 4. С. 4-6.
68. Вилегжаніна Т. Сучасна бібліотека має розвиватися у правовому полі // Бібліотечна планета. 2005. № 2. С. 4-5.

69. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Модернізаційна стратегія розвитку вітчизняної бібліотечно-інформаційної сфери // Бібліотечний вісник. 2012. № 5. С. 8-19.
70. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Соціальне партнерство як чинник розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України // Бібліотечний вісник. 2014. № 4. С. 3-7.
71. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Стратегічний менеджмент інформаційної діяльності: базові засади // Вісник книжкової палати. 2017. № 11. С. 15-19.
72. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія. Київ : Академперіодика, 2014. 362 с.
73. Воскобойнікова-Гузєва Е. В. Технологии, инновации, управление как базовые направления современных библиотечных исследований в Национальной библиотеке Украины имени В. И. Вернадского // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. 2008. Вып. 6. С. 30-44.
74. Горова С. Інформатизація суспільства й нові завдання бібліотечних структур // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2010. Вип. 27. С. 225-230. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2010_27_26.
75. Горючий В. Бібліотеки оновлюваного суспільства: деякі тенденції та особливості розвитку // Бібл. планета. 2006. № 3. С. 27-30.
76. Горючий В. Бібліотеки як інформаційні центри української інформатизації // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2009. Вип. 25. С. 23-35. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2009_25_3.
77. Горючий В. Еволюція інформаційних запитів суспільства як фактор бібліотечної трансформації // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2007. Вип. 18. С. 36-48.

78. Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства : монографія. 1998. С. 92-100.
79. Грабар Н. Г. Організація комфортного середовища для спілкування в бібліотеці. URL : <http://lib-hduht.kh.ua/Info/Grabar.pdf>.
80. Гранчак Т. Бібліотечно-інформаційні інновації : ідеї, реалії, перспективи // Бібліотечний вісник 2003. № 6. С. 9-13.
81. Гранчак Т. Сучасна бібліотека в системі соціальних комунікацій // Бібліотечний вісник. 2010. № 6. С. 55-58. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2010_6_8.
82. Гранчак Т. Сучасні підходи до вивчення бібліотеки як соціального інституту // Бібліотечний вісник. 2012. № 5. С. 20-26. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2012_5_3.
83. Давидова І. О. Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві : автореф. дис. ... д-ра наук з соціальних комунікацій : 27.00.03. Харків.: ХДАК, 2008. – 51 с.
84. Давидова І. Соціально-комунікаційна теорія бібліотечної діяльності: становлення та шляхи розвитку // Бібліотечний вісник. 2014. № 6. С. 8-12.
85. Давидова І. Стратегії розвитку бібліотек України за умов інформаційного суспільства // Вісник Книжкової палати. 2008. № 8. С. 24-27.
86. Давидова І. Трансформаційні та інноваційні зміни у бібліотечній сфері діяльності: теоретико-методологічні проблеми співвідношення // Вісник Книжкової палати. 2008. № 7. С. 20-23.
87. Давидова І. Соціально-комунікаційна теорія бібліотечної діяльності: становлення та шляхи розвитку // Бібліотечний вісник. 2014. № 6. С. 8-12. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2014_6_4.
88. Данилова Л. Ю., Киселёва Л. Б. Мобильное библиотечное обслуживание населения в Хабаровском крае: модели развития // Библиосфера. 2013. №4. URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/mobilnoe-bibliotechnoe-obsluzhivanie-naseleniya-v-habarovskom-krae-modeli-razvitiya>.

89. Дворник А. П. Досвід Польщі в обслуговуванні користувачів з обмеженими можливостями // Бібліотека і книга в цифровому медіасвіті : матеріали II Всеукр. студ. наук.-практ. конф., 23 верес. 2016 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; Укр. бібл. асоц. ; уклад.: О. В. Воскобойнікова-Гузєва, В. Є. Сошинська ; орг. ком.: Г. В. Горбенко [та ін.]. Київ, 2016. С. 15-19.

90. Дишлова Ю. Г. Напрями вдосконалення нормативно-правових засад формування електронних фондів бібліотек України // Вісник Харківської державної академії культури. 2012. Вип. 36. С. 129-139. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2012_36_15/.

91. Дригайло В. Г., Башун Е. В., Волынец В. Н. Основы управления библиотекой высшего учебного заведения : монография. Киев : Политехника, 2001. 390 с.

92. Дригайло С. В. Бібліотечно-інформаційні продукти і послуги для користувачів наукових бібліотек // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2010. № 4. С. 79–86.

93. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в XX столітті. Київ, 2009. 530 с.

94. Ермаханова С. А. Теория модернизации: история и современность // Актуальные проблемы социально-экономического развития: взгляд молодых ученых. — Новосибирск, 2005. — Разд. 2. — С. 233—247.

95. Жукова В. Життєва потреба розвитку професії // Вісник Книжкової палати. 2007. № 9. С. 27–30.

96. Жукова В., Грабар Н. Адаптація нових співробітників у бібліотеці вищого навчального закладу // Вісник Книжкової палати. 2004. № 8. С. 36-38.

97. Загальна декларація прав людини. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

98. Зуб В. Особливості розвитку законодавства з питань охорони праці в бібліотеках зарубіжних країн: документознавчий аспект // Наукові

праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2013. Вип. 35. С. 572-582. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2013_35_58.

99. Зуб В. Особливості становлення та розвитку законодавчої бази з питань охорони праці в бібліотеках України // Бібліотечний вісник. 2013. № 2. С. 44-51. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2013_2_9.

100. Ільганаєва В. О. Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку: моногр. Київ : Ред. Журналу «Бібліотечний вісник», 1996. 256 с.

101. Ільганаєва В. О. Місія бібліотеки в комунікаційному просторі сучасності // Библиотека ВУЗа на новом этапе развития социальных коммуникаций: материалы междунар. науч.-практ. конф., Днепропетровск. 2010. С. 22-23.

102. Ільганаєва В. О. Соціальні комунікації: сфера практичної діяльності й об'єкт теоретизації // Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань : матеріали міжнар. наук. конф., 26-27 лют. 2009 р. Ч. 1. Харків : ХДАК, 2009. С. 8-10.

103. Ільганаєва В. О., Колесникова Т. О. Бібліотека ВНЗ на новому етапі розвитку соціальних комунікацій: монографія. Дніпро: Вид-во Маковецький, 2010. 200 с.

104. Ильганаева В. А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность): словарь-справочник. Харків: КП «Городская типография», 2009. 392 с.

105. Ісаєнко О. О. Технологічна модель інформаційного обслуговування читачів сучасної бібліотеки // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2008. № 2. С. 38-44.

106. Ісаєнко О. Управління бібліотечними технологіями в умовах інноваційних структурно-функціональних перетворень // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2011. Вип. 29. С. 33-50. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2011_29_6/.

107. Каліберда Н. Інноваційні аспекти обслуговування читачів // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2004. Вип. 12. С. 143-155.
108. Каліберда Н. Ю. Організаційні структури обслуговування в національних бібліотеках : (огляд) // Бібліотечний вісник. 1998. № 2. С. 13-18.
109. Каліберда Н., Бровкін А., Формування та використання бібліотечно-інформаційних ресурсів: традиції і інновації // Бібліотечний вісник. 2009. № 6. С. 7-10.
110. Кармишева К. Онлайн-послуги Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: сучасні підходи та перспективи // Вісник Книжкової палати. 2014. № 6. С. 15-18.
111. Качанова Е. Ю. Инновации в библиотеках : практ. пособ. Санкт-Петербург : «Профессия», 2003. 318 с.
112. Кислюк Л. В. Динаміка технологічно-організаційного розвитку бібліотек у комунікаційному просторі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соціальних комунікацій : за спец. 27.00.03 Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство : захищена 20130626. Харків : ХДАК, 2013. С. 16-17.
113. Кислюк Л. В. Опанування мультимедійних технологій у бібліотеках України // Вісник Харківської державної академії культури. 2012. Вип. 37. С. 136-143. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2012_37_14.
114. Климкина О. Б. Зонирование пространства современной библиотеки с целью привлечения читателей разных возрастов и сфер интересов // Справочник руководителя учреждения культуры. 2015. №5. С. 4-7.
115. Ключев В. К., Пашин А. И., Сулова И. М. Библиотечный менеджмент. М. : МГУКИ, 2001. 208 с.

116. Кобелев О. М. Бібліометричний аналіз розвитку українського бібліотекознавства в 1970–1990-ті рр. : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08. Харків : ХДАК, 2001. 20 с.
117. Кобелев О. М. Інформаційно-аналітичне забезпечення стратегічного реструктурування бібліотек України // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2009. № 1. С. 45-51.
118. Кобелев О. М. Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек у контексті інституалізації соціальнокомунікаційної сфери суспільства // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2011. № 2. С. 53-58. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2011_2_10.
119. Колесникова Т. О. Комунікаційні моделі діяльності бібліотек ВНЗ в умовах інформатизації : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03. Харків, 2011. 255 с.
120. Колесникова Т. О. Сучасна бібліотека ВНЗ: моделі розвитку в умовах інформатизації // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2009. № 4. С. 57-62.
121. Кононученко Л. Впровадження новітніх комп'ютерних технологій для забезпечення інформаційних потреб користувачів бібліотек України (на прикладі ОУНБ України) // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. 2005. Вип. 14. С. 353-361.
122. Копанєва В. Бібліотека в системі наукової електронної комунікації. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/msd/0710kop.pdf>.
123. Костенко Л. Бібліотечні електронні інноваційні технології // Бібліотечний вісник. 2003. № 6. С. 36-38.
124. Костенко Л. Використання internet у бібліотеках // Бібліотечний вісник 1999. № 2. С. 6-10.
125. Кузнецова М. Класифікація бібліотечних електронних ресурсів з краєзнавства як платформа функціонування їхньої цілісної системи // Вісник Книжкової палати. 2009. № 6. С. 24-28. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2009_6_11.

126. Кузнецова М. М. Інформація з краєзнавства на веб-сайтах обласних бібліотек: аналіз системних елементів // Вісник Харківської державної академії культури. 2009. Вип. 27. С. 127-138. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2009_27_16.

127. Кузнецова М. М. Методологічні підходи до системного формування краєзнавчих електронних ресурсів бібліотек як складової соціально-комунікаційного простору регіону // Вісник Харківської державної академії культури. 2012. Вип. 36. С. 148-156. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2012_36_17.

128. Кукушин В. С. Библиотека, как центр поликультурного пространства. URL : http://taglib.ru/biblioteka_kak_center.html.

129. Кулик Є. В. Чинники ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій у практиці бібліотечно-інформаційного обслуговування юнацтва // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2015. № 1. С. 101-108.

130. Кут В., Пасічник В., Кунанець Н., Демчук А., Малиновський О., Ржеуський А. Інклюзивне бібліотечне обслуговування користувачів з особливими потребами та формування мультимедійних бібліотечних фондів із урахуванням нозологій // Вісник ТНТУ. Тернопіль : ТНТУ, 2014. Том 75. № 3. С. 188-201.

131. Кухаренко А. Л. Бібліотека ВНЗ як соціально-комунікаційний центр творчого розвитку і самореалізації особистості // Вісник Харківської державної академії культури. 2014. Вип. 43. С. 150-157. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2014_43_21.

132. Кучерява Н. М., Ковальчук Г. Д. Інформатизація публічних бібліотек Східної України: стан та можливості формування єдиного інформаційного простору : метод. матеріали за наслідками дослідження. Харків, 2002. 22 с.

133. Кучерява Н., Ковальчук Г. Інтернет-центри публічних бібліотек як засіб інформаційного сервісу // Бібл. форум України. 2005. № 2. С. 13-17.

134. Кушнарєнко Н. Н., Соляник А. А. Социальные коммуникации-новая научная отрасль // Научные и технические библиотеки. 2008. № 8. С. 41-48.
135. Литвинова А. В. Нові підходи до бібліотечного обслуговування молоді: зарубіжний досвід // Бібліотека і книга в цифровому медіасвіті : матеріали ІІ Всеукр. студ. наук.-практ. конф., 23 верес. 2016 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; Укр. бібл. асоц. ; уклад.: О. В. Воскобойнікова-Гузєва, В. Є. Сошинська ; орг. ком.: Г. В. Горбенко [та ін.]. Київ, 2016. С. 36-41.
136. Лобузїна К. В. Бібліотека 3.0: Знання, сховища даних та експерти // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2012. № 1. С. 26-35.
137. Лобузїна К., Онищенко О. С., Технології організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія. Київ : НБУВ, 2012. 252 с.
138. Лопатина Н.В. Информатизация и кадры сферы культуры: теоретикосоциологический подход // Вестник МГУКИ. 2007. № 2. С. 326-329.
139. Лукашина А. А. Використання хмарних технологій у діяльності бібліотек ВНЗ: досвід наукової бібліотеки НУК ім. Адмірала Макарова. URL : <http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1861/Lukashyna.pdf?sequence=1>.
140. Любарєнко Л. Нові інформаційні технології в публічних бібліотеках України : (за результатами загальнодержавного дослідження, проведенного НПБУ в 2014-2015 рр.) // Бібліотечна планета. 2015. № 4. С. 9-14.
141. Майстрєнко О. В. Краудсорсинг: сутність, види, принципи та інструменти застосування // Економіка і суспільство. 2017. №9. С. 507-511.
142. Мар'їна О. Ю. Корпоративні бібліотечні проекти як засіб формування соціокомунікаційного середовища // Вісник Харківської державної академії культури. 2009. Вип. 28. С. 123-131. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2009_28_14.

143. Мар'їна О. Бібліотека в епоху розвитку технологій Web 3.0 // Вісник Книжкової палати. 2015. № 7. С. 18-20. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2015_7_6.

144. Мар'їна О. Сучасні форми інформаційно-комунікаційної взаємодії в регіональних бібліотечних системах // Вісник Книжкової палати. 2009. № 2. С. 20-23. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2009_2_7.

145. Мар'їна О. Ю. Бібліотеки в цифровому медіапросторі: монографія. Харків: 2017. 355 с.

146. Мар'їна О. Ю. Розвиток корпоративних бібліотечних проєктів в Україні // Вісник Книжкової палати. 2010. № 1. С. 22-25. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2010_1_9.

147. Матвійчик О. Є. Закономірності розвитку бібліотек як соціокультурних центрів в Україні. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Kis/2009_2/15.pdf.

148. Матеріали до стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» / Укр. бібл. асоц. ; автори-упорядники : О. М. Бруй, О. В. Воскобойнікова-Гузева, В. С. Пашкова, Я. Є. Сошинська, І. О. Шевченко. Київ : УБА, 2015. 57 с.

149. Матлина С. Г. И дольше «ночи» длится день... : размышления после «Библионочи» и других публичных акций библиотек // Библиотечное дьло. 2012. № 11. С. 6-9.

150. Матлина С. Г. Публичная библиотека в эпоху префигуративной культуры : пространство для выбора и творчества // Библиотечное дьло. 2010. № 19. С. 6-9.

151. Матлина С. Г. Библиотечное пространство: основные принципы и характеристики. (Социокультурные аспекты) Часть первая. 2016. №26. С. 83-97.

152. Махалина Т. А. От безликости к многоцветности //

Библиотечное дело. 2011. №22. С. 2-5.

153. Мироненко В. П., Левченко Ю. В. Медіатека – «сучасна бібліотека». Приклади закордонних бібліотечно-інформаційних центрів // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архитектура. 2009. № 9. С. 49-58. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2009_9_9.

154. Мищак І. М. Проблеми і перспективи удосконалення законодавства у бібліотечній сфері України // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2017. № 1. С. 36-41. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2017_1_8.

155. Місія публічних бібліотек. URL : http://library.pl.ua/nashi_vidannja/inshi_vidannja/misija_publichnikh_bibliotek.

156. Мурзин Ф. А., Батура Т. В., Семич Д. Ф. Облачные технологии: основные модели, приложения, концепции и тенденции развития // Программные продукты и системы. 2014. №3 (107). URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/oblachnye-tehnologii-osnovnye-modeli-prilozheniya-kontseptsii-i-tendentsii-razvitiya-1>.

157. На базе мариупольских библиотек создадут Грин-библиотеку Арт-библиотеку, Этнобиблиотеку, БиблиоХаб и Коворкинг-центр. URL : <http://mrpl.city/news/view/na-baze-mariupolskih-bibliotek-sozdadut-grin-biblioteku-art-biblioteku-e-tno-biblioteku-bibliohab-i-kovorking-tsentr>

158. Назаровець С., Кулик Є. Бібліотека 4.0: технології та сервіси майбутнього // Бібліотечний вісник. 2017. № 5. С. 3-14. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2017_5_3.

159. Новальська Т. В., Бачинська Н. А. Удосконалення кадрового складу бібліотек: взаємодія навчальних закладів, установ та організацій бібліотечно-інформаційної галузі // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2013. № 3. С. 4-8.

160. Новальська Т. Вплив особистісного читання бібліотекарів на рівень професійної компетентності // Вісник Книжкової палати. 2003. № 12. С. 21-23.
161. Новикова Т. Свободная личность в Книжной Вселенной // Библиотечное дело. 2013. №7. С. 9-11.
162. Новикова, Т. 3D в библиотеке: документ, досуг, диалог // Библиотечное дело. - 2012. - № 9. - С. 13-15
163. Новицька Т. Л. Хмарні технології як засіб підвищення функціонування електронної бібліотеки). URL : http://lib.iitta.gov.ua/10477/1/Novichka_tezu2015%20%E2%84%961.pdf.
164. Облачные решения для библиотек. URL : <http://ideafor.info/?p=4506>.
165. Облачные сервисы. URL : <https://russia.emc.com/corporate/glossary/cloud-computing-services.htm>.
166. Ознакомительный визит в библиотеки Швеции и Дании. URL : <http://kaliningradlib.ru/tsentr-skandinavskoi-literatury/oznakomitelnyi-vizit-v-biblioteki-shvetsii-i-danii>.
167. Онищенко О. Українські бібліотеки у 90-х роках ХХ ст.: основні тенденції розвитку та напрями діяльності // Бібліотечний вісник. 2009. № 3. С. 12-23.
168. Осипова М. Центр успешного развития: Новое здание Пензенской областной библиотеки имени М. Ю. Лермонтова // Библиотечное дело. 2013. №7. С. 6-8.
169. Осовська Г. В., Осовський О. А. Основи менеджменту: навч. посіб. / Київ : Кондор, 2006. 664 с.
170. Осовська Г. В., Осовський, О. А. Основи менеджменту / Київ: Кондор. 2006. 664 с.
171. Павлуша Т. П. Библиотечковедческие аспекты информатизации библиотек Украины // Библиотеки национальных академий наук: проблемы

функціонування, тенденції розвитку. 2000. Вип. 1. С. 34-42. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnan_2000_1_7.

172. Пашков О. М. Автоматизація бібліотек: історико-бібліотекознавчий аспект (II половина XX – початок XXI ст.): Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.08 / О. М. Пашков ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2005. 20 с.

173. Пашкова В. Публічні бібліотеки та інформаційне суспільство: європейський контекст // Вісник Книжкової палати. 1999. № 11. С. 8-11.

174. Пашкова В. Публічні бібліотеки: виклики XXI століття // Бібліотечний форум України. 2010. № 4. С. 16-19.

175. Пашкова В. С. , Шевченко І. О., Хіміч Я. О.; Українська бібліотечна асоціація. Публічні бібліотеки України як місце доступу громадян до інформаційних технологій та Інтернету: матеріали дослідження. Київ : Міленіум, 2008. 122 с.

176. Петрухно Ю. Міжособистісні відносини в кодексах бібліотечної етики: міжнародна практика інституалізації // Вісник Книжкової палати. 2002. № 1. С. 22–25.

177. Пристай Г. І. Інтегрування соціокультурної діяльності публічної бібліотеки в культурно-мистецький простір регіону // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (26-27 листопада 2015 р.) / М-во культури України, Харків. держ. акад. культури, Нац. акад. мистецтв України, Ін-т культурології ; [редкол.: В. М. Шейко та ін. ; відп. за вип. Н. М. Кушнарєнко]. Харків, 2015. С. 129-131.

178. Пристай Г. І. Формування культурно-мистецького середовища в бібліотеці (на матеріалі Обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка) // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2014. № 2. С. 10-15.

179. Прокопенко Л. І., Сіра О. А. Законодавче регулювання у сфері діяльності бібліотек: нормативно-правові аспекти // Науковий вісник

Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. Вип. 32(1). С. 67-71. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_32\(1\)__17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_32(1)__17).

180. Пронина Л. А. Библиотеки сегодня: модернизация, оптимизация или трансформация? // Вестник Тамбовского университета. Серия: Общественные науки. 2017. №2 (10). С. 5-11.

181. Протопопова Е. Э. Функционирование библиотек в облачной телекоммуникационной среде // Научные и технические библиотеки. 2016. №2. С. 42-54.

182. Реформування системи публічних бібліотек України: досвід Великобританії та пілотні проекти об'єднаних територіальних громад. URL : http://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/189/Реформа_бібліотек._Досвід_Великобританії_та_пілотні_проекти.pdf

183. Розколупа Н. До питання організації мережі публічних бібліотек в Україні // Бібліотечна планета. 2011. №4. С. 22-24. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2011_4_12.

184. Розколупа Н. Перспективи трансформації мережі публічних бібліотек у процесі реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні // Бібліотечна планета. 2016. № 1. С. 14-16.

185. Розколупа Н. Правові аспекти реорганізації публічних бібліотек // Бібліотечна планета. 2011. № 2. С. 7-8.

186. Савіна З. І. Сучасний бібліотекар: соціально-психологічний портрет (з досвіду дослідження) // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. 2002. Вип. 9. С. 561-566.

187. Семесько В. Питання реформування бібліотечного законодавства // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2012. Вип. 33. С. 250-256. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2012_33_22.

188. Сенченко М. Сучасне дослідження проблем сталого розвитку інформаційної сфери України // Вісник Книжкової палати. 2017. № 5. С. 15-16. – URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2017_5_5.
189. Сидоренко Т. В. Перспективні напрями розвитку соціокультурної діяльності публічних бібліотек // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2017. № 1. С. 88-95.
190. Слободяник М. С. ; відп. ред. Онищенко О. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій : монографія. Київ, 1995. 268 с.
191. Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій в період освоєння інформаційних технологій : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 05.25.03. Київ : НБУВ, 1995. 45 с.
192. Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій. Київ : Редакція журналу «Бібліотечний вісник», 1995. 267 с.
193. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации: Учебное пособие. СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2002 г. 461 с.
194. Сокольская Л. В. Акустический комфорт: в поиске библиотечного решения // Библиотечное дело. 2014. №21. С. 30-34.
195. Соловяненко Д.В. Інтернет-технології бібліотечного сервісу в Україні: становлення і розвиток (1990-ті рр. — початок ХХІ ст.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.08 / НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2008. 20 с.
196. Столяров Ю. Н. Критерий оценки библиотечного обслуживания : учеб. пособ. М., 1992. 147 с.
197. Талалаєвська М. Інтеграція публічних бібліотек: співпраця, взаємодія (з досвіду бібліотек різних країн) // Бібліотечна планета. 2014. № 2. С. 27-31.
198. Талалаєвська М. На шляху до інституціональної модернізації публічних бібліотек: результати паспортизації // Бібліотечна планета. 2015. № 2. С. 9-16.

199. Талалаєвська М. Нові форми роботи з користувачами в бібліотеках різних країн // Бібліотечна планета. 2015. № 2. С. 13-16.
200. Терещенко І. Бібліотека як суб'єкт ринку інформаційних продуктів і послуг // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2013. Вип. 35. С. 341-350.
201. Терещенко І. Особливості формування національного ринку електронно-інформаційних продуктів, послуг та сучасна бібліотечна діяльність // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2011. Вип. 30. С. 216-227.
202. Терещенко І. Бібліотечні продукти та послуги в соціальних медіа // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2013. Вип. 36. С. 217-224. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2013_36_22.
203. Терещенко О. В. Організація простору сучасної бібліотеки. URL : <http://belinskogo.kh.ua/Organization%20of%20modern%20library%20space.html>.
204. Тітова Н. Роль і місце публічних бібліотек у побудові інформаційного суспільства: окремі аспекти, досвід та першочергові завдання // Бібліотечна планета. 2008. № 3. С. 11-14. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2008_3_7.
205. Ткаченко Т. П. Засади формування системи якості бібліотеки // Вісник Харківської державної академії культури. 2012. Вип. 37. С. 120-128. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2012_37_12.
206. Трачук Л. Ф. Нормативно-правове обґрунтування процесу формування електронних бібліотек в обласних універсальних наукових бібліотеках України // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2016. № 1. С. 6-15.

207. Україна. Закони. Про Національну програму інформатизації : Закони України: від 04.02.1998 № 74/98-ВР. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80>.

208. Україна. Закони. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України : прийнятий Верхов. Радою України 27.01.1995. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>.

209. Україна. Кабінет Міністрів. Про доповнення пункту 1 мінімальних соціальних нормативів забезпечення населення публічними бібліотеками в Україні : постанова від 30.09.2009 № 1061. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1061-2009-%D0%BF>.

210. Україна. Кабінет Міністрів. Про мінімальні соціальні нормативи забезпечення населення публічними бібліотеками в Україні : постанова від 30.05.1997 № 510. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/510-97-%D0%BF>.

211. Филиппова Т. Новые библиотечные здания и проекты: обзор // Библиотечное дело. 2014. № 21. С. 41-44.

212. Харина С. А. Организация библиотечного пространства: опыт российских библиотек. Петрозаводск: Национальная библиотека РК, 2014. URL : <http://metod.library.karelia.ru/files/544.pdf>.

213. Цуріна І. До питання децентралізації публічних бібліотек: стан та проблеми // Бібліотечна планета. 2011. № 2. С. 9-12.

214. Чачко А. С. Библиотековедение в человеческом измерении. 1994–1999 : монографія / Международная академия информатизации при ООН. Отд. «Библиотековедение». Київ, 2000. 144 с.

215. Чачко А. Современная библиотека в процессе трансформаций: монографія. Київ, 2003. 138 с.

216. Чекмарьов А., Соловяненко Д. Електронне середовище бібліотечної галузі: нові ресурси та можливості. // Бібліотечний вісник. 2010. № 6. С. 51-54. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2010_6_7.

217. Чекмарьова Л. А. Формування законодавчих засад документальних електронних ресурсів бібліотек та архівів в Україні 1998–2003 роках і питання їх подальшого вдосконалення // Рукописна та книжкова спадщина України. 2005. Вип. 10. С. 463–467. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/rks_2005_10_42.

218. Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія. Харків, 2008. 289 с.

219. Шемаєва Г. В. Напрями розвитку взаємодії бібліотек із соціокомунікаційними структурами суспільства. 2012. Вип. 36. С. 97-105. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2012_36_11.

220. Шемаєва Г., Ельбесхаузен Х. Модель публічної бібліотеки в сучасній системі соціальних комунікацій // Вісник Книжкової палати. 2012. № 8. С. 12-15.

221. Шемаєва Г. В. Перспективні напрями розвитку електронних інформаційних ресурсів бібліотек // Бібліотечний вісник. 2012. № 3. С. 3-7. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2012_3_1.

222. Шрайберг Я. Л. Роль библиотек в обеспечении доступа к информации и знаниям в информационном веке: ежегодный доклад Международной конференции «Крым» // Научные и технические библиотеки. 2008. № 1. С. 7-44.

223. Щербанюк В. І. Мультимедійна мобільна бібліотека як інноваційна форма обслуговування користувачів // Бібліотека і книга в цифровому медіасвіті : матеріали II Всеукр. студ. наук.-практ. конф., 23 верес. 2016 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; Укр. бібл. асоц. ; уклад.: О. В. Воскобойнікова-Гузєва, В. Є. Сошинська ; орг. ком.: Г. В. Горбенко [та ін.]. Київ, 2016. С. 93-98.

224. Ярощук В. Бібліотечне обслуговування людей з особливими потребами // Бібліотечна планета. 2005. № 3. С. 10-12. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2005_3_5.

225. Banks, Marcus. Fighting fake news : how libraries can lead the way on media literacy // *American Libraries*. 2017. Vol. 48, № 3/4, March/April. P. 18-19, 21.
226. Braun, Georg. Literanauten überall – auch in der Bibliothek // *Bibliotheksforum Bayern BFB*. 2016. Heft 03, 10. Jahrgang, August. S. 200-206.
227. Chad, Ken. Ponowne rozważania o systemach bibliotecznych komercjalizacja // *Biuletyn EBIB*. 2016. № 8 (170). S. 10.
228. Chandler A. *Strategy and Structure*. Boston, 1961. P. 466.
229. Greenhill, Kathryn. Do we remove all the walls? Second life librarianship // *The Australian Library Journal*. 2013. P. 17.
230. Hall, Marlene. Librarianship, a new type of profession // *The Australian Library Journal*. 2013. Issue 4. P. 7.
231. Janes, Joseph. Gathering in the clouds: libraries and cloud storage // *American Libraries*. 2017. Vol. 48, № 11/12. P. 30.
232. Jensen, Henrik Steen. Library-promoted learning // *Scandinavian Library Quarterly*. 2016. Vol. 49, № 3. P. 2.
233. Julian, Jeff. Libraries transform // *American Libraries*. 2017. Vol. 48, №6, June. P. 52-56.
234. Kowalsky, Michelle, Woodruff, John. Creating inclusive environments become // *American Libraries*. 2017. Vol. 48, № 3/4, March/April. P. 60-63.
235. Kubisiak, Aneta. Jak grać, aby wygrać – czyli kilka pomysłów na «ściągnięcie» czytelników do biblioteki // *Biuletyn EBIB*. 2016. № 5 (166). S. 5.
236. Maloney, Michelle M., Wells Veronica A. iPads to enhance user engagement during reference interactions // *Library Technology Reports*. 2012. № 11/12. P. 11-16.
237. Marcotte, Alison. 10 tech trends // *American Libraries*. - 2017. - Vol. 48, № 5, May. P. 38-40.
238. McArthur A. John. User-Experience Design and Library Spaces: A Pathway to Innovation? / John A. McArthur, Valerie J. Graham, 2015. – <http://www.libraryinnovation.org/article/view/316/680>.

239. Neumann, Marlene. Stadtbibliothek Erlangen und Instagram // Bibliotheksforum Bayern. 2017. Heft 02,11. Jahrgang, Mai. S. 112-114.
240. Roesch, S. Herrmann. Chancengleichheit – ein Thema fuer Bibliotheken? // BuB. Forum Bibliothek und Information. 2014. Band 66, № 2. S.110-113.
241. Rosa, Kathy, Storey Tom. American libraries in 2016: Creating their future by connecting, collaborating and building community // IFLA Journal. 2016. Vol. 42 (2). P. 85-101.
242. Stan bibliotek w Polsce objętych badaniem Głównego Urzędu Statystycznego – 2015 r. 2016. S. 26. URL : <http://www.bn.org.pl/download/document/1485941521.pdf> .
243. Taylor, Arthur, Dalal Heather A. Gender and information literacy: evaluation of gender differences in a student survey of information sources, // College & Research Libraries. 2017. Vol. 78, 1. P. 24.
244. The state of America's libraries 2017 : a report from the American Library Association // American Libraries. 2017. April, special report. P. 2-11.
245. Vainio, Mikko. Building addiction // Scandinavian Library Quarterly. 2016. Vol. 49, № 4. P. 2.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор Харківської державної
академії культури, доктор
історичних наук, професор,

дійсний член Національної
академії мистецтв України

В. М. Шейко

2018 р.

АКТ

про впровадження основних наукових висновків, положень і результатів
дисертаційного дослідження К. С. Бережної «Публічні бібліотеки
України: вектори модернізації в інформаційному суспільстві» в
Харківській державній академії культури

Основні наукові висновки, положення та рекомендації дисертації
К. С. Бережної реалізовано в:

- програмі, методиці та звіті про науково-дослідну роботу Харківської державної академії культури «Документально-комунікаційні структури: інноваційні стратегії розвитку» (державний реєстраційний номер 0109U000512);
- підготовці навчально-методичної документації факультету соціальних комунікацій Харківської державної академії культури для удосконалення і оновлення змісту та структури навчальних курсів «Бібліотекознавство», «Управління в ДІС», «Мультимедійні технології в бібліотеці» та інших

дисциплін освітнього напрямку «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія»;

- у виступах на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, семінарах у 2016-2018 роках;
- у чотирьох наукових публікаціях аспіранта за темою дослідження, опублікованих у фахових виданнях «Вісник Харківської державної академії культури», «Молодий вчений», «Вісник Книжкової палати України» у 2016-2018 роках.

Декан факультету

соціальних комунікацій ХДАК,

доктор педагогічних наук, професор

А. А. Соляник

Завідувач кафедри інформаційної,

бібліотечної та архівної справи, доктор наук із

соціальних комунікацій, професор

І. О. Давидова

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Перший проректор Харківського
національного університету міського
господарства імені О. М. Бекетова,

кандидат економічних наук, професор,
Академік Академії будівництва України

Г. В. Стадник

**про впровадження основних наукових висновків, положень і результатів
науково-дослідної роботи К. С. Бережної «Публічні бібліотеки України:
вектори модернізації в інформаційному суспільстві»
в Науковій бібліотеці Харківського національного університету
міського господарства імені О. М. Бекетова**

Основні наукові висновки, положення і результати науково-дослідної
роботи «Публічні бібліотеки України: вектори модернізації в інформаційному
суспільстві» реалізовано:

- в організації загальнобібліотечних заходів (наукових нарад, конференцій, семінарів);
- в процесі розробки програм наукової діяльності, прогнозування розвитку бібліотеки, розробки наукових рекомендацій і впровадження їх у практику;
- в розробці методичних рекомендацій з формування комфортного інформаційно-комунікаційного середовища бібліотеки;

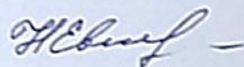
- у проведенні лекційних занять для працівників Наукової бібліотеки за темою: «Соціокультурна діяльність бібліотек (зарубіжний досвід)»;
- у процесі диверсифікації асортименту інформаційних продуктів і послуг Наукової бібліотеки;
- у виступах на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, семінарах у 2016-2018 роках;
- у чотирьох наукових публікаціях аспіранта за темою дослідження, опублікованих у фахових виданнях «Вісник Харківської державної академії культури», «Молодий вчений», «Вісник Книжкової палати України» у 2016-2018 роках.

Директор Наукової бібліотеки

Харківського національного

університету міського господарства

імені О. М. Бекетова

Н. О. Євсюкова